SAVEZ ROMA
U REPUBLICI HRVATSKOJ "KALI SARA"

RROMENGO DROM
1000 GODINA MIGRACIJA ROMA

RROMENGO DROM
1000 YEARS OF ROMANI MIGRATION
RROMENGO DROM
1000 BERŠA RROMENGI MIGRACIJA

www.kalisara.hr

2018

IMPRESSUM

RROMENGO DROM
1000 GODINA MIGRACIJA ROMA

Izdavač:
Savez Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA"

Za izdavača:
Suzana Krčmar

Glavni urednik:
Veljko Kajtazi

Urednice:
Maja Grubišić
Selma Pezerović

Priprema tekstova i lektura:
Maja Grubišić
Petra Cvetković
Selma Pezerović
Andrea Šimek

Prevoditeljice:
Engleski jezik: Barbara Tartaglia Roca
Romski jezik: Mirdita Saliu

Grafička priprema:
Mladen Grubišić

Tisak:
Archetype, Zagreb

Naklada:
700 primjeraka

Srpanj, 2018.

Publikacija je tiskana uz pomoć:

Grada Zagreba
Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina
Saborskog zastupnika Veljka Kajtazija

www.kalisara.hr
www.phralipen.hr

ISBN 978-953-8164-08-8

SADRŽAJ

UVOD 5

RROMENGO DROM - 1000 GODINA MIGRACIJA ROMA 15

INTERVJU - SUNČICA NAGRADIĆ HABUS 62

INTERVJU - SANJIN MIHELIĆ 64

PREDAVANJA 69

ROMANI ČHIB - UTJECAJ MIGRACIJA NA JEZIK ROMA 71

POLOŽAJ ROMA U DRUGOM SVJETSKOM RATU 73

INTERVJU - TVRTKO JAKOVINA 75

POJAVNOST ROMA U POPULARNOJ KULTURI 79

INTERVJU - DANIEL RAFAELIĆ 83

SVJETSKI DAN ROMA 85

IZDAVAŠTVO 110

OSVRT NA "DANE ROMSKE KULTURE" 111

O SAVEZU ROMA U REPUBLICI HRVATSKOJ "KALI SARA" 112

UVOD• INTRODUCTION • KHUVIN

DANI ROMSKE KULTURE • ROMA CULTURE DAYS• DIVE ROMANE KULTURAKE

VELJKO KAJTAZI, zastupnik dvanaest nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru

Na samom početku bih se posebno zahvalio Savezu Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA", predsjednici Suzani Krčmar i djelatnicima Arheološkog muzeja te ravnatelju g. Sanjinu Miheliću koji je prepoznao rad romske zajednice i pozvao nas na suradnju bez kojih današnja izložba ne bi bila moguća.

Isto tako, posebno se želim zahvaliti Gradu Zagrebu i gradonačelniku Milanu Bandiću sa suradnicima koji su također prepoznali rad Saveza i koji je romske nacionalne praznike prihvatio kao važne datume koji se ne mogu i ne smiju obilježavati van nacionalnih i gradskih institucija, muzeja i prostora kao ovaj u kojem se nalazimo.

Takav pristup jedna je nova slika romske zajednice te prilika da romska zajednica svoju tradiciju i kulturu prezentira iz vlastite perspektive uz podršku institucije kao što je Arheološki muzej. To je jedini način da se negativna percepcija zajednice u javnosti promijeni i da se uz romsku počnu vezati ovakve pozitivne priče nasuprot uvriježenih stereotipa i predrasuda.

Središnja tema ove izložbe je migracija Roma i time je obuhvaćena gotovo cijela povijest romskog naroda. Romi diljem Europe, u suradnji sa akademskom zajednicom i nevladinim sektorom, se ove godine pripremaju obilježiti 1000 godina od migracije našeg naroda s područja sjeverne Indije.

Nedvojbeno je da su Romi porijeklom s indijskog potkontinenta, a najbolji dokaz za to je kultura - odnosno jezik, koji do danas ima velike sličnosti s dominantnim hindskim jezikom u Indiji i koji još uvijek predstavlja izazovno i zanimljivo područje istraživanja za sve jezikoslovce, sociologe i povjesničare.

Izložba, tekstom i migracijskim kartama, po prostorijama prati kronološki slijed romskih migracija - prvu migraciju iz Indije u Europu, a zatim u Bizant; dolazak Roma u Europu; drugu migraciju Roma sredinom 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata; genocid nacističkog režima nad Romima; treću migraciju Roma u drugoj polovici 20. stoljeća; prikaz romske zajednice u današnjem društvu.

U sklopu izložbe "Rromengo drom" održat će se serija predavanja tematski vezanih uz istu i to od strane prof. Ljatifa Demira i prof. Tvrtka Jakovine s Filozofskog fakulteta u Zagrebu te prof. Daniela Rafaelića kojima ovim putem također zahvaljujem na angažmanu. Posjetitelji će imati priliku vidjeti i film te predmete koji prate priču sa dvadeset panoa na kojima je, kao što sam rekao, obuhvaćena gotovo cijela povijest romskog naroda.

Izložba "Rromengo drom" uvod je u središnje obilježavanje Svjetskog dana Roma koje će se ove godine održati 6. travnja u Državnom arhivu na Marulićevom trgu, a nakon kojeg će biti održana i prigodna obilježavanja u lokalnim samoupravama.
Iz perspektive predstavnika romskog naroda iznimno sam ponosan da je romska zajednica ovako dobro organizirana i bez takvog snažnog jedinstva i koordinacije sigurno ne bi bilo ni ovakvih događaja.

Još jednom se zahvaljujem Gradu Zagrebu i Arheološkom muzeju, Savezu Roma "KALI SARA" i svima koji su pomogli da ova izložba zaživi.

SANJIN MIHELIĆ, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu

Presretan sam što bez ikakve zadrške mogu tvrditi da nam današnji događaj, zaista, svima tjera osmijeh na lica. Isto tako vjerujem da nam je svima cilj da taj osmijeh što duže i zadržimo.

Svi mi vrlo dobro znamo da je romska povijest fascinantna onoliko koliko i teška. Zapravo kad malo bolje razmislimo o njoj se jako malo zna, a opet s druge strane upravo je kvalitetna spoznaja o prošlosti na neki način i nužan preduvjet kako bismo sadašnjost, a još važnije budućnost Roma u Republici Hrvatskoj i Gradu Zagrebu, zajednički učinili što kvalitetnijom, vedrijom i ljepšom.

Dozvolite da ovdje zahvalim svima onima koji su doprinijeli u realizaciji ove izložbe na čelu, naravno, sa Gradom Zagrebom i gospodinom gradonačelnikom, Milanom Bandićem. Ne mogu ne istaknuti isto našeg prijatelja iz Saveza Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA", gospodina Veljka Kajtazija te gospođu Suzanu Krčmar i njene suradnike. Kada je o Arheološkom muzeju u Zagrebu riječ, ne treba zaboraviti na iznimnu ulogu autorice izložbenog postava i kustosice ove izložbe, Sunčice Nagradić Habus, tehničkog osoblja muzeja, svih drugih službi i kolega koji su ugradili svoj trud u uspjeh ovog projekta i čitavih Dana romske kulture.

Za kraj, mislim da je malo za reći da je Arheološki muzej u Zagrebu s velikim ponosom i zadovoljstvom otvorio svoja vrata kako bi se pridružio svojim partnerima i prijateljima u proslavi Dana romske kulture. Počašćeni smo što smo dobili čast da upravo mi budemo ti koji će otvoriti svoja vrata i omogućiti da vam ispričamo i razaznamo priču o tisuću godina migracija Roma.

MILAN BANDIĆ, gradonačelnik Grada Zagreba

Dragi prijatelji,

Iznimno mi je zadovoljstvo pozdraviti vas u prigodi otvorenja izložbe "RROMENGO DROM - Tisuću godina migracija Roma".

Migracije, stradanja, jezik, kulturna baština i budućnost - ključni su pojmovi ove izložbe. Čovjek je biće u trajnome pokretu i u vječnoj potrazi za srećom. Konačno, svi smo, na neki način i u nekome trenutku svojevrsni migranti.

Međutim, Romi su, nema sumnje, najpoznatiji putnici i migranti našeg planeta.

Više od svega fasciniraju svojom mobilnošću i sposobnošću prilagodbe na različite životne i kulturne okolnosti te vitalnošću unatoč mnogim stradanjima koja su ih zadesila.

Rome s različitih geografskih duljina i širina trajno povezuju jezik i kultura - najvažnije sastavnice njihova identiteta.

Zagreb je mnogim Romima privremeni ili trajni dom. O iskustvima koje sam stjecao družeći se s njima se puno zna. Vezuje nas iskreno prijateljstvo i, siguran sam, obostrano poštovanje. Naime, izgrađujemo odnos koji se može sažeti: *Što kvalitetnija integracija uz što diskretniju asimilaciju.*

Na naš sam odnos ponosan i kao gradonačelnik i kao čovjek, a svima koji doprinose njegovu skladu od srca zahvaljujem.

I ova izložba me iznimno veseli jer popularizira jezik, povijest i kulturu Roma - naših sugrađana i prijatelja.

Mi smo naučili da je inteligencija sposobnost određena Romima. Sad kad gledam ovu izložbu, tisuću godina migracija Roma, ja postajem sve više Rom. Ne samo zato što sam pametan nego zato i jer se znam snaći u svakoj situaciji.

Svatko bi želio biti Rom. Oni su jedni od najperspektivnijih ljudi na svijetu. Uz sve nedaće, uz sve bure, nevere i stradanja oni su ostali na nogama.

Kod Roma imamo vrijeme prije i poslije Đurđevdana, a u Hrvatskoj prije i poslije zastupnika Kajtazija i gospođe Suzane. Ja sam sretan da imam svoje prijatelje Rome i planiramo još puno stvari zajedno napraviti u Gradu, osobito na području obrazovanja i uvjeta života.

Hvala!

BRANKO SOČANAC, ravnatelj Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina i izaslanik predsjednika Vlade Republike Hrvatske

Pred nama je izložba "Tisuću godina migracija Roma" gdje ćete vidjeti cijeli tijek i niz događanja vezanih uz romske migracije. Bitno je naglasiti odmah na početku da je tisućgodišnja povijest migracija prvenstveno bila obilježena stradanjem, osobito u Drugom svjetskom ratu, a ako hoćete čak i danas.

Na tom putu nije bilo lako no ako gledamo uopće o migraciji - one postoje otkad je svijeta i vijeka. Svi su migrirali, svi su odnekud došli. Migracije su aktualne i danas, svi dobro znamo što se dogodilo prije tri godine. Više od 500-600 tisuća migranata prošlo je kroz Hrvatsku. Ljudi bježe iz raznih razloga, bilo da je riječ o ratovima, kršenjima ljudskih prava, nezadovoljstvu, ekonomskim i/ili političkim migracijama, klimatskim promjenama...

Kada je riječ o Romima rekao bih da oni u drugoj polovici 20. stoljeća počinju s procesom samoidentifikacije. Možda je ona 1971. u Londonu bila kamen temeljac poticaj Romima, a početkom ovog stoljeća krenule su bitne prave konture samobitnosti i identifikacije prvenstveno kroz međunarodne organizacije. Ja bih tu počeo od Desetljeća za uključenje Roma 2005-2015, Strategije Europske komisije 2020, Vijeće Europe koje je itekako zaslužno za vidljivost Roma, romsku kulturu itd. Prošle godine, nakon dugog niza pregovaranja, osnovan je u Berlinu Romski institut za umjetnost i kulturu koji će dati jedan novi poticaj osvještavanju, shvaćanju, razumijevanju i poimanju Roma, njihove kulture, tradicije i umjetnosti.

Na samom kraju pozdravio bih organizatore, i kako se obično kaže "Jedna slika govori tisuću riječi" prepuštam Vas razgledu izložbe.

Hvala!

RROMENGO DROM - TISUĆU GODINA MIGRACIJA ROMA • RROMENGO DROM - THOUSAND YEARS OF ROMANI MIGRATION • RROMENGO DROM - MILJA BERŠA RROMENGI MIGRACIJA

IZLOŽBA • EXHIBITION • EGZIBICIJA

Romska beba • *Romani baby* • *Romano ckno maksmi*

Danas je općeprihvaćena činjenica da su Romi narod indijskog podrijetla koji je živio na prostoru središnje Indije. Povijesni podaci koji eksplicitno govore o početku seobe Roma relativno su skromni. Sve do 19. stoljeća kružile su različite pretpostavke o pradomovini romskog naroda i razlozima njihovih migracija. Primjerice, Donald Kenrick (1929 - 2015), jedan od najznačajnijih svjetskih autora koji je proučavao romsku povijest, određuje 3. stoljeće, za vrijeme vladavine perzijskog šaha Ardašira I. (224 - 240), kao početak seobe Roma. Uzrokom migracija Kenrick navodi nesigurnost života na području Indije.

Iz povijesno-lingvističke rekonstrukcije Franca Miklošiča (1813 - 1891) može se zaključiti kako Romi potječu iz sjeverozapadne Indije. Iz tog prostora, tijekom stoljeća, plemena su se kretala u skupinama preko Afganistana i Perzije. Dio plemenskih skupina kretao se u smjeru Sirije i Egipta, uz sjeverozapadnu Afriku, te preko Gibraltara u Španjolsku. Najveći dio romskih plemenskih zajednica preko Turske dolazi u Europu, a u Turskoj i Grčkoj zadržali su se od 10. do 14. stoljeća.

Među znanstvenicima je popularna i Kannauj teorija o uzroku i početku romskih migracija u Indiji. Prema toj teoriji vojska perzijskog sultana iz grada Ghaznija (danas u Afganistanu) krenula je u zimi 1018. godine u osvajački pohod na grad Kannauj u Indiji. U gradu je živjelo oko 50 000 stanovnika koji su većinom bili plemići, umjetnici i obrtnici.

Osvajači su zarobili cjelokupno stanovništvo, bogate i siromašne, svijetle i tamne, odrasle i djecu. Robove iz Kannauja prodavali su u Ghazniju i Kabulu, a neki kasniji povijesni izvori govore da su robovi preplavili Khorassan i Irak. Ova teorija nije u potpunosti prihvaćena jer, uz ostale nedostatke koje povjesničari navode, pokušava generalizirati i pojednostaviti kompleksne uzroke romskih migracija iz Indije. Točno vrijeme početka migracija još je uvijek predmet

Today it is commonly accepted that Roma are a people of Indian origin living in central India. Explicit historical data about the beginning of Roma migration are relatively modest. Until the 19th century, there were various assumptions about the Roma ancestral homeland and the reasons for their migrations. For example, Donald Kenrick (1929 - 2015), one of the world's most prominent authors who studied Romani history, defines the 3rd century, during the reign of Persian shah Ardashir I (224-240) as the beginning of Roma migration. As a cause of migration Kenrick states the insecurity of life in India.

From the historical-linguistic reconstruction of Franc Miklošič (1813 - 1891) it can be concluded that Roma originate from the northwest India. From this area, over the centuries, tribes moved in groups across Afghanistan and Persia. Part of the tribal groups moved in the direction of Syria and Egypt, along northwest Africa, and across Gibraltar to Spain. The largest part of Roma tribal community came to Europe via Turkey, and they remained in Turkey and Greece from the 10th to the 14th century.

Among many scholars the Kannauj Theory is quite popular, on the cause and the beginning of the Roma migration in India. According to this theory, the army of the Persian Sultan from the town of Ghazni (now in Afghanistan) started a conquering invasion of Kannauj city in India in winter of 1018. The town had about 50,000 inhabitants, mostly nobles, artists and craftsmen. The conquerors captured the entire population, rich and poor, light and dark, adults and children. The Kannauj slaves were sold to Ghazni and Kabul, and some later historical sources state slaves flooded Khorassan and Iraq. This theory is not fully accepted because, in addition to other shortcomings that historians state, it tries to generalize and simplify the complex causes of Roma migrations from India.The exact time of the beginning of migration is still a subject of consideration, but most historians and scientists agree that migrations have

Avdive si saastardo o fakto kaj o Romano džijani si le indijakere darhija thaj dživdinena sine ko thana ki maškaruni Indija. E historijakere evidentija save so eksplicitno vakerena baš o šuru taro Romengoro phiribe relativnikane si but hari. Sa dži 19 zamani sine turli vakeriba baš romane džijaneskiri phuv thaj o karane baš lengere migracije.O Donald Kenrick (1929-2015), jek taro majpendžarde sumnaleskere auktorija savo so pučarkerela sine i Romani historija, čhinavela o 3-to zamani, vakti kana sine šerutno e persijakoro šah Ardašira I(224-240) sar šuru kana o Roma džana taro than ko than. Sar karana baš migracija, o Kenrih vakerela kaj si o našukar dživdipe ki Indija.

Taro historikane - lingvistikane rekonstrukcije kerde taro Franc Miklošič (1813-1891), šaj te phandel pe kaj o Romane darhija si taro utarpakšinali Indija. Taro adava than, zamanencar phirena sine ko kupe prekal Avganistan thaj Persija. Jek kotor taro kupe phirena sine kori Sirija thaj Egipet prekal utarpakšinali Afrika taro Gibraltar ki Španija. Majbaro kotor taro romane kupe kotar Khoranipe avena ki Europa. Ko Khoranipe thaj ki Grčka ačile taro 10-to dži 14-to zamani.

Maškar o vigjanale manuša pendžardi si i Kannauj teorija baš o karane thaj o šuru e romengere migracije ki Indija. Aso kaja teorija, o askerija taro persijakoro sultani katar diz Gazni (avdive arakhel pe ko Avganistan), o jevend 1018 berš, cidingje ko astaribe e dizjake Kannauj ki Indija. Ki diz dživdinena sine trujal 50 000 manuša kola so majbut sasa bravale, umetnikija thaj zanaetčije.

O askerija phanle sa e manušen, barvale thaj čorole,parne thaj kale, bare thaj čhaven. E robon katar Kannauj biknena sine ko Gaznij thaj ko Kabul, a nesave majgeči historikane hainga vakerena kaj o robija pherde o Khorassan thaj Irak. Akaja teorija naj sa astardi, soske isi la but bukja so falin soske si generalnikane thaj na sikavela o kompleksna

razmatranja, ali većina povjesničara i znanstvenika suglasna je oko toga da su se migracije odvijale u nekoliko različitih faza, odnosno da se nije radilo o jednokratnom egzodusu. Budući da je povijest Roma isprepletena s indijskom poviješću za potpunu i točnu rekonstrukciju romskih migracija trebalo bi, prije svega, imati više podataka o povijesti Indije. Nedostaju i precizniji podaci iz zemalja u kojima su Romi obitavali. Nomadski način života Roma te negostoljubivost i nepovjerenje domicilnog stanovništva, kao i okrutnost državnih vlasti prema Romima, rezultiralo je gubitkom velikog dijela povijesnog i kulturnog nasljeđa.

Romski narod u Europi tijekom stoljeća nazivan je brojnim imenima pa su i zbog toga nastali nesporazumi u rekonstrukciji povijesnih kretanja. Europljani su vjerovali da Romi dolaze iz današnjeg Egipta jer su mnoge romske zajednice došle iz Egipta, preko Mediterana, u Europu. U drugim izvorima pronalazimo da su Romi podrijetlom iz "Malog Egipta", a što je zapravo bila pokrajina Gipa blizu grada Metone na Peloponezu, gdje su Romi također obitavali. Iz zapisa o egipatskom podrijetlu Roma koji su pronađeni u regiji Modon na području Venecije, povjesničar Angus Fraser (1928 - 2001) zaključuje da su se Romi na tim područjima u 14. i 15. stoljeću sami predstavljali kao Egipćani.

Usprkos turbulentnoj povijesti, romski narod je tijekom tisućljetnih migracija uspio sačuvati svoj kulturni identitet. Uvijek se ističe kako su kulture različitih naroda utjecale na romsku, ali bitno je primijetiti da je i romska kultura ostavila upečatljiv trag na kulture naroda s kojima su dolazili u kontakt. Romi su bili vrsni znatlije, primjerice kovači, korpari, starinari, koritari, potkivači i obučari, a svoje su zanatske vještine donijeli u Europu i u druge krajeve u koje su imigrirali. Talentirani romski glazbenici često su bili pozivani na dvorove europskih vladara, a povijesni izvori spominju i plesačke ansamble koje su uglavnom činile Romkinje.
Izložba prati kronološki slijed romskih migracija - prvu migrciju iz Indije u Europu, a zatim u Bizant; drugu migraciju Roma sredinom 19. stoljeća do Drugog

taken place in several different phases, that is to say, that it was not a one mass exodus. Since the history of Roma is intertwined with the Indian history, in order to have the complete and accurate reconstruction of Roma migrations, one should first and foremost have more information on the history of India. Some accurate data are also missing from the countries where the Roma lived. Nomadic way of Romani life, lack of confidence and distrust of the domicile population, as well as the brutality of the state authorities towards the Roma, resulted in the loss of much of the historical and cultural heritage. Throughout the centuries, the

Roma people in Europe were called by numerous names, and therefore there were misunderstandings in the reconstruction of history movements. Europeans believed that Rome came from today's Egypt because many Roma communities came from Egypt, across the Mediterranean, to Europe. In other sources, we find that the Roma originated from "Little Egypt", which was actually the province of Gip near the city of Methoni in the Peloponnese, where the Roma also lived. On the grounds of the records of the Egyptian origin of the Roma, found in the Modona region near Venice, historian Angus Fraser (1928 - 2001) concludes that Roma presented themselves as Egyptians in those areas in the 14th and 15th century.

Despite the turbulent history, the Roma people have managed to preserve their cultural identity during thousands of years of migration. It is always stressed that the cultures of different peoples have influenced Roma, but it is important to note that even the Roma culture has left a striking mark on the culture of the people with whom they came into contact. The Roma were skilled artisans, for example, blacksmiths, basket weavers, antique dealers, trough designers, farriers, and shoemakers, who brought their craft skills to Europe and other areas they immigrated to. Talented Roma musicians were often invited to the European courts, while historical sources also mention the dance ensembles that mostly consisted of Roma women. The exhibition follows the chronological order of Roma migrations - the first migration from India to Europe and

karane baš romengi migracija katar Indija. O vakti baš migracijengo šuru sa panda si sabdžeti baš dikhljaribe, numa majbut historičarija thaj vigjanale manuša si ko jek kaj o migracije ule ko nekobor turli faze, na kerdilo jekhefareskoro egzodusi. Lendoj kaj I romani historija si phandli e indijakere historijaja, baš sahni rekonstrukcija e romane migracijake zaruri si te oven majbut evidentija baš indijakiri historija. Nane thaj evidentija taro phuvja kotar so nakle. E romengoro nomadikano dživdipaskoro čhani, o napakjaibe katar o domicilnikano džijani, thaj sar o čhelalipe katar themake radžija mujal o Roma, našaldilo baro historikano kotor thaj kulturakoro barvalipe.

O romano džijani ki Europa zamanencar sine anavkerde turli anavencar thaj adaleske ulo nahaljovibe ko lengoro historikano phiribe. O Europjanija pakjana sine kaj o Roma ale taro avdisutno Egipet, soske but roma ale athare prekal o Mediterani ki Europa. Javera hainga vakerena kaj o Roma si katar "Ckno Egipat" so sine pokraina ko Gipi paše dži diz Metone ko Peloponez kote so o Roma dživdinena sine.

Taro evidentija baš egipeteskere darhija arakle trujal Modon ko than tari Vencija, o historičari Angus Fraser (1928-2001), phandingja kaj o Roma korkori vakerena sine pe sar Egipčanija.

Trujal asavki historija, o romano džijani ko milja beršengere migracije, resarde te arakhen po kulturakoro identiteti. Sakana vakerelape kaj I kultura taro turli džijani kergja asari ki romani kultura, numa taro baro džanlipe si thaj adava kaj I romani kultura čuta nišano ki kultura e džijaneske kasa avile ko kontakto.

O Roma kerena sine turli zanatija sar kovačija, khuvena sine sevelja, kerena sine balanja thaj pumare džanlipa angje ki Europa thaj ko javera thana kote so gele. O talentirime Romane muzičarija sakana sine akharde taro europakere bare manuša,a ki historija liparen pe thaj bare khelibaskere ansamblija taro romanja.

I egzibicija sikavela hronologikane o romane migracije -I avgo migracija katar

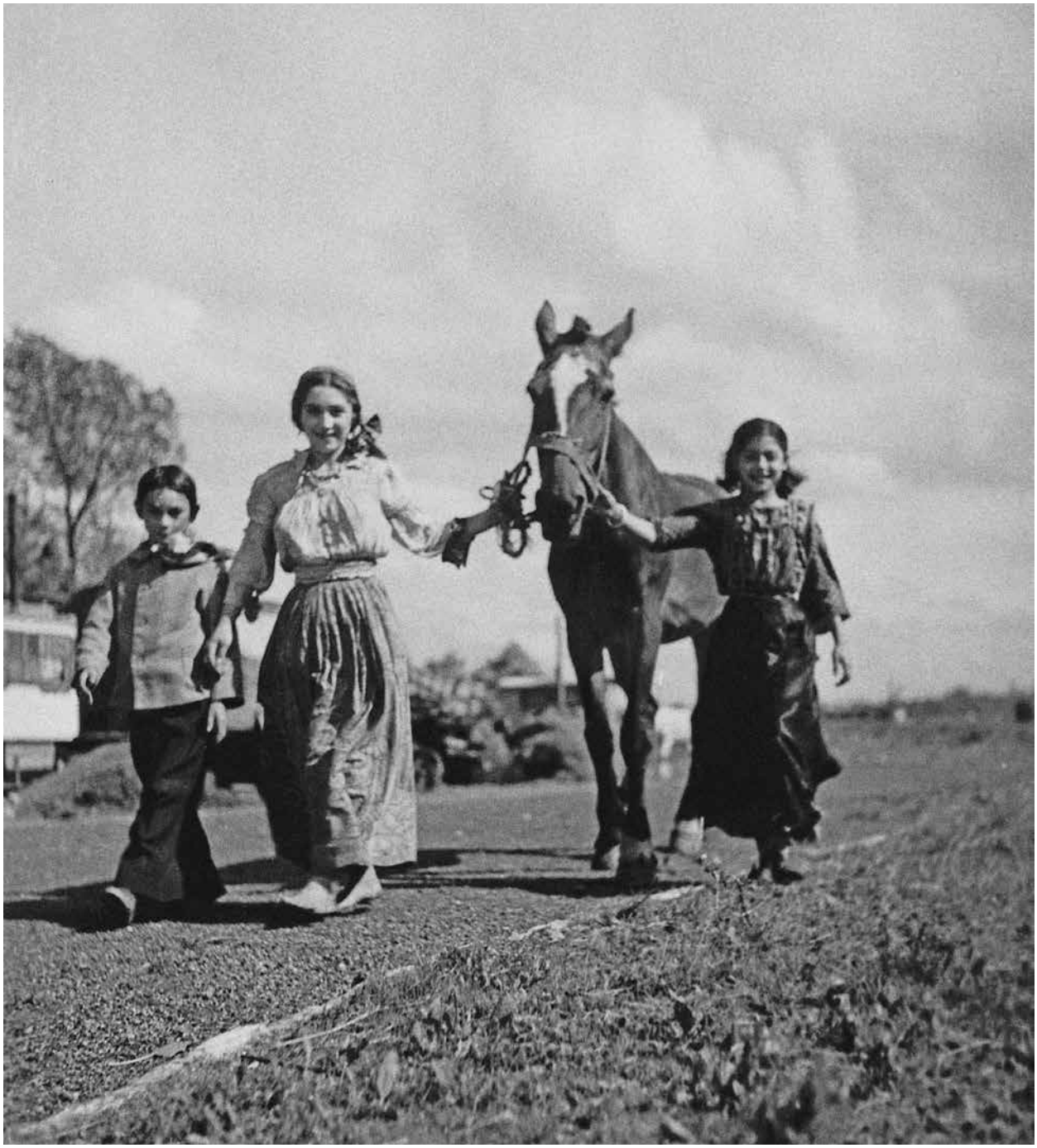

Romska djeca • *Romani children* • *Romane čhave*

svjetskog rata; genocid nacističkog režima nad Romima; treću migraciju Roma u drugoj polovici 20. stoljeća; prikaz romske zajednice u današnjem društvu..

then to Byzantium; second Roma migration in the mid-19th century until the Second World War; the genocide of the Nazi regime against the Roma; the third migration of Roma in the second half of the 20th century; presentation of the Roma community in today's society. With this exhibition we introduce you to the history of our Roma fellow citizens and invite you to take the *"Rromengo drom" - Romani path!*

Indija ki Europa, pal adava ki Vizantija, e romengere migracije ko 19 zamani dži Dujto lumjako mareba; o nacistikano genocide ko dujto kotor katar 20 zamani;sikavibe e romane džijaneske ko avdisutno sasuitnipe.

Akharaja tumen akale egzibicijaja te pendžakeren tumen e romengere historijaja thaj te nakhen e "*romengo drom*"!

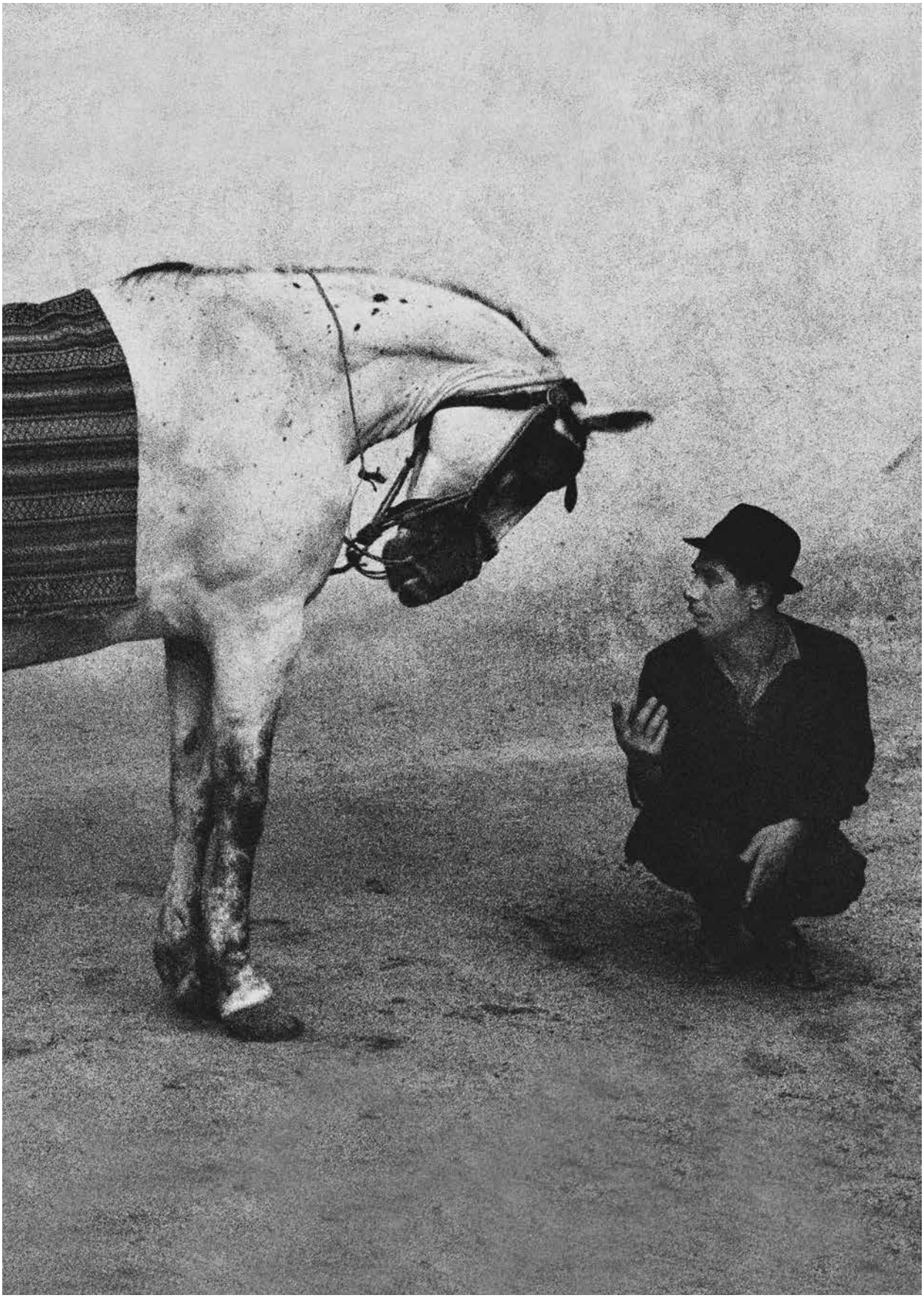

Rom s konjem • *Romaniman with the horse* • *Rom grastesa*

PRVA MIGRACIJA - IZ INDIJE U EUROPU • FIRST MIGRATION - FROM INDIA TO EUROPE • AVGO MIGRACIJA - KATAR INDIJA KI EUROPA

Različite teorije o početku migracija Roma i njihovom dolasku u Europu uglavnom su temeljene na lingvističkim i kulturno-antropološkim istraživanjima. Romi govore romskim jezikom, Romani chibom, koji pripada grupi indoeuropskih jezika. S obzirom na to da gotovo sve danas živuće grupe Roma imaju zajedničku jezičnu osnovu, može se zaključiti da je seobu započela homogena grupa Roma. Stručnjaci su rekonstruirali smjerove njihovih migracija, prije svega, s obzirom na dijelove leksika i gramatike koje su putujući preuzimali od drugih naroda s kojima su živjeli.

Godine 1927. Ralph Lilley Turner (1888 - 1983), britanski stručnjak za orijentalne studije, postavio je opće prihvaćenu teoriju prema kojoj su Romi prvo emigrirali iz središnje Indije u dijelove sjeverne Indije, još prije naše ere, te tamo ostali neko vrijeme. Put su nastavili preko Perzije i Armenije u Malu Aziju, Bizantsko Carstvo i kasnije u Grčku.

Kasnije legende koje govore o perzijskom razdoblju za vrijeme vladavine Bahrama V. (420 - 438) spominju narod Lura koji je Perzijance i njihova vladara zabavljao glazbom, a putovao je na konjima. Neki povjesničari Lure identificiraju s Romima. Pretpostavlja se da su Perziju napustili prije arapskog osvajanja u 7. stoljeću, a što povjesničari i jezikoslovci tumače na temelju činjenice da je romski jezik uključio u svoj vokabular perzijski jezik, ali ne i arapski.

Zbog malog broja armenskih riječi u romskom jeziku pretpostavlja se da su Romi samo prolazili Armenijom na putu prema Europi. S druge strane, romski jezik sadrži velik broj grčkih riječi, a i velik dio grčke gramatike, iz čega se zaključuje da su Romi duži period boravili na prostoru Bizantskog Carstva. Osim ove, postoje i druge teorije o uzroku utjecaja drugih jezika na romski. Primjerice, s nekim su narodima ostvarili intenzivne ekonomske odnose pa su od njih preuzeli veći broj riječi, bez obzira

Different theories about the beginning of Roma migration and their arrival in Europe are largely based on linguistic and cultural-anthropological researches. Roma speak Romani language, Romani chib, belonging to a group of Indo-European languages. Since almost all of today's Roma groups have a common linguistic basis, it can be concluded that a homogenous group of Roma people started their migration. Experts have reconstructed the directions of their migrations, mostly due to the parts of the lexicon and the grammar that they have acquired from other peoples with whom they lived during their travelling.

In 1927, Ralph Lilley Turner (1888-1983), a British expert in Oriental Studies, set up a generally accepted theory of pre-migration according to which the Roma first migrated from central India to parts of northern India, even B.C., and had stayed there for some time. Their path continued through Persia and Armenia to Asia Minor, the Byzantine Empire and later Greece.

Later, the legends about the Persian period during the reign of Bahram V (420-438) mention the people of Luri, who entertained the Persians and their ruler with music and travelled on horses. Some historians identify the Luri people with the Roma. It is assumed that they abandoned Persia before the Arab conquest in the 7th century, and historians and linguists interpret this on the basis of the fact that Romani language included Persian language in its vocabulary, but not Arabic.

Due to the small number of Armenian words in the Romani language it is assumed that the Roma just passed through Armenia on their way to Europe. On the other hand, the Romani language contains a large number of Greek words, and a large part of Greek grammar, which concludes that the Roma stayed for a longer period in the area of the Byzan-

Turli teorije baš šuru e Romengere migracije thaj baš lengoro avibe ki Europa si funda taro lingvistikane thaj kulturake - antropologijake pučarkeriba. O Roma kerena lafi ki romani čhib savi so preperela ki indoeuropakiri kupa čhibja. Dikhindoj kaj sa o avdisutne dživde kupe Roma isi len barabarutni čhibjakiri funda, kotar so šaj phandel pe kaj o migracije šurarde jek homogeno kupa Roma. O vigjanale manuša kergje rekonstrukcija baš o droma lengere migracijake lendoj o kotora tari leksika thaj gramatika savi so lele la taro javera džijanija savencar so dživdinena sine .

Ko 1927 o Ralph Liley Turner (1888-1983), britanijakoro eksperti baš orientalnikane studije, dengja jek saastardi teorija aso savio Roma avgo migrisarde ki maškaruni Indija, panda anglal amari era, kote so ačile nesavo vakti. Dromeja gele prekal Persija thaj Armenija ki Ckni Azija, Vizantijako thagarutnipe thaj majgeči ki Grčka.

O legende save so kerena lafi baš i Persija ko vakti taro šerutnipe e Bahrama V(420-438), liparela pe džijani Lura save so e Persijancen thaj lengere šerutnen bahlankerena sine muzikaja, a ko droma džana sine grastencar. Nesave historičarija e Luren identificirinena e Romencar.Gndisarel pe kaj katar i Persija iklile anglal e arapengoro avipe ko 7 zamani. Adava o historičara thaj o lingvistora vakjaren le sose ki romani čhib si persijake lafora, numa na thaj arapijake.

Sebepi so si ckno numero armenijake lafora ki romani čhib, gndisarel pe kaj o Roma salde nakhle katar Armenija ko pumaro drom ki Europa. Avere rigatar, ki romani čhib si but grčkake lafora thaj kotor katar grčkaki gramatija, kalestar šaj phandel pe kaj o Roma ko thana katar Vizantijako thagarutnipe ačile majbut vakti. Trujal kala, si thaj avera teorije baš i karana so kerda asari aver čhiba upral ki romani čhib. Disave džijaneja kergje majbare ekonomikane vjavahari-

2000.

1750.

1500.

1250.

1000.

750.

500.

250.

0.

250. pr.n.e.

7 Romi danas (1960 - danas)
Roma today (1960 - today)
0 roma agive (1960 - agive)

6 Treća migracija (1945 - danas)
Third migration (1945 - today)
Trito migracija (1945 - agive)

5 Samudaripen (1938 -1945)
Samudaripen (1938 -1945)
Samudaripen (1938-1945)

4 Druga migracija (1850 - 1930)
Second migration (1850 - 1930)
Dujto migracija (1850-1930)

3 Romi u Europi
za vrijeme prosvijećenog apsolutizma (1700 - 1850)
Roma in Europe
during the Enlightened absolutism (1700 - 1850)
0 Roma ki Euiropa
ko vakti taro prosvetako apsulutizmi (1700-1850)

2 Rana povijest:
raseljavanje Europom i prva protjerivanja (1200 - 1700)
Early history: displacement throughout Europe and first expulsions (1200 - 1700)
Rano historija:
thanarkeribe ki Europa thaj avgune paldipa (1200-1700)

1 Prva migracija:
iz Indije u Europu (250 pr.n.e. - 1480)
First migration:
from India to Europe (250 B.C. - 1480)
Avgo Migracija:
katar Indija ki Europa (250 anglal n.e.-1480)

na to koliko su u toj zemlji boravili. Prvi dokaz o postojanju Roma u Bizantskom Carstvu datira iz 1280. godine - pismo u kojem se govori o sakupljanju poreza od "Egipćana". Uz termin "Egipćani", Grci su Rome nazivali "Athinganima" i "Aiguptosima". Neki lingvisti smatraju da su ti termini poslužili kao osnova izvedenicama naziva za romski narod na drugim jezicima. "Athingani" je tako u osnovi naziva na češkom jeziku "Cikan", slovačkom jeziku "Cigan", njemačkom jeziku "Zigeuner" i talijanskom jeziku "Zingaro". Termin "Aiguptos" u osnovi je naziva na engleskom jeziku "Gypsy", španjolskom jeziku "Gitano" i francuskom jeziku "Gitan".

O boravku Roma u bizantskoj provinciji na Peloponezu također postoje brojni zapisi koji datiraju još iz 800. godine pa nadalje. U religioznim tekstovima spominju se "Athingani" kao ljudi koji proriču sudbinu, provode obrede i utječu na druge svojim "nekršćanskim" životom. Kasniji zapisi talijanskih i njemačkih putnika, hodočasnika prema Svetoj Zemlji Palestini, iz 14. i 15. stoljeća svjedoče o njihovu susretu s Romima na Peloponezu. U tim zapisima spominju se različiti termini za Rome, ali se opisi naroda podudaraju. Opisuju ih kao tamnopute i neuglednog izgleda koji žive u kolibama čiji su krovovi prekriveni trskom, a bave se mnogim zanatima, primjerice obućarstvom, potkivanjem i kovanjem.

tine Empire. In addition to this, there are other theories about the influence of other languages on the Romani language. For example, with some people they had established intense economic relations, and they took up a larger number of words, no matter how long they lived in that country.

First evidence of the existence of Roma in the Byzantine Empire dates back to the year 1280 in a letter about the collection of taxes from the "Egyptians". Besides the term "Egyptians", the Greeks called the Roma "Athinganos" and "Aiguptos". Some linguists believe that these terms served as the basis for the derivations of the names for the Roma people in other languages. "Athinganos", thus represents the base of the Czech word "Cikan", the Slovak "Cigan", the German "Zigeuner" and the Italian "Zingaro". The term "Aiguptos" represents the base of the English word "Gypsy", the Spanish "Gitano" and the French "Gitan".

There are numerous records about the stay of the Roma in the Byzantine Province of the Peloponnese, dating back to 800 and beyond. Some religious texts mention "Athinganos" as fortune-tellers who practice rituals, and influence others with their "non-Christian" life. Some later records of Italian and German travellers, pilgrims to the Holy Land of Palestine, from the 14th and 15th centuries, testify of their encounter with the Roma on the Peloponnese. These records mention different terms for the Roma, but descriptions of those people match. They are described as dark-skinned of unpleasant look, living in huts whose roofs were covered with reed, engaged in several crafts, such as shoemaking, horseshoeing and metalsmithing.

ja thaj lendar lije majbaro numero lafora, bizo te dikhel pe sode aćile ki goja phuv.

Avgo evidenti baš Romengo egzistiribe ko Vizantijakoro thagarutnipe si katar 1280 berš ko lil savo so vakerel baš porezesko kidipe taro "Egipčanora". Trujal o termini "Egipčana" o Grkora e Romen akharena sine "Athigani" thaj "Aiguptosi".Nesave lingvistija gndinena kaj kala terminora si funda baš o alava e romane džijaneske ko javera čhiba. "Athingani" si ki funda e alavenge ki čehijakiri čhib "Cikan", ki slovačko čhib"Cigan", ki germanijaki čhib "Zigeuner", ki italijakiri čhib "Zingaro". O termini "Aiguptos" si ki funda e alaveski ki anglikani čhib "Gypsy", ki španijaki čhib "Gitno" thaj ki francijakiri čhib "Gitan".

Baš e Romengoro ačhovibe ki vizantijaki provincija Peloponez si pobut evidentija save so si panda katar o 800 berš thaj majodorigate. Ko religijakere tekstija liparel pe "Athingani" sar manuša save so vakerena sine e manušengiri jazija, kerena turli adetija thaj kerena asari e javere manušenge pumare nahristijanikane dživdipasa. Majgeči o evidentija katar italijakere thaj germanijakere dromalencar, hadžijencar save so džana sine ki Utsavali Phuv Palestna, ko 14 thaj 15 zamani si tazdivija baš arakhibe e romencar ko Peloponez. Ko adala evidentora liparen pe turli terminora baš Roma. Simakerenasa len sar kale thaj našukar dikhipasa save so dživdin ko kolibe učharde phusesa thaj kerena sa turli zanatora sar kovačora, keren šele thaj javer.

RASELJAVANJE ROMA EUROPOM • DISPLACEMENT OF ROMA THROUGHOUT EUROPE • E ROMENGO THANARKERIBE KI EUROPA

Zahvaljujući većem broju zapisa o Romima od 1400. godine do danas može se preciznije odrediti njihova migracija kroz Europu.

Povijesni izvori u obliku pisanih dokumenata iz starih rumunjskih kneževina, Moldavije i Vlaške, spominju Rome - "Atigane" ili "Tigane". U dunavskim kneževinama Romi su zbog svojih vještina i zanata bili važan ekonomski faktor pa su ih sprječavali da putuju. S vremenom, postali su vlasništvo države, crkve ili veleposjednika i stoljećima su bili robovi, sve dok 1856. godine u Rumunjskoj nije ukinuto ropstvo. Pretpostavlja se da su Romi došli u Kraljevinu Ugarsku polovicom 14. stoljeća. Zbog znanja o obradi metala i kovanja oružja bili su primljeni s većom naklonošću nego u drugim zemljama i postali su kraljevi štićenici, što je značilo da je kralj morao odobriti korištenje njihovih usluga u privatne svrhe.

Romi na prostoru Hrvatske žive više od šest stoljeća. Prvi pisani dokument u kojem se spominju Romi u Dubrovniku datira iz 1362. godine. Tada su "Egipćani" Vlaho i Vitan dali u zalog zlataru Radenu Bratoslaviću osam velikih srebrnih remena (pojaseva). Budući da se radi o trgovačkom spisu možemo pretpostaviti kako su Romi već tada bili i stanovnici Dubrovnika. Desetak godina kasnije spominju se i u Zagrebu. Povjesničar Ivan Krstitelj Tkalčić (1840 - 1905) u Povijestnoj spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba iz 1885. navodi da su Romi u hrvatske krajeve dolazili između 10. i 15. stoljeća, kao dio najbrojnije romske skupine koja se kretala prema središnjoj Europi preko Male Azije i jugoistočne Europe. Još od 14. stoljeća Romi se spominju u hrvatskim povijesnim zapisima, spomenicima, kao i u dokumentima koje je donio Hrvatski sabor od 1609. do 1635. godine. Početkom 15. stoljeća velika grupa Roma pojavila se u Njemačkoj - Leonbergu, Hamburgu, Lübecku, Rostocku, Stralsundu i Greifswaldu. Otprilike u isto vrijeme pojavili su se u Alzasu i Colmaru u Francuskoj. Godine 1418. došli su u Švicarsku, 1420. u Belgiju, a zatim i u Nizozemsku. O tome svjedoče razne gradske kronike i brojni slični zapisi.

Thanks to a large number of historical references on the Roma from the year 1400 up to today, their migration across Europe can be more precisely defined. Historical sources in the form of written documents from the old Romanian principalities, Moldavia and Wallachia, mention the Roma - "Athinganos" or "Tigani". In the Danube principalities the Roma were, due to their skills and crafts, an important economic factor therefore the locals prevented them from traveling. Over time, they became the property of a state, a church, or a landowner, being slaves for centuries, until 1856 when slavery was abolished in Romania. It is assumed that the Roma came to the Kingdom of Hungary in the mid-14th century. Because of their knowledge of metalworking and forging weapons, they were received with greater affection than in other countries and became king's protégés, which meant that the king had to approve the use of their services for private purposes. The Roma have been living on Croatian territory for more than six centuries. The first written document mentioning Roma in Dubrovnik dates from the year 1362. The "Egyptians" Vlaho and Vitan gave eight large silver belts to the goldsmith Raden Bratoslavić, as a pawn. Since it is a trading document we can assume that the Roma were already the inhabitants of Dubrovnik. Some ten years later, they are also mentioned in Zagreb. Croatian historian Ivan Krstitelj Tkalčić (1840-1905) in his Historical Monument of the Free Royal City of Zagreb of 1885 states that the Roma came to the Croatian territory between the 10th and 15th centuries, as part of the most numerous Roma group migrating toward central Europe via Asia Minor and south east Europe. Ever since the 14th century, the Roma have been mentioned in Croatian historical records, monuments, as well as in the documents adopted by the Croatian Parliament from 1609 to 1635. At the beginning of the 15th century a large group of Roma appeared in Germany - Leonberg, Hamburg, Lübeck, Rostock, Stralsund and Greifswald. At about the same time they appeared in Alsace and Colmar in France. In 1418 they came to Switzerland, in 1420 to Belgium and then to the Netherlands. Various city chronicles and numerous similar references illustrate this.

Šukrikerindoj e bare numerose evidentora baš o Roma katar 1400 berš dži avdive, šaj te dikhel pe o drom katar lengi migracija ki Europa. Historijakere hramome dokumentija taro phurane rumunijakere kneževine, Moldavija thaj Vlaška, liparena e Romen - "Atigane" ja "Tigane".Ko dunaveskere kneževine, sebei pumare phirnipa, zanatija baš o ekonomikano faktori, sine lenge problemi te džan ko droma. Agjaar ola ule plesutnipe e raštrake, e khangerienge ja e barvalenge, zamanencar sine lenge robora, sa džikote ki Rumunija na činavdlilo o roboluko ko 1856 berš. Gndinela pe kaj o Roma ko Ungarijakoro thagarutnipe ale ko ekvašipe taro 14 zamani. Sebepi so džanena sine te keren buti sastrnesa thaj te keren šastre, sine majšukar astarde taro javera phuvja thaj agaar ule telo vas taro thagara thaj ola sine zaruri te den šajdipe te oven istemalkerde o roma baš privatnikane bukja.

O Roma ki Hrvatska dživdinena majbut taro šov zamanija. Avgo hramome evidenti kaj so liparen pe o Roma ko Dubrovnik si katar 1362 berš. Ko adava vakti o "Egipčanija" Vlaho thaj Vitan dije fajdava e sumnakaje manušese(zlatar) Radenu Bratoslavić, ohto rupunale kustika. Lendoj ko dikhipe kaj kerela pe lafi baš kinobikinibaskoro evidenti, šaj dikel pe kaj o Roma panda ko adava vakti sine dizutne ko Dubrovnik. Palo deš berša liparena pe thaj ko Zagreb. O historičari Ivan Krstitelj Tkalčić (1840-1905) ko historikano lipardari ki tromali thagarengiri diz Zagreb katar 1885, vakerela pe kaj o Roma ko hrvatskake thana avile maškar 10 thaj 15 zamani, sar jek kotor majbare numeroskere kupe so phirela sine ki maškaruni Europa prekal Ckni Azija ki purab dakšinali Europa. Panda taro 14 zamani o roma liparen pe ko hrvatskakere historijakere eidentija thaj dokumentija save so sas ande katar Hrvatskako Sabori ko vakti 1609- 1635 berš. Ko šuru katar 15 zamani bari kupa Roma ale ki Germanija-Leunbergu, Hamburg,Lubecku, Rostocku, Stralsundu thaj Greifswaldu. Ko jeka jek vakti resle thaj ko Alzasu thaj Colmar ki Francija. Ko 1418 berš resle ki Švajcarija,1420 ki Belgija, a pal adava ki Holandija.Baš adava si tazdivija turli dizjake hronike thaj hramome lila.

HODOČASNIČKA PUTOVANJA I PROVODNA PISMA • PILGRIMAGES AND LETTERS OF RECOMMENDATION • ADŽILUKOSKERE DROMALIPA THAJ LILA DROMESKE

Romi su se pred zidinama europskih gradova pojavljivali u većim grupama. Predvodili su ih ljudi koji su se predstavljali s visokim titulama (kneževa, vojvoda ili grofova). Ti su predvodnici nosili bolju odjeću od ostatka grupe i jahali su na konjima. Najčešće su imali provodna pisma ili preporuke crkvenih vjerodostojnika i sekularnih vladara koja su im osiguravala pratnju i zaštitu od napada te omogućavala prijateljski i gostoljubiv doček. Takvi dokumenti izdavani su na ime jedne osobe te su garantirali slobodno i sigurno putovanje nosiocu i njegovoj pratnji. Jedno od takvih provodnih pisama, često spomi-

Roma faced the walls of European cities in larger groups. They were led by people who appropriated high titles to themselves (princes, dukes or counts). These leaders wore better clothes than the rest of the group and were riding on horses. Most often they possessed letters of recommendations from religious dignitaries and secular rulers providing them escort and protection from attacks as well as friendly and hospitable welcome. Such documents were issued on behalf of one person guaranteeing free and safe journey to the carrier and his escort. One of such

O Roma anglal o duvarija taro europakere dizja ale ko majbare kupe. Ko lengoro šerutnipe sine manuša uče titulencar (knezija,vojvode ja grofija). Adala manuša sasa majšukar urade thaj sine len grasta. Sakana sine len lila dromeske ja šukar lafora katar kangerijakere manuša thaj šerutne save so dena sine len manuša so ka oven lencar ko drom te arakhen len katar o atakora thaj lengoro sebepi sine majšukar astarde ko neve thana.gasave dokumentora dena sine pe salde jekhe manušese thaj gole lilesa sasa len garancija baš lengoro drom.

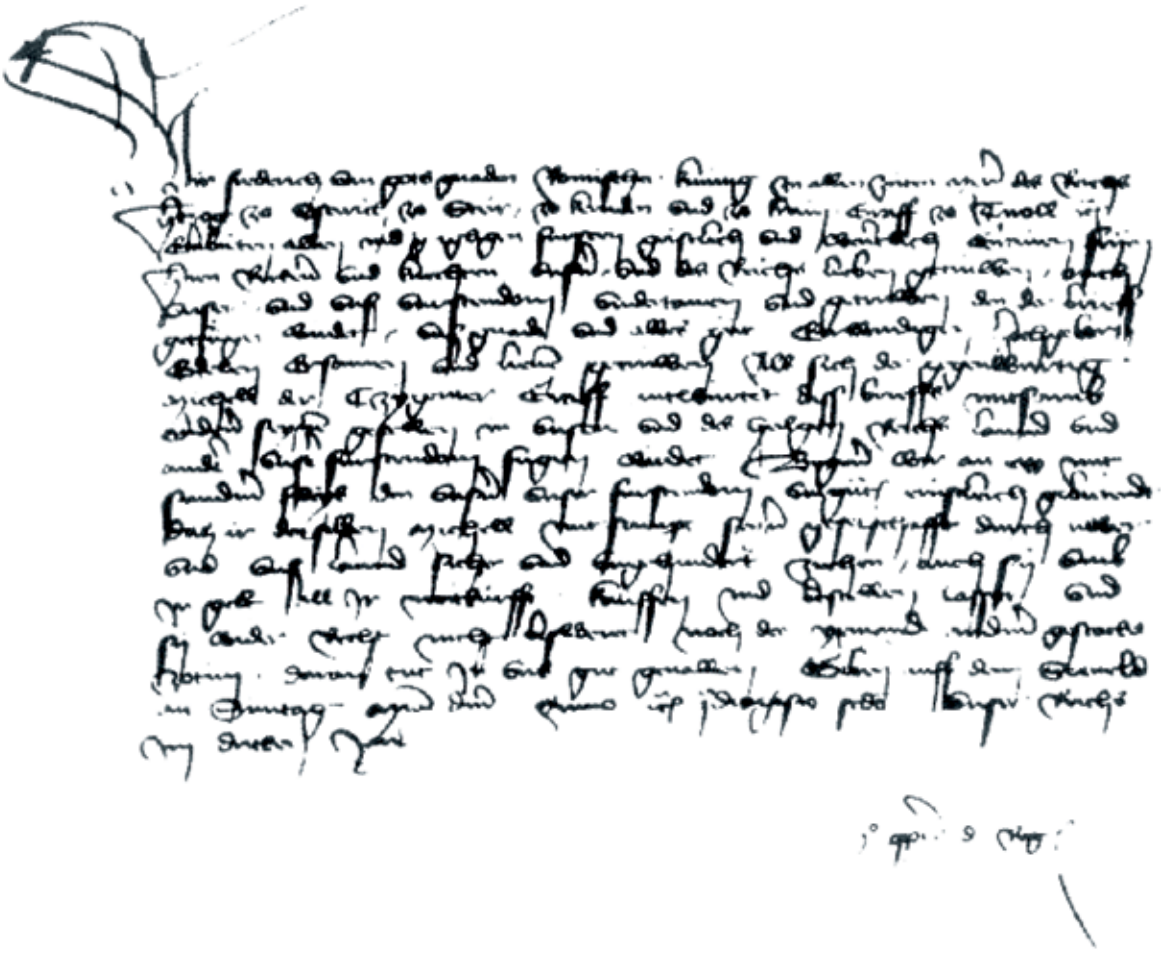

Provodno pismo kralja Fridriha III Habsburga izdano knezu Michaelu iz 1442. godine. (Izvor: Gilsenbach, Reimar. Weltchronik der Zigeuner. Teil 1. Frankfurt na Majni: Peter Lang, 1994) • *Letter of Recommendation by Frederick III, Holy Roman Emperor issued to the Duke Michael in 1442. (Source: Gilsenbach, Reimar. Weltchronik der Zigeuner. Teil 1. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994)* • *Lil dromeske katar o thagar Fridrih III Habsburg dendo e knezeske Michaelu katar o 1442 berš. (Haing:Gilsenbach, Reimar. Weltchronik der Zigeuner. Teil 1. Frankfurt na Majni: Peter Lang, 1994*

njano u povijesnim spisima, pismo je koje je izdao kralj Sigismund (1368 - 1437) tijekom zasjedanja sabora u Konstancu (1414 - 1418). Ovim dokumentom dopustio je Romima slobodno kretanje njegovim teritorijem. S obzirom na neujedinjenost Europe, Romi su tragali za pismom preporuke koje bi im pružalo zaštitu na cijelom prostoru. Takvo pismo mogao je izdati jedino papa. Prvi zapis o papinom

letters of recommendation, often mentioned in historical documents, is a letter issued by King Sigismund, Holy Roman Emperor (1368 - 1437) during the session of the Council of Constance (1414 - 1418). This document allowed the Roma to move freely throughout his territory. In view of the European disunity, the Roma were trying to obtain a letter of recommendation providing

Jek asavko lil majbut si lipardo ko historijakere lila savo so dija le o thagar Sigismund (1368-1437) džikote ikjarela sa pe o Sabori ki Konstanca 1414-1418). Kale lilesa o Roma šajsa tromale te phiren ki leskiri teritorija. Sebepi o najekajekipe ki Europa, o Roma rodena sine hramome lila so ka del len šajdipe te oven arakle ko pobuvlo than. Asavko lil

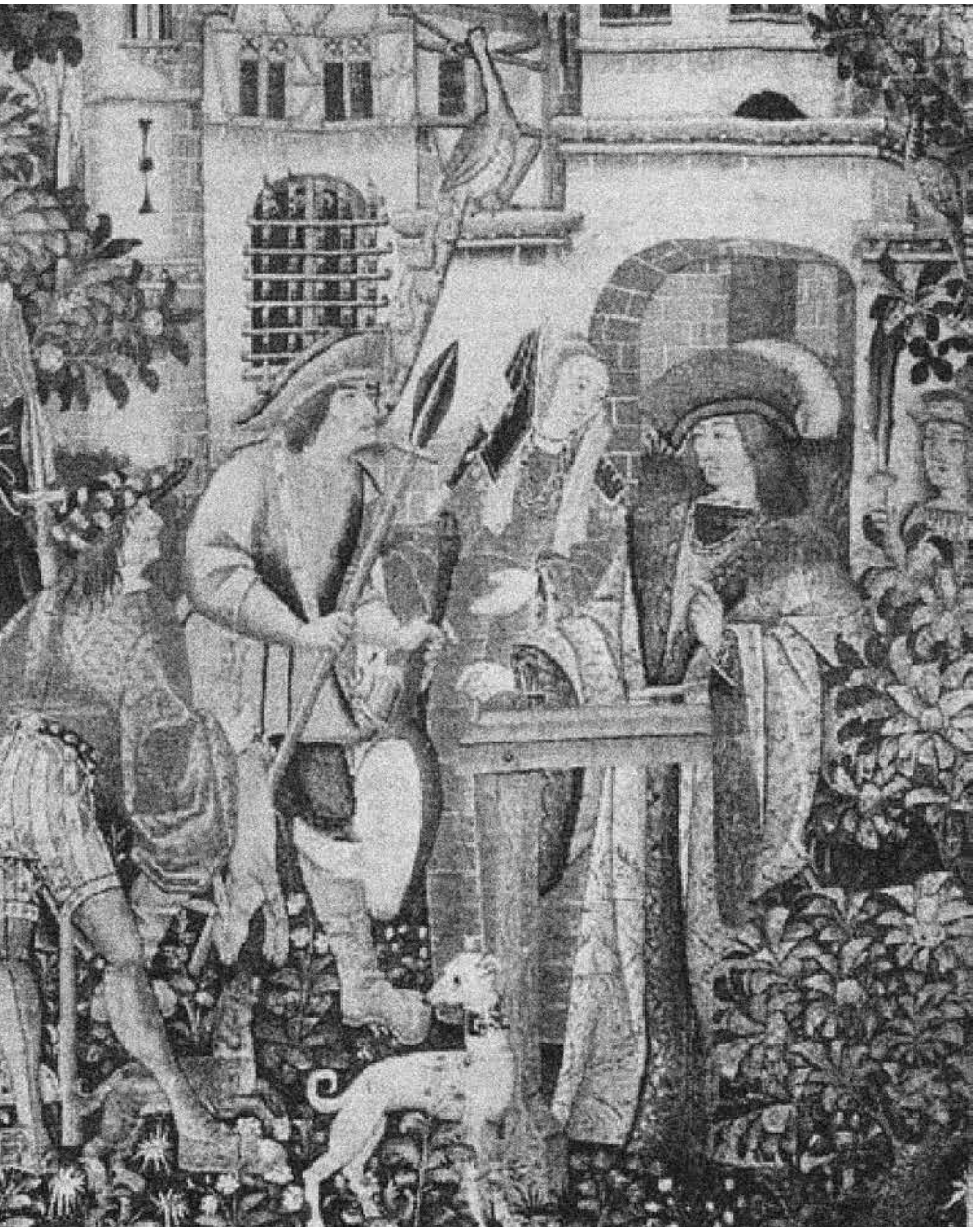

"Posjeta Roma" vunena tapiserija, nepoznatog autora iz 1490. godine.(Izvor: Fraser, Angus. The Gypsies. Oxford/Cambridge: Blackwell, 1992) • *"Visit of Gypsies" wool tapestry, Unknown author, 1490, (Source: Fraser, Angus. The Gypsies. Oxford/Cambridge: Blackwell, 1992)* • *Vizita taro Roma" pošomali tapiserija, Bipendžardo auktori katar 1490 berš (haing: Fraser, Angus. The Gypsies. Oxford/Cambridge: Blackwell, 1992)*

pismu preporuke datira iz 1422. godine, a naknadno se pojavljuju i provodna pisma drugih papa. Uz "prava" pisma, bilo je i puno krivotvorina pa je zbog toga upitna i vjerodostojnost ovih pisama.

them protection throughout the continent. Such a letter could only be issued by the pope. The first record of the papal letter of recommendation dates back to 1422, and subsequently letters of recommendation by other popes appear as well. Besides the "authentic" letters, there were a lot of falsifications, so the credibility of such letters has been questionable.

šaj sine te del salde o papa. Avgo hramome lil so dija o papa si katar 1422 berš, a isi thaj lila katar avera pape. Ko kala lila isi thaj hohavne thaj golese našti lena pe sar čačikane.

Romska djevojčica • *Romani girl* • *Romano čhaj*

PRVA PROTJERIVANJA I PROGONI ROMA • FIRST EXPULSIONS AND PERSECUTIONS OF THE ROMA • E ROMENGERE AVGO PALDIBE THAJ PROGONIJA

Za vrijeme prvih dolazaka u središnju i zapadnu Europu Romi su bili prijateljski prihvaćani jer su se predstavljali kao hodočasnici i kod sebe su imali provodna pisma vjerskih i državnih poglavara. Ipak, starosjedioci su ih gledali s nepovjerenjem zbog njihova drugačijeg izgleda, "crne" kože, "strašne" pojave i drugačijih običaja. Proricanje sudbine i vračanje kojim su se bavili izazivalo je nezadovoljstvo vjerskih poglavara koji su strahovali za duše vjernika. Česte optužbe za krađe i špijunažu doprinijele su stvaranju slike o Romima kao "nepouzdanim" i "nečasnim" ljudima. Iako optužbe nikada nisu bile dokazane, ta se loša slika o njima zadržala stoljećima. Zbog toga su uslijedile zabrane ulazaka u gradove te progoni ako bi se oni, usprkos zabranama, vratili. Od 15. do 18. stoljeća progoni i protjerivanja Roma bili su dominantni širom Europe.

During the first arrivals in central and western Europe, the Roma were received as friends since they presented themselves as pilgrims holding letters of recommendation from religious and state leaders. Nevertheless, the natives mistrusted them because of their different appearance, "dark" skin, "scary" looks and different customs. Fortune-telling and witchcraft they performed provoked the discontent of religious leaders who were afraid for the souls of the faithful. Frequent allegations of theft and espionage have contributed to characterizing the Roma as "unreliable" and "dishonourable" people. Although the charges had never been proven, this bad image of the Roma has remained for centuries. For this reason, they were banned from entering the cities and persecuted if they would, despite the bans, return. From the 15th to the 18th century persecution and expulsion of Roma were dominant throughout Europe.

Ko avgo resipe ki maškaruni thaj dakšunali Europa, o Roma sine šukar astarde katar o avera soske vakerna sine pe kaj si hadžije thaj sine len lila save so dena sine len šajdipe te phiren tromale taro khangerijakere thaj raštrake šerutne. Numa o manuša dikhena sine len bi te pakjan len soske sine kale mortikasa "darutne" javere adetencar. Jazijakere vakeribaja thaj magijencar so kerena sine len kergje bičalipe ko pakjaibaskere /verake šerutne, soske darana sine baš atma lengere pakjaibaskere mnušenge. Sakana došakerena sine len čoribaske thaj baš špionluko so kerdilo lenge bilačo tasviri sar napakjaibaskere manuša. O došakeriba nikana nasine sikavde, thaj gova bilačo tasviri ačilo lenge zamanencar. Golese ni mukenasa len te den ko dizja thaj paldena sine len te irisarenpe. Katar 15-18 zamani e Romengoro paldibe sasa dominantno ki Europa.

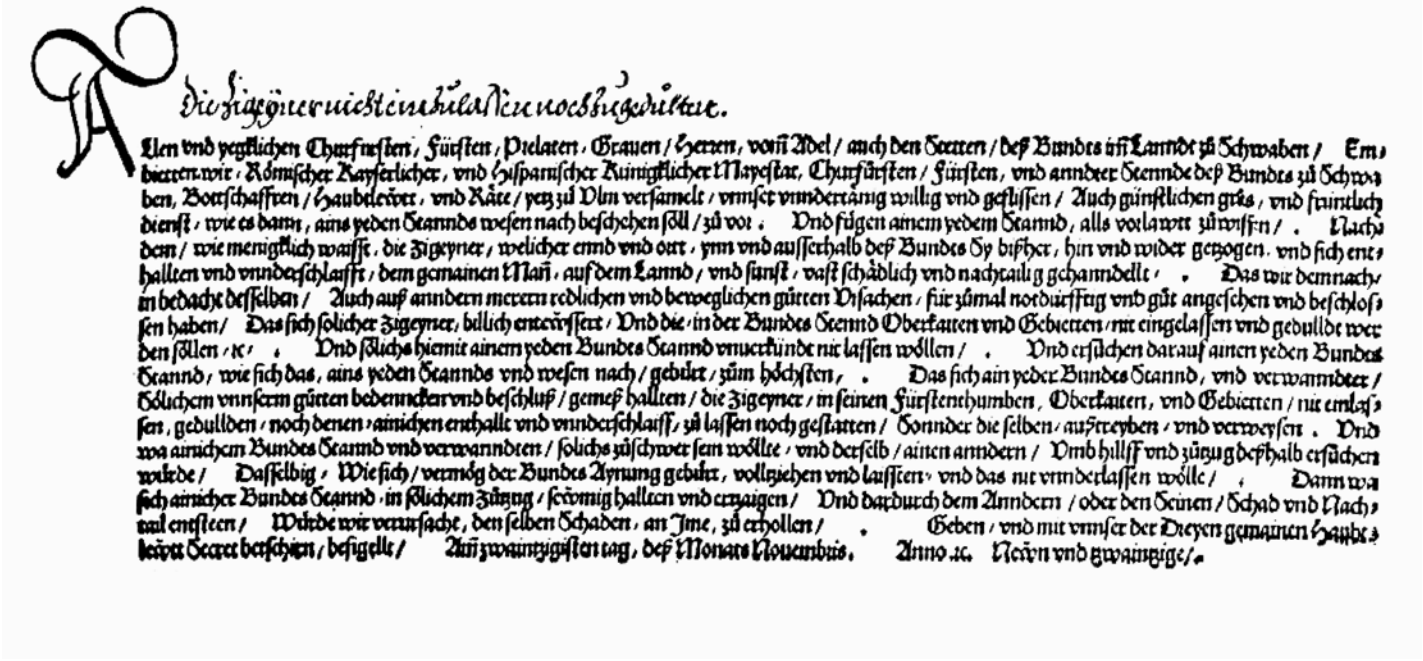

Die Zigeyner nicht einhalten noch beherbergen.

Allen vnd yeglichen Churfürsten, Fürsten, Prelaten, Grauen, Herren, vom Adel, auch den Statten, des Bundes im Landt zu Schwaben, Embietten wir, Römischer Kayserlicher, vnd Hispanischer Kuniglicher Mayestat, Churfürsten, Fürsten, vnd anndere Stennde des Bundes zu Schwaben, Botschafften, Haubtleüter, vnd Räte, yetz zu Vlm versamelt, vnnser vnnderthänig willig vnd gefliſſen, Auch günſtlichen grüs, vnd fruntlich dienſt, wie es dann, aims yeden Stannds weſen nach beſchehen ſöll, zu vor. Vnd fügen ainem yedem Stannd, alls vorlawtt zuwiſſen. Nachdem, wie menigklich waiſſt, die Zigeyner, welicher emnd vnd ort, ynn vnd auſſerhalb des Bundes Sy bißher, hin vnd wider gezogen, vnd ſich enthalten vnd vnnderſchlaifft, dem gemainen Man, auf dem Lannd, vnd ſunſt, vaſt ſchädlich vnd nachtailig gehanndelt. Das wir demnach in bedacht deſſelben, Auch auf anndern merern redlichen vnd bewreglichen gütten Vrſachen, für zümal notdürfftig vnd gůt angeſehen vnd beſchloſſen haben, Das ſich ſolicher Zigeyner, billich enteüſſert, Vnd die in der Bundes Stennd Oberkaiten vnd Gebietten, nit eingelaſſen vnd gedulldet werden ſöllen, ꝛc. Vnd ſölichs hiemit ainem yeden Bundes Stannd vnnerkünde nit laſſen wöllen. Vnd erſůchen darauf ainen yeden Bundes Stannd, wie ſich das, aims yeden Stannds vnd weſen nach, gebürt, zům höchſten, Das ſich ain yeder Bundes Stannd, vnd verwanndter, ſölichem vnnſerm gütten bedennckenvnd beſchluß, gemeß halltten, die Zigeyner, in ſeinen Fürſtenthumben, Oberkaiten, vnd Gebietten, nit emlaſſen, gedulldten, noch denen, ainichen enthallt vnd vnnderſchlauff, zů laſſen noch geſtatten, Sonnder die ſelben, außtreyben, vnd verweyſen. Vnd wa ainichem Bundes Stannd vnd verwanndten, ſolichs zůſchwer ſein wöllte, vnd derſelb, ainen anndern, Vmb hilff vnd zůzug deßhalb erſůchen würde, Daſſelbig, Wie ſich, vermög der Bundes Aynung gebürt, vollziehen vnd laſſen, vnd das nit vnnderlaſſen wölle, Dann wa ſich ainicher Bundes Stannd, in ſölichem Zůzug, ſeümig halltten vnd erzaigen, Vnd dardurch dem Anndern, oder den Seinen, Schad vnd Nachtail entſtee, Würde wir vrſache, den ſelben Schaden, an Jme, zů erholen. Geben, vnd mit vnnſer der Dreyen gemainen Haubtleüt Secret bekchten, beſigelt, Am zwaintzigiſten tag, des Monats Nouembris, Anno ꝛc. Neün vnd zwaintzige.

Pismo federacije njemačkih gradova, kneževina i županija is 1529. godine kojim se proglašava ne toleriranje i progon Roma na teritoriju federacije. (Izvor: Gilsenbach, Reimar. Weltchronik der Zigeuner. Teil 1. Frankfurt na Majni: Peter Lang, 1994) • Letter by the Federation of German cities, principalities and counties from 1529 proclaiming zero tolerance and persecution of the Roma on the territory of the Federation. (Source: Gilsenbach, Reimar. Weltchronik der Zigeuner. Teil 1. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994) • Lil katar germanijakere dizjakere federacije kneževina thaj komune katar 1529 berš koleja so vakerela pe natoleriribe thaj paldibe e Romenge katar I federacija. (Haing: Gilsenbach, Reimar. Weltchronik der Zigeuner. Teil 1. Frankfurt na Majni: Peter Lang, 1994)

ROMI U OSMANSKOM CARSTVU • ROMA IN OTTOMAN EMPIRE • O ROMA KO OSMANLIENGORO THAGARUTNIPE

Neki povjesničari smatraju da je Osmansko Carstvo na području Balkana imalo ključnu ulogu u procesu formiranja romske povijesti i razvoja njihove kulture i jezika. Status Roma ondje bio je znatno povoljniji u usporedbi sa statusom Roma u zapadnoj Europi gdje su progoni bili učestali.

Na balkansko područje velik broj Roma stigao je za vrijeme turskih osvajanja u 14. i 15. stoljeću. Svi stanovnici Osmanskog Carstva, pa tako i Romi, bili su popisani u poreznim knjigama i obavezni plaćati porez. Prvo spominjanje Roma u poreznim knjigama zabilježeno je u zemljišnom registru nikopoljskog "sandžaka", a datira iz 1430. godine. Stanovništvo Osmanskog Carstva s obzirom na vjersku pripadnost bilo je podijeljeno u dvije kategorije, "prave vjernike" (muslimane) i "nevjernike" (kršćane). Romi koji su živjeli na ovim prostorima prije turskog osvajanja bili su kršćani pa su se ubrajali u kategoriju "nevjernika". Drugi dio Roma stigao je na ove prostore zajedno s turskom vojskom, kao njezini pripadnici, zanatlije u službi vojske ili jednostavno kao dio stanovnišva koji je išao za osvajačima. Taj dio Roma bio je muslimanske vjeroispovijesti. U poreznim knjigama popisivane su kršćanske i muslimanske romske obitelji, iz čega je vidljivo da je broj Roma kršćana dominantan u odnosu na broj muslimana. Takva je situacija potrajala do 19. stoljeća kada je broj Roma muslimana znatno porastao. Pretpostavlja se da je to uzrokovano višestoljetnim preobraćanjem na islam. Problem za administrativnu upravu predstavljali su Romi nomadi od kojih je teško naplaćivala porez pa ih se različitim kaznama pokušavalo prisiliti na trajno naseljavanje. Nakon pada Osmanskog Carstva Romi su ostali u okviru granica balkanskih država te je njihov razvoj bio povezan s razvojem većinskog stanovništva.

Some historians consider that the Ottoman Empire in the Balkans played a key role in the process of forming Romani history and development of their culture and language. The status of the Roma there was much more favourable compared to the status of the Roma in western Europe where persecutions were frequent.

A large number of Roma arrived in the Balkans during the Turkish conquest in the 14th and 15th centuries. All residents of the Ottoman Empire, including the Roma, were registered in the tax books and obliged to pay taxes. First mention of the Roma in tax books was recorded in the land registry of the Nikopolje "Sanjak", dating back to 1430. Population of the Ottoman Empire regarding their religious affiliation was divided into two categories, "true believers" (Muslims) and "unbelievers" (Christians). The Roma who lived in this area before the Turkish conquest were Christians, so they went down to the category of "unbelievers". Other groups of Roma arrived to these areas together with the Turkish army, as its members, craftsmen in army service, or simply as part of the population who followed the invaders. These Roma were of the Muslim religion. Christian and Muslim Roma families were registered in those tax books, showing that the number of Christian Roma was dominant in relation to the number of Muslim Roma. Such situation persisted until the 19th century when the number of Muslim Roma grew significantly. It is assumed that this was caused by the centuries-long conversion to Islam. Roma nomads represented the problem for administrative authorities because it was difficult to collect taxes from them, therefore the authorities tried to force them into permanent settlements by various penalties. After the fall of the Ottoman Empire, the Roma remained within the borders of the Balkan states and their development was associated with the development of the majority population.

Nesave historičarija pakjana kaj e Osmanliengoro Thagarutnipe ko Balkani sasa le bari rolja ko procesi formiribe e romane historijake thaj lengoro kulturakoro thaj čibjako bajroipe. E romengo statusi sasa majšukar ko vjavahari e Romencar ki dakšinali Europa kote so o paldipe sine majbut.

Baro numero Roma ko Balkani avile ko vakti kana avile o horahaja ko 14 thaj 15 zamani. Sa o dizutne ko Osmanliengoro thagarutnipe thaj o Roma sas hramome ko porezeske lila te pokinen porezi. Avgo Romengo liparipe ko porezeske lilasi evidentirime ko phuvjako registro nikopolsko "sandžak" katar 1430 berš. O dizutne ko Osmanliengoro thagarutnipe aso lengo pakjaibasko dini ulavna sa pe "pakjaibaskere manuša" (muslimanija) thaj ko "napakjaibaskere" (hristijanija). O Roma save so bešena sa ko kala thana anglal te aven o horahaja sasa hristijanija thaj adaleske sine mudarde sar "napakjaibaskere manuša". O dujto kotor taro Roma ale e horahane askerencar, sar kotor lender save so džana sa te astaren neve thana. Gola Roma sasa muslimaja. Kaja situacija sasa sa dži 19-to zamani kana o numero Roma muslimaja barilo. Gndil pe kaj gova ulo sebepi pobut zamanengoro nakhibe ko islami. Poblemi sasa o Roma nomadija save so ni pokjinena sa porezi thaj golese kerena sa pe turli džeze te ačon ko jek than. Kana pelo e Osmanliengo Thagarutnipe, o roma ačile ko hone katar balkaneske phuvja thaj lengo bajroibe sasa phandlo e avere dizutnencar.

ROMI U EUROPSKIM DRŽAVAMA ZA VRIJEME PROSVIJEĆENOG APSOLUTIZMA • ROMA IN EUROPEAN STATES DURING THE ENLIGHTENED ABSOLUTISM • ROMA KO EUROPAKERE PHUVJA KO VAKTI TARO PROSVETLIKANO APSULUTIZMI

Habsburška Monarhija

Za vrijeme prosvijećenog apsolutizma promijenila se politika vladara prema Romima, protjerivanja i progone zamijenila je nasila asimilacija. Europski vladari željeli su uništiti romsku kulturu i njihov tradicionalan način života. Dodijeljena im je zemlja na koju su bili prisiljeni nastaniti se kako bi se iskorijenilo nomadstvo. Zabranjeno im je služenje romskim jezikom te su zabranjeni međusobni brakovi. Često su im oduzimana djeca jer je udomljavanje djece u primjerene katoličke obitelji smatrano najboljim načinom civiliziranja Roma. U provođenju mjera asimilacije posebno se isticala habsburška carica Marija Terezija (vladala 1740-1780) i kasnije njezin sin Josip II. (vladao 1780-1790). Prisilne mjere u Habsburškoj Monarhiji uspješno su bile provedene samo na prostoru današnjeg austrijskog Burgenlanda. Tamo se velik broj Roma u potpunosti asimilirao, djeca su ostajala na farmama svojih udomitelja i nastavljala "obiteljski" posao te su sklapala brakove s ne-Romima. U ostalim teritorijima Monarhije Romi su pružali otpor, unatoč rigoroznim kaznama za neposluh.

Njemačka

U Njemačkoj su u manjoj mjeri primjenjivane iste asimilacijske mjere. Fridrik II. Veliki, koji je vladao od 1740. do 1786, osnovao je 1775. godine romsko naselje kako bi primorao nomade da se trajno nastane. Ipak, ta državna ideja nije bila uspješna.

Španjolska

Za vrijeme vladavine španjolskog kralja Ferdinanda VI. (1746 - 1759) provodila se tajna operacija hapšenja Roma na cijelom teritoriju Kraljevstva. Plan operacije osmislio je Gaspar Vázquez Tablada, upravitelj Savjeta Kastilje i biskup Ovieda, a operaciju je odobrio sam kralj. Strategiju akcije do detalja je razradio Zenón de Somodevilla, markiz od En-

Habsburg Monarchy

During the Enlightened Absolutism, the politics of the rulers towards the Roma changed, expulsions and persecutions were replaced by forced assimilation. European rulers wanted to destroy Romani culture and their traditional way of life. They were given land and forced to settle there in order to eradicate the nomadism. They were forbidden to use the Romani language and marry within their own group. Children were often taken from them because adoption of children into appropriate Catholic families was considered the best way to civilize the Roma. Habsburg Emperor Maria Theresa (reign 1740-1780) and later her son, Joseph II (reign 1780-1790) were particularly enthusiastic about the implementation of these assimilation measures. Coercive measures of the Habsburg Monarchy were successfully carried out only in the area of today's Austrian Burgenland. A large number of Roma were fully assimilated there, the children stayed on the farms of their fosterers and continued their "family" work marrying non-Roma. In other territories of the Monarchy, the Roma offered resistance, despite the rigorous punishments for disobedience.

Germany

Same assimilation measures were applied to a lesser extent in Germany. Frederick the Great, who reigned from 1740 to 1786, founded a Roma settlement in 1775 to bring the nomads to permanent settlement. Nevertheless, that state idea was not successful.

Spain

During the reign of Ferdinand VI of Spain (reign 1746 - 1759) a secret operation of arresting the Roma was carried out throughout the Kingdom. The operation plan was designed by Gaspar José Vázquez Tablada, Governor of Council of Castile and Bishop of Oviedo while the operation was approved by the King himself.

Habsburško Monarhija

Ko vakti taro prosvetlikano apsulutuzmi irangja pe e šerutnengiri politika mujal o Roma, i zoresa asimilacija si irami paldibasa thaj egzilencar.Evropskere šerutne mangena sine te peraven thaj te čhinaven i romani kultura thaj o tradicionalnikano dživdipaskoro čhani. Dela sine pe lenge phuv či te bešen gote thaj golesa te činaven o nomadikano dživdipe. Na mukena sine len te keren lafi ki romani čhib thaj na mukena sine len te prandinen pe maškar peste. Lena sine pe lendar e čhaven thaj dena sine pe ko katolikane familije te šaj te civilizirin pe o Roma. Ki asavki asimilacija majbut sine pendžardi i habsburško thagarutni Marija Terezija (1740-1780) thaj pal late lakoro čhavo Josip II (1780-1790).O mjere so kerena sine pe zoresa ki Habsburško Monahija kamjabeja sasa kerde ko than kaj so si akana o Burgenland. Odorig baro numero Roma asimilsajle , o čhave ačile ko farme kote so lije te arakhen len thaj khvena sa ki prandin na Romencar. Ko javera thana tari monarhija o Roma sikade otpor, thaj trujal o bare džeze baš našunibe.

Germanija

Ki Germanija pohari istemalkerena sa pe asimilacijake mere. Fridrik II Veliki (1740-1786), ko 1775 berš kegja romani mahala ki te šaj o Roma nomadija te ačon ko jek than. Goja ideja najsa la but kamjabi.

Španija

Ko vakti katar thagarutnipe e španijake thagareske Ferdinand VI (1746-1759), kerdili garavdi akcija te phanden pe o Roma ki sahni teritorija katar o thagarutnipe. O plani kerda le o Gaspar Vázquez Tablada, šerutno ko Kasiolijako Konilij thaj biskupi Ovieda, a o thagar dija vas te kerdol i operacija. I strategija thaj o detalija kerda len o Zenón de Somodevilla, markizi katar Ensenade. Arkaja tari khangeri, askerencar thaj policijaja ko

Prikaz pogubljenja članova romske bande optužene za krađu u njemačkom gradu Giessenu, pokrajina Hessen. (Izvor: Fraser, Angus. The Gypsies. Oxford/Cambridge: Blackwell, 1992) • *Execution of members of the Roma gang charged with theft in the German town of Giessen, State of Hesse. (Source: Fraser, Angus. The Gypsies. Oxford/ Cambridge: Blackwell, 1992)* • *Sikavela pe mudaribe dženenge tari romani banda, Došakerde baš čhoribe ki germanijakiri diz Giessen, pokraina Hessen. (Haing: Fraser,Angus. The Gypsies. Oxsford/ Cambridge:Blackwell,1992)*

senade. Dana 30. srpnja 1749. godine, uz podršku Crkve i sudjelovanje vojske i policije, počela su prva hapšenja. Većina Roma dobrovoljno se odazvala javnom pozivu, nesvjesni prave namjere vlasti. Prilikom uhićenja, muškarce su odvajali od žena i djece. Osobne stvari i imovina uhićenih Roma stavljene su na javnu dražbu, a sakupljenim novcem financirali su se troškovi operacije - plaće sudaca i sudskih bilježnika, zatvorski smještaj, najam kola i teglećih životinja za prebacivanje zatvorenika, medicinska pomoć, lanci i konopci kojima su bili vezani oni koji su pokušali pobjeći. Operacija je dovela do hapšenja dvanaest tisuća Roma, a nedostatak zatvorske infrastrukture i financijskih sredstava činio je ovaj zahvat velikim teretom za

The strategy of action was elaborated to detail by Zenón de Somodevilla, the Marquis of Ensenada. On July 30, 1749, with the support of the Church and the involvement of the army and the police, the first arrests began. Most Roma voluntarily responded to a public call, unaware of the real intent of the authorities. When arrested, men were separated from women and children. Personal belongings and assets of the arrested Roma were placed on a public auction, while money collected in those arrests financed the costs of the operation - salary of judges and court notaries, prison accommodation, rent of wagons and draught animals for the transfer of inmates, medical aid, chains and ropes to tie those who tried to escape. The operation led to the capture

30 julo 1749 berš, šurarkerde o avgo phandipa. Pobut katar o roma korkori predijepe bi te džanen so ka ovol lencar. Ko astaribe e muršen ulavena sa katar e romnjen thaj e čhaven. Lengere buča sasa čhuvde ko publicirimo dejbe. Kedindoj love finansirilasa pe o pokinibe e sudijengo thaj e avere manušenge ando sudo, o ačhovibe ko phandipe, o vordona grasencar savencar so ingjaren pe o phandle Roma, šele kolenca so phandena sa len kana ka našenasa. KMi kaja operacija sasa astarede dešuduj milja Roma, a kaja operacija sasa but kuč thaj sasa baro pharipe e puvake. E Ferdinanesko epaš phral o Karlo III kova so alo pal leste (1759-1788), ko 1765 berš vakjarda te muken pe sa o Roma katar phandipe. Sar so kerda o hasbur-

vlast. Ferdinandov polubrat i nasljednik Karlo III (vladao 1759-1788) naredio je 1765. godine da se svi zatvoreni Romi puste na slobodu. On se poput svog suvremenika, habsburškog cara Josipa II, odlučio za mjere asimilacije. Romima je zabranio lutanje, uporabu njihovog jezika i nošenje njihove specifične odjeće. Zabranio im je i trgovinu konjima, kao i ostalu putujuću trgovinu, jer je želio da se bave "ispravnom" trgovinom. Njegove su mjere bile osuđene na propast jer ostatak stanovništva nije prihvaćao Rome kao ravnopravne te ih nisu željeli zaposliti.

of twelve thousand Roma; however the lack of prison infrastructure and financial means turned this operation into a huge burden for the authorities. Ferdinand's half-brother and successor Charles III of Spain (reign 1759- 1788) ordered in 1765 the release of all the Roma imprisoned. He, like his contemporary, Habsburg Emperor Joseph II, preferred the assimilation measures. He forbade them to wander, use their language, and wear their specific clothes. He also forbade them horse-trading as well as other traveling trade because he wanted them to do the "right" trade. His actions were sentenced to failure because the rest of the population did not accept Roma as equals and did not want to hire them.

ško thagar Josip II činada te anel mere baš asimilacija. E Romen na mukela sine the phiren, te istemalkeren pumari romani čhib thaj te phiraven pumare šeja. Na mukela sine lent e bikinen grasten thaj bilo savo javer kinobikinibe. Leskere mere sigende prepele soske o javera manuša na mangena sine te astaren e Romen sar jeka jek olencar thaj namangena sine te len Romen ki buti.

ROMI U RUSKOM CARSTVU • ROMA IN RUSSIAN EMPIRE • O ROMA KO RUSIJAKORO THAGARUTNIPE

U Ruskom Carstvu Romi su bili ravnopravni ostalim građanima, odnosno imali su ista prava i obveze. Prvim pisanim dokumentom o boravku Roma u Ruskom Carstvu smatra se ukaz Ane Ivanovne (vladala 1730 - 1740) iz 1733. godine. U njemu se govori o prihodima sakupljenim od poreza koji se ubirao od stanovništva, uključujući i romsko.

Godine 1654. Ukrajina se dobrovoljno priključila Ruskom Carstvu. Romi na ukrajinskom području bili su podijeljeni u grupe koje je predvodio izabrani vođa. On se brinuo o prikupljanju godišnjeg poreza koji je služio za održavanje vojske. Iako su bili obavezni podnijeti zahtjev za stalni boravak, to ih nije sprječavalo da nastave nomadski život. Njihova glavna zanimanja bila su vezana uz obradu željeza, trgovinu konjima i sviranje glazbe.

Ukazom ruske carice Katarine II. Velike (vladala 1762 - 1796) iz 1783. godine svi Romi koji još nisu bili uvedeni u državne registre, kao i oni koji su bili navedeni kao vlasništvo zemljoposjednika (kmetovi), svrstani su u kategoriju tzv. državnih kmetova te su morali plaćati porez. Status državnih seljaka i kmetova, koji su pored Roma imali i drugi stanovnici, dozvoljavao je slobodna putovanja, ali uz plaćanje određene godišnje takse. Ovom politikom željelo se postići regstriranje Roma u administrativnim knjigama i redovito plaćanje poreza, što je zahtijevalo stalno prebivalište. Upravo zbog toga bilo je poželjno, ali ne i obavezno, da se obustavi ili umanji njihov nomadski način života. Svi kasnije izdani ukazi tijekom 19. stoljeća imali su isti cilj.

Velik broj Roma na Krimu imao je status državnih seljaka iako su živjeli u gradovima. Većinom su bili muslimani i služili su se tatarskim jezikom jer su svoj jezik zaboravili. Godine 1855, na vrhuncu Krimskog rata, Romi su izgubili status slobodnih seljaka i bili su primorani ispunjavati iste obaveze kao Tatari. Prije pripajanja Ruskom Carstvu područje Besarabije bilo je pod vlašću Gubernije Moldavije u kojoj su Romi bili robovi - jedni pod vlašću princa i krune, a drugi pod vlašću manastira i pojedinaca. Godine 1818, nakon što je

In the Russian Empire, the Roma were equal to other citizens, that is, they had the same rights and obligations. Imperial Decree from 1733 by Anna Ivanovna of Russia (reign 1730 - 1740) is considered to be the first written document about the existence of Roma in the Russian Empire. It is about the income levied from taxes collected among the population, including the Roma.

In 1654, Ukraine voluntarily joined the Russian Empire. The Roma in the Ukrainian area were divided into groups led by the elected leader. He took care of collecting the annual tax that served to maintain the army. Although they were obliged to apply for permanent residence, this did not prevent them from continuing their nomadic life. Their main occupations were related to iron processing, horse-trading and music playing.

By Imperial Decree of the Russian Empress Catherine the Great (reign 1762 - 1796) of 1783, all Roma who had not yet been enlisted into state registers, as well as those who were enlisted as private serfs (owned by a landowner), were classified into the category of the so called state-owned peasants and they had to pay taxes. The status of the state-owned peasants and private serfs, which was the status both for the majority population and the Roma, allowed free travelling, conditioned by payment of a certain annual fee. This policy was aimed at registration of all Roma within the administrative books as well as regular payment of taxes, which required permanent residency. That is why it was desirable, but not mandatory, to stop or reduce their nomadic lifestyle. All decrees issued later during the 19th century had the same goal.

A large number of Roma in Crimea had the status of state-owned peasants even though they lived in towns. Most of them were Muslims using Tatar language because they forgot their language. In 1855, at the height of the Crimean War, the Roma lost their status as free peasants and were forced to fulfil the same obligations as the Tatars. Prior to the annexation to the Russian Empire, the area of Bessarabia was under the rule of Governorate of Moldavia,

Ko rusijakoro thagarutnipe o Roma sasa jeka jek e avere dizitnencar, sasa len jeka jek nijamora thaj obligacije. Avgo hramome dokumento baš roma ko Rusijako thagarutnipe sasa o ukaz katar Ana Ivanovna (1730-1740) katar 1733 berš. Gova sasa lil baš porezora so kidela sa pe katar sa o dizutne thaj taro Roma.

Ko 1654 i Ukraina dija ko rusijako thagarutnipe. O Roma ko Ukrainakere thana sasa ulavde ko kupe legarde katar šerutno. Ov sasa džovapjalo te kidel o porezo savo so džalasa e askerenge. Thaj trujal gova so rodena sa mukin te ačon ko than, ola palem sasa len nomadikano dživdipe. Lengera zanatora sasa keribe bukji sastresa, biknena sa grasta thaj bašalena sa.

E ukazesa katar i thagarutni Katarina II Velika (1762-1796) katar 1783 berš, sa gola so najsa ko themake registrora thaj sa okola so sasa len phuv pokinena sa porezi.Statusi themake gavutne so e Romen sasa sar thaj e averen, muklosa lenge tromale te džan ko droma, numa golese pokinena sa beršeski taksa. Kale politikasa dikhelasa pe te hramon pe o Roma ko administracijake lila thaj adalesa te pokinen porezi sar manuša so bešena ko jek than. Govasa i resarin o Roma te ačon ko jek than thaj te tiknjarel pe o nomadikano dživdipe. Sa o javera ukazija so kerenasa pe ko 19 zamani sasa len jeka jek resarin.

Baro numero Romen ko Krim sasa len statusi themake gavutne thaj trujal gova so bešenasa ko diza. Pobaro numero lendar sasa muslimaja thaj kerena sa lafi ki tatarengi čhib soske bisterde pumari čhib. Anglal e Krimesko mareba ko 1855 berš, o Roma našalde o statusi tromale gavutne thaj kerena sine sa o dajatve sar o tatarija. O than Besaranija, anglal te ovel kotor kataro rusijakoro thagarutnipe, sine telo šerutnipe katar Gubernija Moldavija kote so o Roma sas robora, jek kotor telo princi thaj i kruna, a jek kotor telo šerutnipe katar o manastirija thaj javera manuša. Ko 1818 berš kana i Besarabija kuvgja ko Rusijako thagarutnipe e Romenge so sasa telo šerutnipe katar o princo thaj i kruna, dija pe lenge statuso

Fotografija supruge Johana Dimitrija Taikona, pripovjedača, kao mladenke iz 1900. godine. (Izvor: Lundgren, Gunilla / Taikon, Alyosha. From Coppersmith to nurse. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2003) • *Photography of "Romani leader" in Russia from the 19th century. (Source: Clébert, Jean Paul. Das Volk der Zigeuner. Vienna: Paul Neff, 1964)* • *Tasviri romni katar Johan Dimitrij Taikan, sar bori 1900 berš (haing: Lundgren, Gunilla / Taikon, Alyosha. From Coppersmith to nurse. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2003)*

Fotografija "romskog vođe" u Rusiji iz 19. stoljeća. (Izvor: Clébert, Jean Paul. Das Volk der Zigeuner. Beč: Paul Neff, 1964) • *Photography of the wife of Johan Dimitri Taikon, the story-teller, as a bride from the year 1900. (Source: Lundgren, Gunilla / Taikon, Alyosha. From Coppersmith to nurse. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2003)* • *Tasviri "Romano šerutno" ki Risija 19 zamani, (Haing: Clébert, Jean Paul. Das Volk der Zigeuner. Beč: Paul Neff, 1964)*

Besarabija već bila pripojena Ruskom Carstvu, Romima u vlasništvu krune i princa dodijeljen je status državnih seljaka. Imali su i određenu zakonsku autonomiju - sami su birali odgovornu osobu za prikupljanje poreza, a koja je ujedno rješavala i sporove među Romima te uživala posebne privilegije. Naseljavanjem južnih stepskih dijelova Besarabije, "Romima krune" dozvoljeno je da izaberu način života (nomadski ili statičan) i mjesto prebivališta (u gradovima, u naseljima državnih kolonista ili u novim kolonijama koje su Romi formirali na jugu). Prve romske kolonije osnovane su 1829. godine. U njima su Romi imali status državnih seljaka te su, kao i ostali kolonisti, imali dodatne privilegije - ponuda slobodne zemlje, oslobađanje od vojne obveze, državna pomoć, pravo bavljenja vlastitom trgovinom, mogućnost korištenja nekih prirodnih resursa i drugo. Mnogi su ipak izabrali nomadski način života. Status Roma pod vlašću manastira i pojedinaca riješen je 1828. godine ukazom cara Nikole I. (vladao 1825 - 1855) koji je oslobodio robove, dao im građanska prava te status kmetova pojedinaca i manastira.
Nakon ukidanja kmetsva 1861. godine manifestom cara Aleksandra II. (vladao 1855 - 1881) dio Roma ostao je živjeti u kolonijama, a drugi dio vratio se svojim starim naseobinama u šumama, starim zanatima, posebice proizvodnji drvenih predmeta, i polunomadskom načinu života. U Besarabiji je plaćanje obveza prema vlasnicima potrajalo još neko vrijeme, a nakon toga Romi su mogli izabrati status mještana. Do Oktobarske revolucjie 1917. godine posebni zakoni za Rome više se nisu donosili.

Politika Ruskog Carstva prema Romima vođena je s ciljem da oni postanu ravnopravni građani Carstva. Svaka izvanredno donesena mjera isključivo je imala cilj smanjenja razlike između Roma i ostatka društva, ali bez tendencije asimilacije.

where the Roma were slaves - some under the rule of the prince and the crown, and the others under the rule of the monastery and the individuals. In 1818, after Bessarabia had already been annexed to the Russian Empire, the Roma, owned by the Crown and Prince were granted the status of the state-owned peasants. They also had a certain level of legal autonomy - they chose the person responsible for collecting taxes themselves. This person at the same time resolved disputes between the Roma and enjoyed special privileges. By settling the southern steppes of Bessarabia, the Roma owned by the Crown were allowed to choose the way of life (nomadic or sedentary) and place of residence (in cities, settlements of state colonists or in new colonies formed by the Roma in the south). The first Roma colonies were founded in 1829. Roma had the status of state-owned peasants there and, like other colonists, had additional privileges - offer of free land, release of military obligation, state aid, right to trade, the use of some natural resources and others. However, many chose a nomadic way of life. The status of the Roma under the authority of monasteries and individuals was resolved in 1828 by Imperial Decree of the Emperor Nicholas I of Russia (reign 1825-1855) who freed slaves, granted them civil rights, and the status of serfs of individuals and monasteries.

After abolishing serfdom in 1861 and the manifest by the Emperor Alexander II of Russia (reign 1855 - 1881) a part of Roma remained in colonies, while the other part returned to their old settlements in the forests, to their ancient crafts, especially the production of wooden objects and semi-nomadic way of life. In Bessarabia, the payment of the obligations to the owners remained for some time, and after that the Roma could choose the status of the locals. Until the October Revolution in 1917 no more special Romani laws were adopted.

The Russian Empire's policy towards the Roma was aimed at making them equal citizens of the Empire. Each of the extraordinary measures adopted aimed solely at reducing the gap between the Roma and the rest of society, but without the tendency of assimilation.

themake gavutne. Sasa len disavi autonomija, sar, korkori alusarenasa manuše so ka kidel o porezi thaj ko jek činavela sa o problemora maškar o Roma taj sasa le privilegija. Lenge delasa pe šajdipe te alusaren pumaro dživdipe, ka bešen ko jek than ja ka phiren thaj ka arakhen than kote so ka bešen (ko dizja, ko neve kolonije so kerde o Roma ko purab). Avgo Romane kolonije kerde si 1829 berš. Lende sasa len statusi themake gavutne thaj sar o avera kolonistora sasa len disave privilegije sar, tromali phuv, tromakrede te džan askera, themaki arka, šajsa te keren kinobikinipe te istemalkeren e naturake resursora thaj aver. Majbaro numeri lendar alusarde o nomadikano dživdipe.
O roma so sasa len statusi telo manistira činadape e ukazosa katar thagar Nikola I (1825-1855), savo so tromakerda e roboren thaj dija len themake nijamija thaj statusi kmetora ko manastira.

Kana činadile o kmetora ko 1861 berš manifestesa katar Aleksandar II (1855-1881), jek kotor kataro Roma ačile te dživdin ko kolonije a jek kotor irisajle te bešen ko veša, purane zanatora, te keren predmetora katar kaš. Ki Besarabija pokinibe porezija ačilo vi jek vakti, a pal gova o Roma šaj sa te alusaren status themutne. Dži Oktombreskiri Revolucija 1917 berš na sine ande ulavde kanunora baš Roma.

I politika katar Rusijako thagarutnipe kerela sa pe te šaj o Roma te oven jeka jek dizutne ko thagarutnipe. Sakoja mera savo so anela sa pe sa te tiknjarel pe o turlipe (razlika) thaj najsa tendencija baš asimilacija.

DRUGA MIGRACIJA SREDINOM 19. STOLJEĆA - POLOŽAJ ROMA U PERIODU PRIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA • SECOND MIGRATION OF ROMA IN THE MID-19TH CENTURY - SITUATION OF ROMA IN THE PERIOD BEFORE THE SECOND WORLD WAR • DUJTO MIGRACIJA KO MAŠKAR KATAR 19 ZAMANI - E ROMENGO HALI KO VAKTI ANGLAL DUJTO SUMNALESKO MARIPE

Druga migracija Roma zpočela je sredinom 19. stoljeća. Romi su zajedno s ostalim stanovništvom, ljudima svih etničkih grupa, krenuli iz centralne i jugoistočne Europe prema istoku i zapadu te su stigli čak do Amerike i Australije. Ovu migraciju uzrokovala je pojava industrijalizacije te brojne političke, ekonomske i socijalne revolucije. Ukidanje ropstva u pokrajinama Vlaškoj i Moldaviji 1856. godine dodatno je mnogim ljudima, među njima i velikom broju Roma, pružilo mogućnost emigracije.

Romi Kalderaši, skupina Roma s prostora Rumunjske, napustili su ovo područje i krenuli u dva glavna pravca - prema sjeveru te prema Balkanu, odnosno današnjoj Srbiji. Skupina Roma koja se kretala prema sjeveru 1860. godine došla je do Krakova (današnja Poljska), koji je tada bio pod Austro-Ugarskom. Mnogi Kalderaši, kao i skupine Čurara, nastavili su dalje prema Skandinaviji ili prema Rusiji. Naseljavanje Kalderaša u Francuskoj počelo je poslije 1870. godine, njihovom emigracijom iz Rusije i s Balkana. Romi Lovari selili su se između 1860. i 1870. godine s prostora današnje Mađarske na prostore Češke i Slovačke, koje su tada bile pod Austro-Ugarskom, a zatim i u Njemačku. Dio Roma Lovara koji je krenuo prema Poljskoj put je nastavio prema Rusiji. U južnu Škotsku i sjevernu Englesku romska plemena Lovara i Ursara došla su između 1885. i 1887. godine te u 20. stoljeću, između 1907. i 1908. godine. Ubrzo su brojne obitelji sa svojim šatorima putovale vlakom po cijeloj Britaniji.

U svim zapadnoeuropskim zemljama Romi su privlačili pažnju zbog nesklada njihovih šatora, prikolica i siromašne odjeće sa zlatom i srebrom koje su posjedovali. Pored toga, ljudi ovih prostora prvi puta su se susreli s dreserima medvjeda. Interes je bio toliko velik da su Romi mogli naplaćivati ulaz u svoja naselja i šatore.
Brojni stanovnici zemalja južne, središnje i istočne Europe (Austro-Ugarske, Italije, Turske, Grčke, Rusije, Rumunjske i Bugarske) od 1880-ih imigriralo je u obje Amerike, a među njima bio je i velik broj

The second migration of Roma started in the middle of the 19th century. The Roma, along with the rest of the population, people of all ethnic groups, moved from Central and South-East Europe to the east and west and reached even America and Australia. This migration was caused by industrialization and numerous political, economic and social revolutions. Abolition of slavery in the provinces of Wallachia and Moldavia in 1856 also provided an opportunity for many people to migrate, including a large number of Roma.

The Kalderash Roma, a group of Romani people from Romania, left this area and headed for two main directions - towards the north and towards the Balkans or today's Serbia. A group of Roma that moved to the north in 1860 came to Kraków (today Poland), which was then a part of Austro-Hungarian Empire. Many Kalderash Roma, as well as the groups of Churari Roma, continued to move towards Scandinavia or Russia. The settlement of Kalderash Roma in France began after 1870, with their emigration from Russia and from the Balkans. Lovari Roma moved between 1860 and 1870 from the territory of today's Hungary to the Czech and Slovakian areas, which were then part of the Austro-Hungarian Empire and then to Germany. Part of Lovari Roma who went to Poland continued even further to Russia. Roma tribes of Lovari and Ursari came to southern Scotland and northern England between 1885 and 1887 and in the 20th century, between 1907 and 1908. Soon, many families with their tents travelled throughout Britain.

In all western European countries, the Roma drew attention due to the incongruity of their tents, trailers, and the poor clothes they wore with the gold and silver they possessed. In addition, people in these areas were for the first time encountered with the bear trainers. The interest was so huge that the Roma could charge entry to their settlements and tents.

Numerous residents of southern, central and eastern Europe (Austro-Hungarian

E Romengi dujto migracija šurarkerda ko maškar katar 19 zamani. O roma e avere manušencar katar sa o etnikane kupe, cidije katar centralnikane thakj purab pakšinali Europa kori pakšin thaj dakšin thaj tresle dži Amerika thaj Australija. Kaja migracija si sebepi I industrijalizacija, politikane, ekonomikane thaj socijalna revolucije. Čhinavdilo o ropstvo ki Vlačka thaj Moldavija 1856 berš kolesa so dija pe šajdipe te emigril pe.

O Roma Kalederašija katar I Ruminija mukle kava than thaj cidije ko duj riga ko utar thaj ko Balkani - ki avdisutni Srbija. O Roma save so cidije ko utar ko 1860 resle ko Krakov (avdisutni Polska) savi so ko adava vakti sasa teli Avstri-Ungarija. But Kalderaša sar thaj o Čure gele kori Skandinavija ja kori Rusija. O Kalderašija ko Francija ale ko 1870 berš katar Rusija thaj Balkani. O Roma Lovara migririsarde ko vakti katar 1860-1870 berš katar avdisutni Ungarija thaj Čehija, save so sasa telo Avstro-Ungarija, a pal gova ani Germanija. Jek kotor katar o Lovara gele primal Rusija. Ki purabali Škotska thaj Utarali Anglija o romane plemija o Lovara thaj Ursara resle maškar 1885 thaj 1887 berš thaj ko 20 zamani maškar 1907 thaj 1908 berš. Sigende baro numero familije pumare carencar džana sine pampurencar ki sahni Britanija.

Ko sa dakšinale evropakere phuva o Roma cidenasa I sama e averengi sebepi lenge care čorolo uravipe, sumnakaj thaj rupun so sine len. O manuša katar kala thana avgo drom dikhel dresera mečkenge. Golese o roma lena sa love kana o manuša dena sine ko lenge thana ja ko care. But manuša katar purabali, maškaruni thaj pakšinali Evropa (Avstro -Ungarija, Italija, Horahanipe, Grčka, Rumunija thaj Bugarija) katar 1880 migririsarde ki Amerika ko solduj kontinenta, a maskar lende thaj but Roma. O Roma ko Pašakerde Amerikake Thema (PAT) resle ko 1882 sar umetnikoja ko cirkusija, džanvarengere dreserija. I kupa katar ungarijake-slovačka Roma muzičarija, ko Pašakerde Amerikake Thema resle 1883. Majbare romane kupe save so imigriringje ki Latinsko

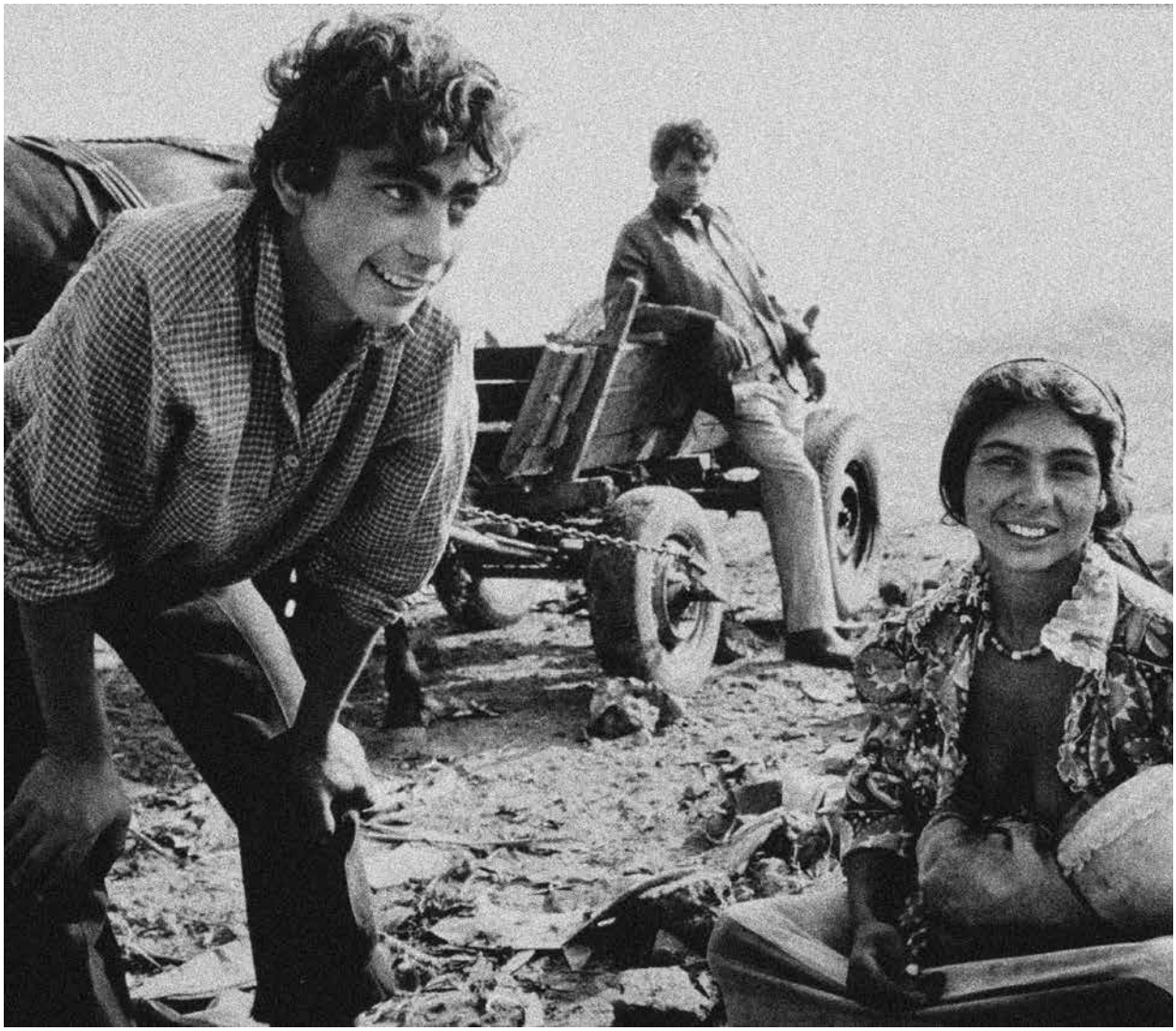

Romska obitelj, arhivska fotografija • *Romani Family, archive photography* • *Romani familija, arhivako tasviri*

Roma. Rudari pristigli iz Bugarske u Sjedinjene Američke Države 1882. godine bili su izvođači u cirkusima, umjetnici i dreseri životinja (majmuna i medvjeda). Grupa mađarsko-slovačkih Roma glazbenika pristigla je u Sjedinjene Američke Države 1883. godine. Najbrojnije romske skupine koje su imigrirale u Latinsku Ameriku bile su grupe Kalderaša, Lovara i Kaléa (etnička grupa Roma od kojih većina potječe sa Pirenejskog poluotoka).

U zapadnoeuropskim zemljama jačalo je neprijateljstvo prema Romima te one počinju donositi zakone kojima zabranjuju imigraciju Roma. Tako je bilo, primjerice, u Švedskoj, u Argentini i u SAD-u.

Empire, Italy, Turkey, Greece, Russia, Romania and Bulgaria) starting from 1880 immigrated to both Americas, among them a large number of the Roma. Rudari Roma who moved from Bulgaria to the United States in 1882, were circus performers, artists and animal trainers (monkeys and bears). A group of Hungarian-Slovak Roma musicians arrived in the United States in 1883. The most numerous Roma groups who immigrated to Latin America were Kalderash, Lovari and Kalé Roma (an ethnic group of Roma, mostly from the Iberian Peninsula).

Western European countries grew hostility towards Roma and began to adopt laws prohibiting Roma migrations. That was the case, for example, in Sweden, Argentina and the United States.

Amerika si o Kalderaša, Lovara thaj Kalea (Roma save so avena katar Pirenejsko ekvašostrovo.

Ko dakšinale evropakere phuvja sa majbut barola sa o dušmanluko mujal o Roma thaj anena pe kanunija save so na muken lent e imigririnen. Gijate sasa ani Švedska, Argentina thaj PAT.

Logor Auschwitz • *The Auschwitz concentration camp* • *Logori Aušvic*

Za vrijeme Drugog svjetskog rata Romi su bili zatočeni i sustavno ubijani u logorima nacističke Njemačke, kao i u logorima zemalja nacističkih saveznika. Točan broj romskih žrtava genocida nije utvđen, ali u mnogim stručnim izvorima brojka varira između 220 000 i 500 000 ubijenih.

Godine 1933. u zakone Njemačkog Reicha uvedena je rasna teorija - ideja superiorne "čiste rase" i inferiorne "miješane rase", genetička predispozicija rasa za zločine, koja se odnosila i na Rome, te pojam "bezvrijednog života" koji predstavlja teret društvu i, kao takav, treba biti uništen. Nürnberški rasni zakoni iz 1935. godine klasificirali su Rome kao "rasno inferiorne" te su im zbog toga oduzeta građanska prava i nacionalna pripadnost. Uslijedilo je protjerivanje Roma u radne logore i prisilna sterilizacija.

Prvi nacistički koncentracijski logor bio je Dachau otvoren 1933. godine, a najveći logor bio je Auschwitz u kojem je njemački SS ubio najmanje 19 000 Roma od ukupno 23 000 deportiranih. Romi su na sebi imali brojčanu oznaku i slovo "Z", početno slovo njemačkog naziva za Rome - "Zigeuner".

Na području Hrvatske, u tadašnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941. godine otvoren je sabirni logor i logor smrti Jasenovac. Prema službenim podacima JUSP-a Jasenovac, u logoru je ubijeno 16 173 Roma, među kojima je bilo 5 608 djece. Romi u logoru Jasenovac bili su odvojeni od ostalih zatvorenika, smješteni u poseban dio logora za Rome, tzv. "Ciganski logor" u selu Uštica pored Jasenovca. Na tom mjestu danas se nalazi istoimeno romsko groblje.

Romi iz Međimurske županije, cjelokupno stanovništvo mjesta Trnovec (u okviru kojeg se danas nalazi romsko naselje Parag) i manji broj Roma iz ostalih mjesta u Međimurju, bili su deportirani u logor Komárom u Mađarskoj. Prve deportacije započele su u travnju 1944.

During the Second World War, the Roma were detained and systematically killed in the camps of Nazi Germany, as well as in the camps of the Nazi allies. The exact number of Roma victims of genocide has not been established, but in many scholarly sources the number varies between 220,000 and 500,000 killed.

In 1933, the laws of German Reich introduced the racial theory - the idea of superior "pure race" and inferior "mixed race", the genetic predisposition of the race for crimes, which applied to Rome, and the notion of "worthless life", which represents the burden for society, and as such, should be destroyed. Nuremberg Race Laws of 1935 classified Roma as "racially inferior" and for this reason they were deprived of civil rights and nationality. There followed the deportation of the Roma into labour camps and forcible sterilization.

The first Nazi concentration camp was in Dachau, opened in 1933, and the largest camp was Auschwitz, where the Waffen-SS killed at least 19,000 Roma out of a total of 23,000 deportees. They wore the black triangle with a "Z" notation, for "Zigeuner", meaning Roma in German.

In the territory of Croatia, in the then Independent State of Croatia, in 1941, Jasenovac concentration and death camp was opened. According to the official data of Public Institution Jasenovac Memorial Site, 16,173 Roma were killed in the camp, including 5,608 children. The Roma in the Jasenovac camp were separated from other prisoners, and were housed in the so-called Gypsy Camp in the village of Uštica, near Jasenovac. Today there is Romani cemetery there.

The Roma from the Međimurje County, the entire population of Trnovec village (today's Roma settlement Parag) and a smaller number of Roma from other places in Međimurje, were deported to the Komárom camp in Hungary. First deportations began in April 1944, shortly after the German occupation of Hungary, and the largest number of crimes occurred in the autumn and winter of 1944/45, the year when

Ko vakti katar dujto sumnalesko maripe o Roma sasa mudarde ko logora katar nacistikani Germanija thaj ko logora so sa kerde ko lenge sojuznikane phuvja. O numero kataro romano genocidi naj vakerdo durust savo si, numa aso hainga o numero si maškar 220 000 thaj 500 000 mudarde Roma.

Ko kanuni katar Germanijako rajh ko 1933 berš čuti si i rasnikani teorija - I ideja baš superiorno "uži rasa" thaj inferiorno "hemime rase", genetikakiri predispozicija rasa baš keribe bilače bukja, so legarela sa pe e Romenge, sar thaj o poimi "dživdipe bizi mol" so kerel pharipe ko sasuitnipe thaj zaruriu si te cidel pe. O Ninberska rasna kanunija katar 1935 berš klasificarda e Romen sar "rasno inferiorna" thaj golese si lende lenge dizutnenge nijama thaj nacionalnikano preperipe. Kerela sa pe lenge paldipe, phandipe ko logora thaj zoresa sterilizacija.

Avgo nacistikano koncentracijako logori sasa Dahau putardo 1933 berš, a majbaro sas Aušvic, kote so e germanijakere SS askerija mudargje najhari 19 000 Roma taro 23 000 deportirime. E romen sasa len numerosko nišani thaj šabdi "Z" baš lengo anavkeripe "Zigeuner".

Ko adava vakti sar Biathinali Them Hrvatska , ko 1941 berš sasa putardo e meribaskoro logori Jasenovac. Aso službena evidentija ko JUSP Jasenovac, ko logori sine mudarde 16 173 Roma, maškar kolende sasa 5 608 čhave. O roma ko logori Jasenovac sasa ulavde katar avera phandle ulavde ko kotor salde baš Roma, vakerdo "Ciganski Logor" ko gav Uštica trujal Jasenovac. Ko akava than agive arakena pe e romane limora.

O Roma katar Medžumurska županij, sa o manuša katar Trnovec (kote so agive si I romani mahala Parag) thaj ckno numero roma katar avera thana ko Medžumurje, sasa deportirime ko logori Komarom ki Ungarija. O avgo deportacie šurasarde ko aprilo 1944 berš, sigende pal germanijakiri okupacija e

Romske žene i djeca u logoru Auschwitz, arhivska fotografija • *Women and children in the Auschwitz concentration camp, archive photography* • *Romane romnja thaj čjave ko logori Aušvic, arhivako tasviri*

godine, ubrzo nakon njemačke okupacije Mađarske, a najveći broj zločina dogodio se u jesen i zimu 1944/45. godine kada su u Mađarskoj na vlast došli "njilaši", ekstremni konzervativci i militantni rasisti. Nacisti su isprva organizirali manje prihvatne logore širom Mađarske te u tzv. "pripojenim" područjima u Slovačkoj, Sloveniji, Hrvatskoj, Rumunjskoj i Vojvodini. Iz tih logora uslijedili su transporti u Komárom otkuda su zatvorenici prosljeđivani na razna mjesta, primjerice u Auschwitz, Dachau, Bergen-Belsen, Ravensbrück ili Buchenwald.

Arrow Cross government took power in Hungary, extreme conservatives and militant racists. The Nazis initially organized smaller concentration camps throughout Hungary and in the so-called "annexed" territories in Slovakia, Slovenia, Croatia, Romania and Vojvodina. From these camps the prisoners were transported to Komárom and sent to various places, for example in Auschwitz, Dachau, Bergen-Belsen, Ravensbrück or Buchenwald. One large group of Roma, mostly individuals unable to work, children, the elderly and the sick, remained in the Komárom camp. It is assumed that Komárom was the last

Ungarijake. Majbare bilačipa sasa kerde palo nilaj thaj jevend 1944/45 berškana ki Ungarija ale ko šerutnipe o "Nilašija", ekstremna konzervativcora thaj militantna rasistora. O nacijstija ko šuru kerde pockne logor ki sahni Ungarija thaj ko thana katari Slovačka, Slovenija, Hrvatska, Rumunija thaj Vojvodina. Katar gola logora transportirilasa pe ko logori Komarom, katar so o phandle legarena sa pe ko avera thana ko Auschwitz, Dachau, Bergen-Belsen, Ravensbrück ili Buchenwald. Jek bari kupa Roma save so našti sa te keren bukji sar romnja,

Jedna velika skupina Roma, koju su uglavnom činili pojedinci nesposobni za rad, djeca, stariji i bolesni, ostala je u logoru Komárom. Pretpostavlja se da je Komárom bio posljednje odredište minimalno 10 000 Roma.

"Od naših starih sam u djetinjstvu slušao o stradanju naših sumještana iz romskog naselja Parag, njihovom odvođenju u Mađarsku u logor Komárom i sve ono što su na tom putu preživjeli - umiranje djece u vagonima smrti i njihovo bacanje, glad i užasne uvjete, bolesti, prljavštinu u logoru, strah i neizvjesnost. Najveći broj onih koji su iz naselja otišli nikad se nisu vratili. Jedna od osoba koja je preživjela i koja je oslobođena iz logora Komárom je moja pokojna baka Ilma Oršuš. Kada je Crvena armija 1945. godine oslobodila logor, među vojnicima je bio i moj djed koji je tom prilikom prvi puta sreo moju baku Ilmu. Svjedočanstva moje bake i ostalih starijih mještana koji su tu golgotu preživjeli postala su dio našeg kolektivnog sjećanja u naselju, o čemu je postojala samo usmena predaja."

Matjaš Oršuš, mještanin i predstavnik romskog naselja Parag

Svjedočanstva preživjelih Romkinja o odvođenju u logor Komárom i boravku ondje:

"Spasio se samo onaj tko je pobjegao prije dolaska vojske. U logor su nas vodili u stočnim vagonima, a djeca su tijekom puta umirala od gladi i žeđi. Umrlo je troje bratove djece koju sam stavila na gomilu drugih leševa. U logoru smo bili oko dva mjeseca. Tamo smo jednom dnevno za 'obrok' dobivali toplu vodu koju smo ponekad popili, a povremeno polili po smrznutim nogama. U toj vodi bi se mogli pronaći i ostaci povrća, primjerice kora od krumpira, koji su bili tako tvrdi da se nisu mogli pojesti. Tu koru su nam znali i bacati. Sram me je reći, ali žeđ bi često utažili mokraćom. Svi smo bili strašno ušljivi. Gdje god sam imala dlake mogla sam jednim potezom ruke izvaditi šaku ušiju. Svaki dan bi netko umro u prostoriji u kojoj sam boravila. Jednom prilikom je neka žena tijekom spavanja 'nalegla' na mene i dok sam je molila da se malo pomakne, shvatila sam da je mrtva. Toliko sam se mučila

destination of at least 10,000 Roma.

"When I was a child I listened to the elderly talking about the suffering of our fellow villagers from the Roma settlement of Parag, about how they were taken to Hungary to the Komárom camp and all the things they had survived on that path - dying of their children in the wagons of death, children who were later thrown away, hunger and terrible conditions, diseases, filthy camp, fear and uncertainty. Majority of those who left the settlement have never returned. One of the survivors released from the camp in Komárom is my late grandmother, Ilma Oršuš. When the Red Army liberated the camp in 1945, my grandfather was among the soldiers and it was then when he saw my granddaughter Ilma for the first time. Testimonies of my grandmother and other elderly villagers who survived that Golgotha have become part of our collective memory in our settlement, based exclusively on the oral tradition."

Matjaš Oršuš, villager and representative of the Parag Romani settlement

Testimonies of the survived Roma women on the deportation to the Komárom camp and their stay there:

"Only those who managed to escape before the army came were saved. They deported us to the camp in cattle wagons, and the kids were dying of hunger and thirst during the transport. Three of my brother's children died and I laid them down on a crowd of other corpses. We stayed in the camp for about two months. Once a day we had hot water as a "meal" which we occasionally drank, and sometimes poured over our frozen legs. In that water you could sometimes find the remains of vegetables, such as potato peels, which were so stale that we could not eat them. They used to throw those potato peels on us. I am ashamed to say, but we would often quench our thirst with urine. We were all terribly lousy. Wherever I had hair, I could pull out a fist of lice in one scratch. Every day someone would die in the room I was in. On one occasion while we were sleeping a woman "leaned against" me, and while I asked her to move a little, I realized she was dead. I was so fatigued that I would do anything to let me go - without thinking I would have eaten my own excrement if that had been a condition. There were Jews in the camp who were also killed.

čhave, phure thaj nasvale ačile ko logori ko Komarom. Gndilpe kaj o Komarom sasa paluni destinacija majhari 10 000 Romenge.

"Katar amare phure sar čhavo šunava sa baš sa so crdije amere manuša katar romani mahala Parag, lengo ingjaripe ki Ungarija ko logori Komarom thaj sa so crdije ko gova drom- čhavengo meripe ko meripaske vagonora , sar čhudena sa len, bokhalipe, nasvalipe, melalipe ko logora, dar thaj bidžanipe. Baro nulero katar I mahala save so gele nikana ni irisajle. Jek lenda savi so ačili dživdi sasa tromakerdi katar o logoro Komarom, si mi phuri daj Ilma Oršuš. Kana I loli armija 1945 berš tromakerda o logori, maškar o askera sasa thaj mo papo kana avgo drom drom dikhlja me phure daja Ilma. Me phure dajako deine gogi ko sa so crdija voj thaj sa gola so ačile dživde, ulo amaro kolektivnikano deibe gogi, soske vakjarena sa pe salde mosa."

Matjaš Oršuš, dizutno thaj dženo katar romani mahala Parag

Tazdivija katar Romanja so ačile dživde baš legaribe ko logori Komarom thaj lengoro ačhovibe:

"Spasisajle salde gola save so našle anglal te aven e askera. Ko logori legarde amen vagonencar kaj so legarena sine stoka, a o čhave dromaldan merena sine katar bokhalipe. Mule trin čhave me phraleske save so čutem len upral I kupa katar o mule. Ko logoro sama trujal duj čhon. Odorigate jek drom ko give denasa amen tato paj, kova so nekana pijasa le a nekana čhorasa pe amare šudre pngre. Ko paj šaj arakhel pe po disavo kotor kataro kompiri zoralo thaj našti hala pe. Ladžava te vakerav, amaro trušalipe ačavasa le amare muterea. Savoren sasa amen džuva. Kaj so sasaman bala, šaj sine te ikalav jek vas džuva. Sako give dajek merela sa ki kamra kote so bešasa. Jek romni džikaj sovela sa, pašlili upral mande, vakerava sa lake te cidel pe, numa dikhlem ka si muli. Sa ka kerava sa salde te muken amen ko tromalipe. Ko logori sasa thaj jaudie olada burt cidingje. Len mučisarena majbut se e Romen soske dukljum len sar nage thaj prnage prastana sa ko

da bih učinila bilo što da me puste na slobodu - bez razmišljanja bih pojela vlastiti izmet da je to bio uvjet. U logoru su bili i Židovi koji su također nastradali. Njih su mučili još više nego Rome jer sam ih vidjela da po logoru trče goli i bosi. Spasila sam se iz logora tako što su nas stražari oslobodili."

Ilma Oršuš (rođ. 1922)

"Sjećam se da su Nijemci noću došli i postrojili nas u kolonu. Odveli su sve osim jedne nepokretne starice koju su kasnije zbrinuli Hrvati. U logor su nas vodili vlakom, a već po putu su mnogi umrli od gladi i žeđi. Mrtve su ostavljali u Nagykaniszi, a tijekom puta umrle su moje dvije sestre i dvoje djece od sestre: Oršuš Joška, Oršuš Đura, Oršuš Nevenka i Oršuš Franc. Romi su umirali i od rana koje su imali od batina jer su Nijemci tukli sve redom, ne razlikujući dobre i loše. U logoru Komárom nas je dočekao jedan Židov. Rekao nam je da ćemo živjeti još najviše dva tjedna. Savjetovao nam je da djeci ne damo bijelu juhu koju dobijemo jer je otrovna, pa će djeca od nje umrijeti. Spavali smo u velikoj podzemnoj prostoriji u mraku, na malo slame i puno blata. Proždirale su nas uši i štakori. Kao posljedica toga otpala mi je sva kosa i gulila mi se koža. Mnogi su u toj sobi umrli, a među njima i moji rođaci. Umrle su slagali na dvorištu pa bacali u vodu. Bila sam u logoru oko osam tjedana. Znala sam da sam slobodna kad sam vidjela avione koji su bacali letke. Po oslobođenju su Romi izgledali kao 'kost i koža', ali su bili neizmjerno sretni. Do Čakovca smo došli vlakom. Nikada nisam dobila odštetu za boravak u logoru. Slike smrti koje me od tada progone učinile su mi čitav život nesretnim pa jedino što želim je umrijeti."

Katarina Oršuš (rođ. 1930)

"Sasvim sam sigurna da je to bilo na Sve Svete 1944. i da je već bio pao snijeg kad su nas odveli mađarski žandari s bajonetima na puškama i perjem na kapama. Uz udarce 'bikovicom' i optužbe da smo pomagali partizane, otjerali su nas u kasarnu u Orehovici. Sada je na tom mjestu dom. Tu su nas zatvorili, a zatim su nas kolima i konjima vozili za Prelog. Odvezli su puno Hrvata i Roma, ali djecu i starce iz moga sela ne. Iz Pre-

They tortured them even more than the Roma, because I saw them running around the camp naked and barefoot. I was saved from the camp by the guards who released us."

Ilma Oršuš (born 1922)

"I remember that the Germans came and lined us up at night. They took away everyone but one immobile old woman who was later taken care of by the Croats. They took us to the camp by train, and during our deportation many died of hunger and thirst. The dead were left in Nagykanizsa. During the deportation my two sisters died and one sister's two children as well: Oršuš Joška, Oršuš Đura, Oršuš Nevenka and Oršuš Franc. The Roma were also dying from the wounds they got from the sticks because the Germans beat all of us, not distinguishing between the good and the bad ones. A Jew came to us in the camp in Komárom. He told us we would live two weeks at most. He advised us not to give our children the white soup we would get because it was poisonous, so the children would die of it. We slept in the big underground room in the dark, on a little straw and lots of mud, eaten by lice and rats. Consequently, all my hair fell out and my skin peeled off. Many had died in that room, including my cousins. The dead were piled up in the yard and later thrown into the water. I was in the camp for about eight weeks. I knew I was free when I saw the planes throwing flyers. After the liberation, the Roma looked like 'skin and bones', but they were immensely happy. We came to Čakovec by train. I have never received compensation for staying in the camp. The images of death that have been haunting me ever since have made my entire life miserable so I just want to die."

Katarina Oršuš (born 1930)

"I'm pretty sure that it was on the All Saints' Day in 1944 and that it had already been snow when we were taken by the Hungarian gendarmes with bayonets on their guns and feathers on their caps. Whiplashing us and accusing us of supporting the partisans, we were driven to the barracks in Orehovica. Now there is a residential facility for mentally handicapped adults. They detained us there, and then they took us to Prelog by trailers and horses. They took a lot of Croats and Roma, but

logori. Kataro logori iklilem soske mukle amen o stražara".

Ilma Oršuš (bijandi 1922)

"Dava man godi kana ale o Germanja ki karma thaj čivde amen ko sras (kolona). Sare legade salde jeke romnja mukle soske naštisa the phirel, a pal gova o Hrvatija lie la. Ko logori ingjadre amen pampuresa, ko drom but džene mule katar bokhalipe thaj trošalipe. Ɛ mulen mukena sa ko Nagikaniszi. Ko drom mule me duj pheja thaj duj čhave me phejake: Oršuš Joška, Oršuš Đura, Oršuš Nevenka i Oršuš Franc. O Roma merena sa thaj katar daba soske o grmancija marena sine savoren. Ko logori Komarom dodžargja amen jek jaudija. Vakergja amenge kaj ka ova dživde panda duj kurke. Phengja amenge e čhaven te na da len I parni čorba soske si otrovo andre. Sukjam ko jek than kotesa baro karanluko ko hari pus em but čik.Hale amen džuva thaj germuse(štakori). Pal adava sa me bala pele thaj užarelasa pe mi morthik. But džene mule, a maškar lende thaj mi familija. Ɛ mulen ikalenasa ki avlija thaj čhidena sine len ko pani. Ko logori sijuma ohto kurke. Džangjum kaj sijum tromalikana taro aeroplani čhudena sine lila. Palo tromalipe o Roma sine salde kokala thaj mortik, numa but bahtale. Dži ko Čakovec avilam papmuresa. Nikana ni lijem ošteta so sema ko logori. Ɛ meribaskere tasvirija si mnge ki godi. Kergje mange o dživdipe bibahtalo goleske mangav salde te merav".

Katarina Oršuš (bijandi 1930)

"Sasa kodova 1944 thaj sas iv kana e ungarijakere džandarija bajonetencar ko puške thaj porencar ko stadika ingjarde amen. Čalavenasa amen thaj došakerena kaj dajasa arka e partizanenge, ingjarde amen ki kasarna ko Orehovci. Ko adava than akana si domi. Gothe phandle amen a pal kodova ingjarde amen grastencar ko Prelog. Ingjarde bute hrvaten thaj romen, a e phuren thaj e čhaven mukle. Katar Prelog čute amen ko Nagikaniz, kotar pampuresa ko Komarom. Ko pampuri but manuša mule kataro bokhalipe thaj trošalipe. O pani so dena sine na resela sa sarinenge. Naštine ni iv te has soske

loga su nas prebacili u Nagykaniszu, odakle smo vlakom otišli u Komárom. U vlaku su ljudi umirali, ponajviše od žeđi ili od gladi. Vode koju smo dobili nije bilo dosta za sve. Nismo mogli piti ni snijeg jer nas nisu puštali van iz vagona. Putem sam srela dvije moje sestre iz Trnovca s djecom. Nikada se kući nisu vratile, niti sestre niti njihova djeca. Jedna sestra je odvedena s osmero djece. U Komáromu su nas razdvojili po spolu i ošišali nas. Ne mogu opisati koliko smo tamo trpjeli. Sobe su bile pune, a u njima nismo imali čak ni vodu. Na jednoj strani sobe smo svi spavali, a na drugoj smo vršili nuždu. Svi smo bili ušljivi, a uši su bile tako velike da su mogle vući stabljike slame za sobom. Za hranu su nam bacali repu, ali samo najjači su uspijevali ugrabiti poneki komad hrane, jer su se za hranu tukli. Zato sam ubrzo postala jako mršava. Ljudi su umirali svaki dan, a umrle bi bacali u vodu. Leševa je bilo toliko da smo po njima gazili. Znali smo da je netko mrtav kad bi se ohladio. Sjećam se i trudnih žena kojima su po porodu oduzimali djecu tako brzo da im ni imena nisu stigle davati. Ne sjećam se koliko dugo smo bili u Komáromu, a iz njega su nas transportirali u Dachau, gdje su nas predali Nijemcima. Odvođenje je izgledalo jako ružno. Prilikom deportacije su nas čuvali veliki psi, a u vlak su nas nagurali kao stoku. U Komáromu i Dachau su nas udarali po glavi svom snagom, a od udaraca nam je krv špricala iz glave....(na rubu suza)... Tukli su nas s jasnom namjerom da nas ubiju. Nijemci su po ponašanju bili još gori od Mađara, a stražarice gore od muškaraca. Pri kraju rata su bili osobito zli, a sjećam se da su mrtve i palili. To znam jer sam po oslobođenju u Dachau vidjela tri peći. Najgore su u logoru prolazili Židovi. U Dachau je bilo još gore nego u Komáromu. Bilo je još više ljudi, a po velikoj hladnoći smo hodali u tankim muškim odijelima. Spavali smo jedni na drugima. Puno Roma iz Međimurja je završilo u Dachau, a kući ih je došlo malo. Tamo su nas oslobodili Amerikanci. Oni su logorašima podijelili prejaku hranu, konzerve graha i slično, pa su zbog toga mnogi oslobođeni umrli. Kući smo došli vlakom. Sačekali su nas partizani koji su nas jako lijepo primili, posebno kad sam im rekla da sam zbog njih dobivala

not the children and the elderly from my village. From Prelog they moved us to Nagykanizsa, and from there by train to Komárom. People were dying on that train, mostly of thirst or hunger. There was not enough water for everyone. We could not eat snow because they would not let us out of the wagon. During the transport I met two of my sisters from Trnovac with their children. They never came back home, neither sisters nor their children. They took one of my sisters with her eight children. In Komárom they separated us by gender and cut our hair. I cannot describe how much we had been suffering there. The rooms were full and we did not even have water in there. One side of the room was for sleeping, and the other side was for relieving ourselves. We were all full of lice, and the lice were so big that they could pull a blade of straw behind themselves. We were thrown turnip for eating, but only the strongest were able to snatch a few pieces of food because they would fight over food. That is why I soon became very skinny. People were dying every day, and the dead would be thrown into the water. There were so many corpses that we would step on them. We knew someone was dead when they would cool down. I remember pregnant women who had been deprived of their new-borns so quickly after the delivery that they did not even have time to give them names. I do not remember how long we had been in Komárom, and afterwards we were transported to Dachau, where they handed us over to the Germans. The deportation was very ugly. During the deportation we were guarded by big dogs, and on the train we were crammed in like cattle. In Komárom and Dachau they would hit us in our heads with all their strength, and consequently blood was splattering from our heads. ... (on the verge of tears) ... They were beating us with the clear intention of killing us. The Germans were worse than the Hungarians, and the female guards were worse than the male guards. At the end of the war they were especially nasty, and I remember that they were even burning the dead. I know that because I saw three cremation chambers in Dachau after the liberation. Situation in the camp was worst for the Jews. In Dachau it was worse than in Komárom. There were even more people, and we were walking in thin men's suits in great cold. We were sleeping on each other. A lot of Roma from Međimurje ended

na mukenasa amen avri kataro pampuri. Ko drom arakljum pe phenjen katar Trnovac e čhavencar. Nikana na irangje pe ni me phenja ni lengere čhave. Jek phen sine legardi ohto čhavencar. Ko komarom ulavgje amen palo poli thaj muravgje amare bala. Nane lafija so ka vakeren sar sasa odorigate. O kamre sasa pherde bizo pani. Ki jek rig katar I karma sovajasa ko okoja rig sasa avdesana. Sare sama džuvale. O džuva sasa bare so šajsa te ciden phus. Hamase denasa amen repa, numa hana sine salde adala so ka resen dži late, marena sine pe hamase. Golese sigende kišlilem. Manuša merenasa sako dive, a e mulen čudenasa ko pani. Odoborom but sine mule so phirasas upral lende. Kana dajek ka šudrol džanasa kaj su mulo. Ɛ khamne romnjendar palo bijanipe lenasa lender e čhaven. Na dava man godi kobor ačiljam ko Komarom, a pala adava transportiringje amen kon Dahau, kote so dengje amen e germanconge.O legaribe sine but bilačo. Arakhenasa amen bare rikone thaj ko pampuri čivenasa amen sar stoka. Ko Komarom thaj ko Dahau čalavenasa amen ko šero but zoraleste, taro čalavibe džala sine o rat katar o šero. Marenasa amen te šaj mudaren amen. O germancija sasa majbilače katar o Ungarija, a o stražarke panda pobilače katar o murša. Anglal marebakoro agor sasa but bilače. Ɛ mulen tharenasa ko bare pečke. Džanava soske dikhlem trin kana tomarkerde amen katar Dahau. Bilače sasa thaj e jaudienge. Ko Dahau sasa majbilače katar Komarom. Sasa majbut manuša, ko baro šudripe phirasa ko sane muršane šeja. Sovasa jek upral avereste. But Roma katar Medžumurje agorkerde ko Dahau, hari irisajle khere. Tromarkerde amen o Amerikancora. Ɛ logorašenge dengje zoralo habe thaj golese but katar o tromakerde mule. Khere aviljam pampuresa. Dodžakere amen e partizanora save so šukar dodžarde amen, ulavdo kana phendem kaj lengo sebepi marde man. Taro logori spasisarda man o Del, numa katari dar thaj dukh beršencar ovela sa majbaro thaj našti sovava. Kana sema terni bukjasa bistravasa, numa akana kana phandav me jakha o tasvira aven palem. Rakjate dav vika ko soibe. Našti bešava rakjate khere, majbut bešava ki avlija. Sar sijum, majšukar ka ovel ten a ovav ko kava sumanl...(ki

Preživjele žene i djeca iz logora Auschwitz, arhivska fotografija • *Women and children in the Auschwitz concentration camp, archive photography.* • *Romnja thaj čhave save so ačile dživde ko logori Aušvic, arhiveskoro tasviri.*

batine. Iz logora me spasio dragi Bog, ali strah i bol koje osjećam od tada s godinama su, na žalost, sve veći, a sve više patim i od nesanice. Dok sam bila mlada nekako sam kroz poslove zaboravljala sve to, ali danas čim zatvorim oči sve slike mi se vraćaju. Često vičem od noćnih mora. Ne mogu noću čak niti sjediti u kući, već vrijeme provodim u dvorištu. Kako se osjećam, bolje da me nema na svijetu ... (na rubu suza)..."

Marija Horvat (rođ.1929)

Preživjeli Romi, u većini slučajeva, izgubili su obitelji i ostali bez imovine. Bez obzira na to što su u Njemačkoj i Austriji određene novčane naknade koje bi trebali primiti, do isplata gotovo nikada nije došlo. Romi su se i nakon rata smatrali "asocijalnom grupom" koja nema opravdani razlog za obeštećenje.

up in Dachau, and very few returned home. There we were liberated by the Americans. They gave the prisoners food which was too strong, bean cans and the like and many of the liberated prisoners died. We came home by train. We were received by the partisans who treated us very well, especially when I told them that I was beaten because of them. Dear God saved me from that camp, but the fear and pain I feel from then on with years have, unfortunately, got bigger and I also suffer from insomnia. While I was young, somehow I forgot all this because I was engaged in my work, but today as soon as I close my eyes all these images come back to me. I often scream in my nightmares. I cannot even sit at home at night, but I spend time in the yard. The way I feel, it would be better if I had not been here in this world ... (on the verge of tears) ..."

Marija Horvat (born 1929)

The Roma, who survived, in most cases, lost their families and their property. Regardless the provision of compensation in Germany and Austria, payment has almost never been made. Even after the war, Roma were considered as an "asocial group", which has no justifiable reason for compensation.

jakhaki rig asvin)..."

Marija Horvat (bijandi 1929)

O Roma save so ačile dživde, ačile bizi familije thaj bizo khera. Bizo dikhibe so i Germanija thaj i Austrija denasa love, dži leibe nikana na resle. O Roma thaj palo mareba sine "asocijalno kupa" savi so najla šukar karana (razlog) te len love.

TREĆA MIGRACIJA U DRUGOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA • THIRD MIGRATION IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY • TRITO MIGRACIJA KO DUJTO KOTOR KATAR 20 ZAMANI

Brojni Romi su u 20. stoljeću svoj nomadski način života zamijenili sjedilačkim. Migracije koje su uslijedile bile su uzrokovane vanjskim čimbenicima, primjerice ratom, ekonomskom krizom i političkom nestabilnošću, koji su jednako pogodili romsku i ne-romsku populaciju. Pored toga, u mnogim zemljama istočne Europe prema Romima je, zbog teške ekonomske situacije, porasta nezaposlenosti i siromaštva, rasla rasna netrpeljivost i diskriminacija.

U zemlje zapadne Europe, primjerice Austriju, Njemačku, Francusku i Nizozemsku, zbog potrebe za radnom snagom 60-ih godina 20. stoljeća, imigrirao je velik broj ljudi iz jugoistočne Europe. Najveći broj Roma emigrirao je s prostora bivše Jugoslavije - Srbije, Makedonije, Bosne i Hercegovine. Uglavnom su se zapošljavali kao građevinari, radnici u tvornicama ili kao sezonski radnici.

Zbog porasta nezaposlenosti u istočnoeuropskim zemljama, nakon pada "Željezne zavjese" 1989. godine, ljudi su iz ovih krajeva emigrirali u bogatije zapadnoeuropske zemlje. S ekonomskom krizom koja je zahvatila zemlje bivšeg istočnoeuropskog bloka, povećalo se i nepovjerenje stanovništva prema Romima koji su u medijima bili predstavljani kao zaostao i beskoristan dio društva. U Rumunjskoj je takvo stanje rezultiralo povećanim brojem fizičkih napada na Rome, nasilnim upadima u romska naselja i uništavanjem njihove imovine. Romi iz Rumunjske, ali i oni iz Bugarske, Češke, Slovačke, Mađarske i Poljske, u velikom su broju emigrirali prema Njemačkoj, Francuskoj i drugim zemljama zapadne Europe. Zbog velikog broja doseljenika zapadne su zemlje uvele pojačane mjere kontrole na granicama te su vraćale emigrante u zemlje podrijetla ili tranzitne zemlje.

Sukob na Kosovu 1998. godine pokrenuo je još jednu emigraciju. Protjerano je stotine tisuća kosovskih Albanaca i Roma. Nakon intervencije NATO-a dolazi do porasta netrpeljivosti između

Numerous Roma have replaced their nomadic lifestyle with the sedentary one in the 20th century. Migrations that followed were caused by external factors, such as war, economic crisis and political instability, which equally affected the Roma and non-Roma population. In addition, in many Eastern European countries, due to the difficult economic situation, rising unemployment and poverty, racial intolerance and discrimination against the Roma has grown.

A large number of people from Southeast Europe immigrated to the Western European countries, such as Austria, Germany, France and the Netherlands, due to the need for labour force in the sixties of the 20th century . The largest number of Roma emigrated from the former Yugoslavia - Serbia, Macedonia, and Bosnia and Herzegovina. They were mostly hired as builders, workers in factories, or as seasonal workers.

Due to rising unemployment in Eastern European countries, following the fall of the Iron Curtain in 1989, people from this region migrated to the richer Western European countries. With the economic crisis affecting the countries of the former Eastern European bloc, there was a growing mistrust towards the Roma population, who were represented in the media as a backward and useless part of the society. In Romania, such a situation resulted in an increased number of physical attacks on the Roma, violent incursions into Roma settlements and destruction of their property. The Roma from Romania, but also from Bulgaria, the Czech Republic, Slovakia, Hungary and Poland, migrated to Germany, France and other Western European countries in large numbers. Because of the large number of immigrants, Western countries introduced intensified border control measures and would return migrants to the countries of origin or transit countries.

The Kosovo conflict in 1998 launched another migration. Hundreds of thousands of Kosovo Albanians and Roma were expelled. After the NATO interven-

Ko 20-to zamani baro numero Roma pumaro nomadikano dživdipe kergje bešibaskoro ko jek than. O migracije so ule sasa sebepi mareba, ekonomikani kriza, politikano nastabiliteti save so astarde thaj e romen. Sebepi adava ko buteder pakšinale phuvja ki Europa mujal o Roma bajrola sine i rasno naikerinbe thaj i diskriminacija, sebepi ekonomikano hali, bibukjarnipe thaj čorolipe.

Ko phuvja tari dakšinali Europa, sar Austrija, Germanija, Francija Holandija, sebepi rodipe manuša bukjake ko 60-ta berša katar 20 zamani, migriringe baro numero manuša katar Purabali Europa. Majbaro numero Roma emigririsarde katar purane thana katar i Jugoslavija Srbija, Makedonija, Bosna thaj Hercegovina. Majbit kerena sine buti sar tamiribaskere manuša, ko fabrike thaj bukjarne ki ulavdi sezona.

E bibukjarnipaskoro bajroipe ko pakšinale europakere phuvja, palo peribe katari "Sastrunali perda" 1989 berš, o manuša katar akala thana gele ko majbarvale phuvja ki Europa. I ekonomikani kriza so astargje e phuvjen katar pakšinali Europa, barilo o napakjaibe e manušenge mujal o Roma, save so ko mediumija sine prezentirime sar pal pale ačavde manuša. Kava ki Rumunija kerda bare numeroja atakija mujal o Roma, bare takateja khuviba ko romane mahale thaj sa phagenasa lenge bukja. O Roma katar Romanija, Bugarija,Češka, Slovačka, Ungarija thaj Polska ko baro numero emigrisarde ki Germanija, francija thaj avera phuvja i dakšinaliu Europa. Sebepi baro numero neve manuša, o dakšinale phuvja zorarkerde majbut o kontrole ko simantre ja hone, thaj irisarenasa e emigranten ko lengere phuvja ja ko tranziteskere phuvja.

O Hali ko Kosovo1998 berš kergja panda jek emigracija. Sasa paldime but Albancija thaj Roma. Palo NATO-skere intervencije avela dži majbaro naikeribe maškar o Albancija thaj o Roma. O roma emigrisarde ki Srbija, Crna Gora thaj Ma-

Romska obitelj, arhivska fotografija • *Romani Family, archive photography* • *Romani familija, arhivako tasviri*

albanskih povratnika i Roma. Romsko stanovništvo emigriralo je u zemlje regije - Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju, te u zemlje zapadne Europe i SAD. Procjenjuje se da je na Kosovu uništeno između 14 000 i 19 000 romskih domova i 75 romskih naselja. U Kosovskoj Mitrovici, gdje je prije rata živjelo oko 8 000 Roma, do danas ni jedna kuća nije obnovljena.

tion, intolerance has arisen between Albanian returnees and the Roma. The Roma population emigrated to the countries of the region - Serbia, Montenegro and Macedonia, and to the countries of Western Europe and the USA. It is estimated that between 14,000 and 19,000 Roma homes and 75 Roma settlements have been destroyed in Kosovo. In Kosovska Mitrovica, where there were about 8,000 Roma before the war, no house has been restored to date.

kedonija, a javera ko phuvja katar i dakšinali Europa thaj PAT(SAD). Evidentirimo si kaj ko Kosovo si ništime trujal 14 000 thaj 19 000 romane khera thaj 75 romane mahale. Ki Kosovsko Mitrovica kote so bešenasa 8 000 Roma dži agive ni jek kher naj kejrardo.

PRVI KONGRES ROMA 8. TRAVNJA 1971. GODINE • FIRST WORLD ROMANI CONGRESS 8TH APRIL 1971 • AVGO SUMNALESKORO ROMANO KONGRESO 8 APRILO 1971 BERŠ

Svjetski dan Roma obilježava se u čast Prvog kongresa Roma koji je održan 8. travnja 1971. godine u Londonu. Taj se datum smatra jednim od najvažnijih u povijesti Roma. Na tom Kongresu sastali su se predstavnici Roma iz četrnaest zemalja svijeta.

Među najvažnijim donesenim odlukama bila je odluka o prihvaćanju izgleda službene romske zastave i službene romske himne. Donji dio zastave je zelene boje, koja simbolizira zemlju (travu), a gornji dio je plave boje, koja simbolizira nebo. Crveni kotač u sredini predstavlja putovanja i migracije Roma. Službena himna Roma obrada je stare romske pjesme "Đelem, đelem" ("Idem, idem"), a za konačnu verziju himne zaslužni su Žarko Jovanović i Jan Cibulka. Prvi kongres Roma rezultirao je i proglašenjem službenog romskog jezika - Romani chiba, kao i službenim prihvaćanjem naziva Rom, što na romskom jeziku znači čovjek. Naziv "Rom" izabran je kako bi se izbjegao naziv "Cigan" koji za sobom povlači negativne konotacije.

Prvi Svjetski kongres Roma bio je potvrda da su Romi spremni boriti se za društvenu pravdu i jednakost svoga naroda. Unutar Kongresa formirana su četiri odbora - za socijalna i pravna pitanja, obrazovanje, kulturu te za davanje počasti žrtvama nacizma u Drugom svjetskom ratu. Slogan "Opré Roma" ("Naprijed, Romi") postao je politički kredo romskog pokreta, pokreta za društvenu pravdu i jednakost.

International Romani Day is celebrated in honor of the First Romani Congress held on April 8, 1971 in London. This date is considered to be one of the most important in the history of the Roma. It was attended by the Roma representatives from fourteen countries.

Chief goals of this Congress have been the reaffirmation of the Romani flag and the adoption of the Romani anthem. The lower part of the flag is green, symbolizing the earth (grass), and the upper part is blue, symbolizing the sky. 16-spoke red chakra in the middle represents the travel and migration of the Roma. Roma anthem is the adaptation of a traditional Roma song "Gelem, Gelem" ("I went, I went"). Žarko Jovanović and Ján Cibulka made the final version of the anthem. First Romani Congress resulted in the standardization of the official Romani language - Romani chib, as well as the usage of the word "Roma", which in Romani language means man, also accepted by a majority of attendees, rather than variants of "gypsy", which entails negative connotations.

First Romani Congress was a confirmation that the Roma were ready to fight for the social justice and equality of their people. Four sub-commissions were created to examine social and legal affairs, education, culture and war crimes committed by the Nazis in the Second World War. Motto "Opré Roma" ("Arise, Roma") became the political credo of the Romani Movement and its fight for social justice and equality.

E sumnalesko romengo give, kerel pe ko gndipe e avgo Kongresosesavo so ikjardilo ko 8 -to aprilo 1971 berš ko London. Kava datumo si majbare džanilbastar ki historija e Romenge. Ko kava Kongreso kidijepe prezentora katar dešuštar phuvja ko sumnal.

Maškar o majbare ande decizije si I decizija baš o romano bajrako thaj I romani himna. O teluno kotor kataro bajrako si čarjale renkisa, sar simboli katari čar, a o upruno kotor si vunato so si simbolo e badaleske(nebo). I loli rota sikavela e romengere piriba thaj migracie. Baš romani himna si alusardi I purani gili "Dželem, dželem", a I agorutni verzija katar I himna si kerdi katar Žarko Jovanovič thaj Jan Cibulka. Ko avgo Kongreso si andi thaj decizija baš I romani čhib, a o džijani te akharel pe Rom Roma. Kava alav si alusardo te činavkerel pe o alav "Cigan" savo so pal peste cidel negativnikani konotacija.

O avgo Kongreso sasa sikavipe zor kaj o Roma si hazri te keren bukji baš sasuitnikano nijami / hakaja pire džijaneske. Ko pervazija katar o Kongreso kerdile štar odbora- baš socijalna thaj nijamale pučiba, edukacija, kultura thaj odbori so ka del sajdipe e romenge so mudardile katrar o nacistora ko Dujto sumnalesko mareba. O slogan "Opre Roma"ulo politikano kredo baš romano aktiviteti baš sasuitnikano nijami thaj jeka jekipe.

Prvi kongres Roma 8. travnja 1971. godine • *First World Romani Congress 8th April 1971 in London, archive photography.* • *Avgo sumnaleskoro romano kongreso 8 aprilo 1971 berš ko London, arhiveskoro tasviri.*

Detalj s vjenčane odjeće romske mladenke; za izložbu ustupila gospođa Adaleta Stanzer

Zvona i praporci za ukrašavanje konja koji su vukli kola; za izložbu ustupio gospodin Stevo Gjurdjević

Zlatni nakit koji su izrađivali obrtnici kovači

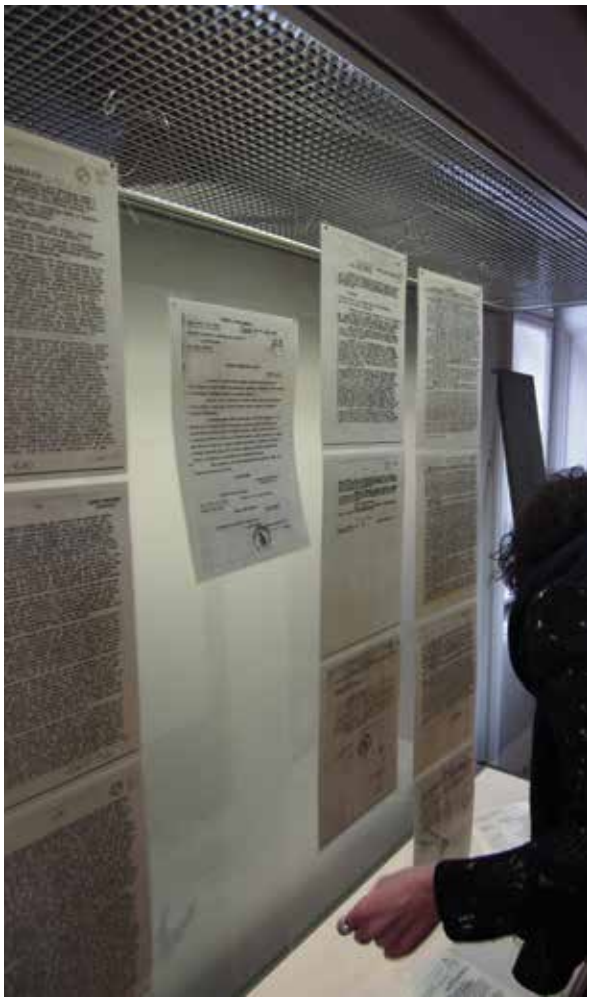

Detalji izložbenih primjeraka

Vjenčana odjeća romske mladenke; za izložbu ustupila gospođa Adaleta Stanzer

Romska nošnja; za izložbu ustupio gospodin Jovica Radosavljević

1., 3. Detalji sa otvorenja izložbe; 2., 4. Glazbeni program povodom otvorenja izložbe, Damir Kukuruzović Django Group

Posjetitelji na otvorenju izložbe "Rromengo drom - Tisuću godina migracija Roma"

Posjetitelji na otvorenju izložbe "Rromengo drom - Tisuću godina migracija Roma"

Posjetitelji na otvorenju izložbe
"Rromengo drom - Tisuću godina migracija Roma" čitaju dokumentaciju i svjedočanstva o stradanju Roma u logoru Jasenovac

INTERVJU: SUNČICA NAGRADIĆ-HABUS, AUTORICA POSTAVA IZLOŽBE "RROMENGO DROM - TISUĆU GODINA MIGRACIJA ROMA"

Što Vas je potaknulo da se počnete baviti arheologijom i što je trenutno najviše u fokusu Vašeg istraživačkog rada?

Još sam kao dosta malo dijete htjela biti arheolog. Gledala sam neku dokumentarnu seriju o Egiptu i pitala sam mamu kako se zovu ljudi koji se bave egipatskim piramidama. Mislim da velik broj arheologa tako i počne - fascinacija Egiptom, to nas povuče. Taj interes je trajao cijelu osnovnu i srednju školu sve do upisa na faks - za mene je to bio jedini logični izbor. Malo je toga vezanog uz arheologiju, a da nije u mom fokusu zanimanja - od istraživačkog rada do rada na samom arheološkom materijalu, arheološkim nalazištima sve do popratnih djelatnosti kao što su muzejska pedagogija, rad u marketingu i popularizaciji arheologije. Jako je teško naći nešto u arheologiji, a da meni nije interesantno.

Može li se reći da ste se specijalizirali za antiku?

Tijekom studija ne, ali otkada sam diplomirala radila sam na Antičkom odjelu u muzeju, prvenstveno na rimskom materijalu. Nekako sam se u zadnje vrijeme posvetila rimskoj keramici, koja me za vrijeme studiranja uopće nije privlačila i bila mi je monotona, ali kad malo uđete u materiju počnete razlikovati finese i nijanse i shvatite koliko je keramika povezana sa svim aspektima života.

Nailazite li kao žena na prepreke u bavljenju arheologijom? Kako žene kotiraju u muzeologiji?

U arheologiji i muzejima općenito ima jako puno kolegica. Neću reći da smo u većini, ali da smo ravopravne muškim kolegama je neupitno. Prvenstveno kad dođete na arheološki teren vi radite sve što i rade muški kolege. Nema razlike, poprilično smo emancipirane.

Prije nekoliko godina, u Arheološki muzej se vratila u stalni postav glava djevojke za koju se vjeruje da pripada Fulviji Plautilli. Ona glasi kao jedan od najvrijednijih spomenika rimske umjetnosti na području Hrvatske. Uz nju i Arheološki muzej veže se i Andy Warhol. O čemu je riječ?

Riječ je o portetu Solinjanke za koju se pretpostavlja da prikazuje caricu Plautillu, suprugu rimskog cara Karakala, koja je imala poprilično nesretan život. Nakraju ju je vlastiti suprug, nakon razvoda, dao smaknuti. Portret je izuzetno zanimljiv, gotovo idealiziran. S obzirom da je izrađen iz mramora danas je bijeli, dok je nekad bio obojan. Ljudima je nekad teško zamisliti da su rimske skulpture, ali i hramovi i arhitektura, bili vrlo šareni, ukrašavani i bojani. Prije par godina vođeni tom niti da su skulpture bile obojane odlučili smo se malo poigrati s našom Plautillom i obojati ju. U sklopu Međunarodnog dana muzeja pokrenuli smo novu liniju suvenira - Pop-up Solinjanka Stari suvenir u novom modernom duhu.

Surađujete na postavljanju izložbe "Rromengo drom - Tisuću godina migracija Roma". Kako ste se pripremali i što je bilo u fokusu Vašeg istraživanja za postavljanje izložbe?

Ono što mene vodi jest činjenica da muzej mora biti, neću reći mjesto susreta, ali mora biti otvoren zajednici i kao takav otvoren i manjinama. U suradnji s ravnateljem došli smo do zaključka da bi bilo lijepo napisati jedan program u kojem bi se uključile romske udruge i romska zajednica, a da opet na taj način zainteresiramo i osvijestimo javnost. Krenulo je od razmišljanja o postavljanju izložbe i došlo je do cjelogodišnjeg programa kojeg ćemo, nadam se, uspješno realizirati. Muzej pripada svima, on nije ovdje zbog nas nego zbog publike. Svi u njega moraju biti dobrodošli.

I zato je cilj izložbe prvenstveno ispričati jednu toplu ljudsku priču sa sretnim završetkom, od lutanja i migracije Roma, preko progona i njihove marginalizacije te stradanja u Drugom svjetskom ratu do uključivanja u društvo kao ravnopravnih članova.

Romi su u likovnoj umjetnosti često prikazivani stereotipno - muškarci kao glazbenici, a žene kao plesačice i proročice, a zajedno kao nomadi u putujućim karavanama. Kako to komentirate?

Mi smo društvo koje voli stereotipe. Neki stereotipi imaju podlogu u stvarnosti, ali neki su i zastarjeli i treba ih odbaciti. Danas Romi nisu prvenstveno glazbenici, nisu više lutalice. Obrazuju se i sudjeluju na raznim razinama društva i upravo je to ono što pokušavamo i izložbom pokazati - da su oni punopravni članovi našeg društva i da definitivno nismo ni približno toliko različiti kao što zamišljamo da jesmo.

Možemo li onda reći da se izložbama kao što je "Rromengo drom - Tisuću godina migracija Roma" mijenja percepcija obzirom da je suorganizator i jedna romska udruga?

Percepcija bi se morala promijentiti. Ova izložba je nastala kao suradnja jedne kulturne institucije i saveza romskih udruga, nastupamo kroz nju kao dva ravnopravna partnera i takva partnerstva bi trebala biti primjer drugima. A iz osobnog iskustva mogu reći da u takvu suradnju nije potrebno uložiti nikakve izvannredne napore, dovoljno je da ih sagledate kao i ostale projekte.

ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZAGREBU
TURSKI RATOVI
NA MEDALJAMA
IZLOŽBA
ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZAGREBU
RIMSKI
IZ NAŠIH
TRG NIKOLE ZRINSKOG 19

INTERVJU: SANJIN MIHELIĆ, RAVNATELJ ARHEOLOŠKOG MUZEJA U ZAGREBU

Diplomirali ste arheologiju i španjolski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te završili poslijediplomski studij na londonskom Sveučilištu. Kakve osobine (vještine) mora imati jedan arheolog?

Postoje neke temeljne vještine i neke specifične. U temeljne ulazi ono što se zapravo na sveučilištima ili fakultetima poput Filozofskog fakulteta u Zagrebu kroz trogodišnji program za stjecanje zvanja arheologa uspjeva naučiti, a tu je riječ o određenoj arheološkoj metodologiji, metodologiji znanstvenog rada a isto tako tu je i praksa koja vodi studente arheologije na terene. Terenski rad je bitan ne samo u društvenom imaginariju nego uistinu u smislu specifičnog posla kojim se arheolozi bave. To je ako ne i istoznačnica za arheologa onda definitivno temeljna vještina.

Isto tako kroz tih nekoliko prvih godina budući arheolozi upoznaju se s dijakroničkim pristupom arheološkim razdobljima i pojedinim arheološkim temama tako da, prije svega, ako se želite baviti arheologijom trebate steći jedan opći fond znanja. Ono što se kasnije događa i ne samo kroz nastavak studija, nego kad se arheolog i zaposli, zapravo je produbljivanje specifičnih vještina.

Ako gledamo ono što se u Hrvatskoj događa, ali slično je i drugdje u svijetu, u arheologiji postoji čitav niz specijalizacija u okviru recimo muzejske struke. Ja sam jedan takav primjer arheologa koji je dosada svoj čitav radni radni vijek proveo u muzeju. Ali isto postoje arheolozi s uže gledano znanstveno-edukativnim radom poput arheologa koji nastavljaju svoju karijeru na sveučilištu. Isto tako institut za arheologiju i slične i srodne ustanove koje pružaju mogućnost uže specijalizacije u znanstvenim istraživanjima. Zatim postoje arheolozi čija je primarna briga zaštita baštine itd. Tu je jedan vrlo širok spektar mogućnosti.

Urednik ste i jedan od autora znanstvenog kataloga „Arheologija i turizam u Hrvatskoj" Vaše istoimene izložbe. Kakva je povratna informacija od strane javnosti i je li hrvatsko građanstvo zaintesirano za povijest, a da ona nije nužno vezano uz 20. stoljeće?

Riječ je o jednoj temi koja na jedan način predstavlja uže polje mojih stručnih interesa. Ja vjerujem da su arheologija i turizam na neki način prirodni partneri iako to partnerstvo u praktičnom smislu nije uvijek tako kvalitetno kao što bismo željeli. Za Hrvatsku kao zemlju izuzetno bogatu arheološkim nasljeđem, a isto tako i razvijenog turizma, to predstavlja jedno kvalitetno partnerstvo, nužan i logičan korak koji može, ako se na ispravan način njima upravlja, dovesti do čitavog niza pozitivnih efekata kako za arheologiju tako i za turizam te za čitav niz drugih dionika u koje ubrajamo i javnost, kako užu tako i širu, ali i druge dionike kao što su lokalne zajednice, privatni i javni sektor itd.

Kad je riječ o interesu recimo hrvatske javnosti za teme koje pobliže ulaze u okvire arheologije mogu reći da je ono izraženo. Dakako, jednim dijelom to vjerojatno proizlazi iz činjenice da Hrvatska jest izuzetno bogata arheološkim nalazima i lokalitetima iz čitavog niza povijesnih razdoblja. Gotovo da ne postoji arheološko razdoblje koje nije zastupljeno, bar ponegdje, u Hrvatskoj - od najranije pretpovijesti preko kasnih povijesnih razdoblja, zatim antika je izuzetno bogata, pogotovo rimska faza, ali isto tako kako rani tako i razvijeni i kasni srednji vijek, rani i novi vijek te nadalje. Ali zaista gdjegod da se okrenete u Hrvatskoj naići ćete na više ili manje jasan i atraktivan trag ponekog razdoblja prošlosti tako da u tom smislu imamo što za ponuditi i ne samo turistima nego prije svega sami sebi. Ono što radi Arheološki muzej u Zagrebu i njemu srodne institucije jest njegovanje te baštine i komunikacija njezine vrijednosti široj publici.

Vidjeli smo da su neka svjetski poznata djela kinematografije, kao što su Game of Thrones i Star Wars, snimani na lokalitetima bitnima za hrvatsku povijest i baštinu. Oni rade odličnu reklamu za Hrvatsku i reklo bi se, besplatan marketing, no koliko je to opterećenje za recimo sam Dubrovnik obzirom na prenapučenost turista? Treba li Hrvatskoj masovni turizam?

To je dosta kompleksno pitanje jer s jedne strane činjenica da popularnost serija kao što su Game of Thrones i fantastičnih serijala poput Ratova zvijezda na neki način skreću jednu dodatnu pažnju na Hrvatsku, u ovom konkretnom slučaju Dubrovnik što samo po sebi donosi jednu besplatnu reklamu. Riječ je o svojevrsnoj niši, ali opet niši koja se može, kako ste rekli, opisati u masovnim brojkama. Vrlo je upitno treba li Dubrovniku uopće neka posebna reklama jer je Dubrovnik davno zašao u fazu gdje je zapravo primarna težnja ona za zaštitom i očuvanjem tako kompleksnog dobra. Ne treba zaboraviti da je riječ o gradu koji je još među onim prvim dobrima upisan na UNESCO-vu listu svjetske zaštite i riječ je o gradu koji isto tako prolazi kroz onaj proces u kojem su se neke druge destinacije poput Venecije, Amsterdama, u novije vrijeme i Barcelone našle, a to je da zapravo pojačani interes koji postoji na svjetskoj razini za te destinacije dovodi do značajnog opadanja kvalitete života za lokalno stanovništvo pa čak i za neke šire slojeve.

Venecija je prepoznata na globalnoj razini kao jedan upečatljiv ali negativan primjer gdje dolazi do potpune opustjelosti gradske jezgre. Dakle, lokalno stanovništvo se masovno iseljava, riječ je o gentrifikaciji tih mjesta, gdje se stambene jedinice pretvaraju u nešto što je isključivo namjenjeno turizmu i na taj način postaje riječ o gradovima duhovima.

Naravno nije riječ o tome da se na bilo koji način želi zlogukim proroštvom odnositi prema Dubrovniku, ali činjenica je da trend koji postoji ondje upravo takav da se sama gradska jezgra, kako gubit-

kom stanovništva tako i cijenama života ne prilagođavaju lokalnoj ili nacionalnoj razini nego se prilagođavaju svjetskom tržištu. U samoj gradskoj jezgri je u Dubrovniku nemoguće popiti kavu po cijenama koje odgovaraju okolnom dijelu Hrvatsku jer su to cijene koje zapravo ulaze u razine svjetskih destinacija. To su procesi i pokretačke sile koje imaju konvergentnu točku, ideju, ne nužno svjesno profiliranu, ali svakako ideju da postaje riječ o destinaciji gdje se približavamo isključivo jednoznačnosti - destinacija, a ne mjesto za život. To je, naravno, nešto što ne možemo pozdraviti. Obzirom da je riječ o sektoru baštine i ono što Arheološki muzej u Zagrebu radi, to je na svaki način skrb o baštini i njena promocija i popularizacija, ali do mjere održivosti. Ima isto tako i čitav niz primjera koji pokazuje na neke pozitivnije procese, ali ovaj proces o kojem upravo govorimo je onaj proces koji krije jako puno opasnosti za baštinu, a iza toga stoje isto tako i ljudi koji bi nam ipak svima trebali biti na prvom mjestu.

Što možete reći o tekućim arheološkim istraživanjima u Hrvatskoj?

U Hrvatskoj se svake godine odvije nekoliko stotina arheoloških istraživanja. Kad je riječ o istraživanjima potrebno je napraviti razliku odnosno dvije ključne komponente. To su sustavna i zaštitna istraživanja. Kod zaštitnih istraživanja riječ je o tipu istraživanja koji se provodi u situacijama kada dolazi do ugrožavanja lokaliteta zbog gradnje kako stambenih jedinica, shopping centara, infrastrukturnih radova, cesta, plinovoda itd. Obzirom da se neprestano, u nekom dijelu Hrvatske, nešto radi i gradi vrlo često se pri takvim radovima nailazi na arheološku baštinu. Zakonom je regulirano, a praksa to vjerno slijedi, da se arheološka baština mora zaštiti prije samih radova. Nije riječ o zaštiti da se neće ništa tamo raditi jer je to arheološka baština nego će se provesti zaštitna istraživanja odnosna ona kojim će se u relativno kratkom roku istražiti arheološki lokalitet, sve će se dokumentirati i zabilježiti, nalazi će se pokupiti, pohranit će se u lokalni ili neki drugi muzej koji bude određen kao mjesto pohrane, a na tom mjestu će kasnije niknuti ili zgrada ili će proći cesta itd. Tako da je riječ o zaštitnim istraživanjima, iako paradoksalno zvuči, riječ je o destrukciji jer će se se više ili manje uništiti lokalitet. Takvih je istraživanja najveći broj, budući da kao što sam rekao, svaki put kad se nešto radi, a postoji na tom mjestu arheologija mora se provesti istraživanje. To istraživanje se onda provodi u kratkom roku, mjesec dana-dva mjeseca, zavisno o veličini i o terminima građevinskih zahvata, ali nakon toga više nema arheologije. Tu se dokumentira sam lokalitet i pohranit će se arheološka građa pronađena na lokalitetu, ali to istraživanje ima u sebi primarnu funkciju upravo da se spasi što se spasiti može. Ono nije usmjereno da odgovori na neka znanstvena pitanja ili na neku posebnu ideju koju bi trebalo provjeriti kroz arheologiju nego je riječ isključivo o spašavanju.

Druga vrsta istraživanja su sustavna istraživanja u kojima djeluje kao jedan od elemenata pojedinog znanstveno istraživačkog projekta bilo kao ideja odnosno element neke prezentacije, želja za fizičkim prezentiranjem baštine na baštinskim lokacijama ili neko drugo koje muzej ili neka druga arheološka institucija želi provjeriti. Riječ je o istraživanju višegodišnjeg tipa i onima koji su javnostima uglavnom poznata kao što su istraživanja koja se provode na Vučedolu i na nizu drugih lokaliteta koji nisu toliko poznati. Ali to nisu istraživanja kojima je cilj da se nešto spasi nego da se jednim dugoročnim, dugotrajnim, minucioznim istraživanjem pokuša izvući što više podataka, dobiti odgovore na pitanja koja su svjesno i ciljano postavljena isto tako kad je moguće da se taj lokalitet privede funkciji u smislu valorizacije za lokalnu zajednicu, turizam i slično.

Dakle, zaštitna istraživanja vrlo rijetko dopiru do očiju i ušiju javnosti, tek u situacijama kada je riječ o nekom izuzetnom otkriću onda se nešto malo više čuje o tome. Prije nekoliko godina, mogu spomenuti, bila je riječ o srebru iz Cibala dakle u Vinkovcima koji kao grad leži na čitavom nizu gradova koji je kroz povijest, još od neolitika pa kroz ostala pretpovijesna razdoblja, naposljetku kroz rimsko razdoblje, bio jedan velik i važan rimski grad u kojem su bila čak rođena dva rimska cara. U Vinkovcima nije moguće ništa zakopati, a da ne naiđete na arheologiju. Jednako je to slučaj i u nekim drugim lokalitetima i gradovima kako kontintentalne Hrvatske možda čak i više u jadranskoj Hrvatskoj gdje mnogi današnji gradovi slijede jedan kontinuitet koji seže najčešće još iz pretpovijesti, a svakako iz antičkih vremena sa vrlo bogatom i srednjovjekovnom fazom.

Tako da, ponavljam, sustavna istraživanja dolaze češće u javnost, kao ona istraživanja na Vučedolu ili recimo na Kaptolu pa na lokalitetima koji su bliži Zagrebu poput Andautonije odnosno Ščitarjeva, Varaždinskih toplica... To su lokaliteti na kojima se doslovno, ne samo godinama već desetljećima, kontinuirano vrše takva sustavna istraživanja i rezultati su onda vrlo jasno i lijepo vidljivi.

Arheološki muzej mjesto je postavljanja izložbe „Rromengo drom - Tisuću godina migracije Roma". Kako je došlo do te suradnje između Muzeja i SRRH „KALI SARA" te zastupnika Veljka Kajtazija?

Prije svega, ne želim propustiti nijednu priliku da izrazim zadovoljstvo zbog ne samo vrlo uspješne suradnje nego i zbog krasnog rezultata i odjeka kojeg je izložba „Rromengo drom" imala. Riječ je o situaciji u kojoj su se poklopile neke vrlo lijepe stvari, a to je prije svega jedna otvorenost, jedna želja za suradnjom. Kada je riječ o Romima na neki način sa strane Arheološkog muzeja je prepoznato da je riječ o temi koja nije dovoljno zastupljena u hrvatskoj javnosti i kulturi, a riječ je o narodu i društvenoj populaciji koja itekako ima što za reći, što za pokazati i mi smo, itekako, bili zainteresirani da pomognemo onoliko koliko je to moguće da se priča, koja je ne samo zanimljiva nego je u jednom dijelu i potresna, a u drugom dijelu atraktivna da se čuje šire kroz kanale, kroz medije i na neki način kroz diskurz kojim se mi u muzejskoj i arheološkoj struci služimo.

Teško je reći gdje je sve počelo, a to je kroz kontakt sa Savezom Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA" i s gospodinom Kajtazijem kojim je iskazana jedna vrlo otvorena želja koja je dovela

do toga da pokušamo vidjeti i nakraju ostvarimo što je bilo moguće na temelju pitanja: što mi zajedno možemo učiniti? Kad postoji dobra volja i tema dalje je sve zapravo lako. Mogu reći da nas je sve zajedno Gradski ured za kulturu i Grad Zagreb s gradonačelnikom Bandićem odmah podržao u toj ideji. Odjeci sa svih strana su odlični, a ono što nam ostaje jest uvjerenje da smo napravili jednu vrlo lijepu stvar, a isto tako uvjerenje da ima smisla nastavljati i dalje. Na neki način ovo je tek početak. Prošle godine prilikom proslave Svjetskog dana romskog jezika bila je jedna delegacija zastupnika u muzeju tako da smo malo po malo gradili tu priču - od prvih kontakata i ideja i ono što je najvažnije, svaki put uspijemo napraviti sve ljepšu i kvalitetniju priču. Ono što je posve jasno da su u Arheološkom muzeju u Zagrebu svima vrata otvorena. Izrazito želimo vidjeti i doprinijeti onome što je moguće, a naravno ne zadovoljavamo se malim. Želimo da ta priča bude lijepa, kvalitetna i na zadovoljstvo svih.

Gotovo da ne postoje arheološka istraživanja vezana uz romsku povijest. Kakva su Vaša saznanja o tome i zašto je, po Vašem mišljenju, tako?

Ponovno odlično pitanje. Zašto je tome tako? Mislim da je moguće izdvojiti nekoliko elemenata. Prije svega, a to je bila jedna od motivacija a i ciljeva izložbe - riječ je o temi koja je itekako slabo zastupljena kako u hrvatskom društvu tako i u široj javnosti, a još više i u stručnom smislu. Dakle, zaista ne treba dvojiti da je romska zajednica na niz načina marginalizirana i to je svakako nešto što treba promijeniti. Ovi koraci su upravo bili u tom smjeru.

Kada je riječ o arheologiji Roma ponovo je riječ o temi koja je zapravo potpuna nepoznanica barem u ovim okvirima. Dakle, ne postoji, barem zasada, u Hrvatskoj a tako je i na širem prostoru, set istraživačkih pitanja i planova koji bi bili usmjereni na to da se pozabave tim segmentom šire kulturne povijesti. Naravno, kad je riječ o migracijama romska zajednica u Hrvatskoj obuhvaća jedno relativno novije, kada govorimo o arheologiji, povijesno razdoblje. Ne ulazi u one klasične pretpovijesne, antičke ili čak uže gledano srednjovjekovne teme, ali to ni na koji način ne znači da ne bi bila zanimljiva za istraživanje. Ono što bismo prije svega trebali napraviti, a tu sama romska zajednica kao ključni dionici u svim i bilo kakvim aktivnostima koji teže promociji i afirmaciji same romske kulture i najkvalitetnijoj mogućoj integraciji u širu društvenu shemu, jest formulirati set takvih pitanja koja se onda zapravo stavljaju na stol stručnoj zajednici, u ovom slučaju arheologiji, da ih inkorporira među ona zanimljiva i bitna istraživačka pitanja. Naprosto se radi o temi na koju nije bila usmjerena pažnja. Ne mislim da je riječ o tome da se svjesno nešto zanemarilo nego jednostavno kao i sa čitavim nizom drugih stvari tome se, barem dosada, nije poklanjala pažnja. Kako ovo pitanje tako i ova suradnja koju smo pokrenuli za sobom može poslužiti kao iskra koja može zapaliti čitav niz pozitivnih aktivnosti i usmjerenja. Ovo što ste rekli je zaista jedna lijepa ideja. Ajmo vidjeti što se zapravo tu može napraviti, što se može istraživati, što ulazi u red arheološke baštine romske zajednice u Hrvatskoj i na širim razinama. U takvom slučaju, zahvaljujem na ideji. Učinit ćemo sve što možemo, kako na razini struke u Hrvatskoj tako, prije svega, u tom kontaktu i jednom prožimanju sa predstavnicima romske zajednice. Nećemo se umoriti, sigurno.

Posjetitelji izložbe i predavanja u sklopu Dana romske kulture

PREDAVANJA

DANI ROMSKE KULTURE • ROMA CULTURE DAYS• DIVE ROMANE KULTURAKE

Posjetitelji izložbe i predavanja dr. sc. Ljatifa Demira, prof. u sklopu Dana romske kulture

ROMANI ČHIB - UTJECAJ MIGRACIJA NA JEZIK ROMA

Dr. sc. Ljatif Demir, prof.

Migracija Roma se dešavala stoljećima. Upravo je na temu utjecaja migracija na romski jezik dr. sc. Ljatif Demir, profesor na Odsjeku za indologiju i dalekoistočne studije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, 3. travnja 2018. godine održao predavanje u Arheološkom muzeju. Predavanje se održalo u sklopu Dana romske kulture na kojima je hrvatskoj javnosti izložbom "Rromengo drom - Tisuću godina migracija Roma" predstavljena romska kultura i tradicija kroz tri etape migracija.

Profesor Demir je naglasio kako Romi nisu svojom voljom emigrirali nego su bili natjerani na bijeg ponukani ratom i sukobima na indijskom potkontinentu. Fizička antropologija koja proučava nastanak čovjeka i čovjekovih evolutivnih oblika te njegovih biološki najbližih srodnika jedna je od metoda koja se koristila u istraživanju porijekla Roma. Druga jest jezik u kojem je lingvistička metoda pomogla odrediti regionalnu i vremensku crtu migracije.

Osim toga, profesor je prisutne upoznao sa razlikama romskog, sanskrta i hindu jezika te potvrdio da romski jezik vuče bogatu riznicu riječi iz tih jezika. Osvrnuo se i na povijesni zapis o Romima iz 1362. godine u Dubrovniku iako ti podaci izričito ne govore o dolasku Roma na ove prostore.

Ljatif Demir je 2017. godine doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na temu Književni i jezički aspekti kulture Roma Jerlija u Makedoniji kojim je obradio teme utjecaja sjedilačkog načina života na kulturu, književnost i jezik Roma u Makedoniji, pa time i općenito u Europskoj uniji.

1. Arheološki muzej u Zagrebu; 2., 3. i 4. Posjetitelji izložbe i predavanja dr. sc. Tvrtka Jakovine, prof. u sklopu Dana romske kulture

POLOŽAJ ROMA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Dr. sc. Tvrtko Jakovina, prof.

Na temu stradavanja Roma tijekom Drugog svjetskog rata profesor Tvrtko Jakovina održao je 4. travnja 2018. godine predavanje u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

20. stoljeće bilo je stoljeće koje je započelo sa stradavanjima i logorima u udaljenim dijelovima svijeta te se jednim velikim dijelom nastavilo kroz to stoljeće. Treći Reich je oko nekih pitanja imao vrlo pedantno postavljene prioritete i odstupanja no u vezi romskog pitanja nisu bili dokraja usklađeni. Čak ni u trenutcima odvođenja Roma u koncentracijske logore tretman Roma nije bio jasno određen.

"Progon i ono u što je Njemačka nakon 1933. godine ušla jednim dijelom je već postojalo iz prethodnog razdoblja. Zakoni koji su govorili o progonu Roma iz različitih razloga su postojali vrlo dugo. U Njemačkoj su još u 17. stoljeću i ranije iz vremena Svetog rimskog carstva njemačke narodnosti sumnjičili da su Romi suradnici Osmanskog Carstva pošto je ono bilo opasnost Središnjoj Europi. To su bili prvi setovi zakona koji su diskriminirali, a onda su pojedine njemačke države imale izuzetno stroge zakone koji su regulirali ili nastojali Rome ograničiti u kretanju ili čak, u Mainzu, primjer zakona koji je omogućavao likvidaciju Roma."

Kako je nadalje profesor Jakovina nastavio, diskriminacija prema Romima bila je prisutna stoljećima i kao takva sastavni dio europske povijesti. Hitler u Mein Kampfu uopće nije spomenuo Rome i to je stvorilo određenu konfuziju koja je došla kasnije.

U nacističkoj Njemačkoj Hitler nije htio odstupiti po pitanju Židova dok se u slučaju slavenskih naroda položaj s vremenom mjenjao (kako je koja zemlja postajala saveznik) i razlikovao od slučaja do slučaja. Kao primjer Hitleru najomraženijih naroda profesor je naveo Čehe te primjer Slovaka i Hrvata kao ogledan primjer naroda kako bi se moglo dobro živjeti unutar nacističke Njemačke.

Nadalje, u Nurnberškim zakonima 1935. godine Wilhelm Frick, koji je bio u Ministarstvu unutarnjih poslova, je donio ograničenja slobode Romima po modelu da se Romi ne smiju ženiti sa arijevkom (Njemicom) osim u slučaju da nemaju 25% ili manje romske krvi. No postavilo se pitanje tko određuje postotak krvi i kako to radi? Tim povodom stvoren je ured u Trećem Reichu kojeg je vodio doktor Robert Ritter koji se smatrao nacističkim ekspertom za pitanje Roma. Njegova zadaća bila je napraviti kartoteku svih Roma unutar Reicha. No taj poduhvat dokazao se nemogućim i neuspjelim.

U Auschwitzu i Birkenau pri dovođenju Roma bio je formiran najveći "ciganski logor" u kojem obitelji u početku nisu bile razvdajane (za razliku od židovskog primjera). U Auschwitzu je najvjerojanije stradalo oko 23 tisuće Roma koji su dopremljeni i to oni Romi s područja Reicha ili koji su bili uz taj režim. Razlika u tretmanima Roma ogleda se u činjenici da nije bilo njemačkog inzistiranja da se iz savezničkih zemalja izruče svi Romi ili barem nije bilo inzistiranja na toj praksi, za razliku od židovskog primjera. Mnoge savezničke zemlje na istoku koje su bile unutar Trećeg Reicha, kao što je bila recimo Rumunjska, su iskoristile nastalu situaciju i pojačale svoje ionako neugodne prakse prema stanovništvu. Isto je vrijedilo i za Srbiju i Mađarsku.

Na području Nezavisne Države Hrvatske postoje različite procjene stradalih Roma. U nekim stranim izvorima još uvijek se mogu naći podaci od dvadeset do trideset tisuća stradalih Roma s prostora Bosne i Hercegovine i Hrvatske dok je domaća literatura ograničila taj broj između osam i dvadeset tisuća stradalih Roma. Ipak, danas teme stradavanja Roma u Drugom svjetskom ratu tek ulaze u maticu istraživanja i "ona su bitna kako bi Hrvatska bila pomirena sama sa sobom".

INTERVJU - TVRTKO JAKOVINA

Tvrtko Jakovina redoviti je profesor u trajnom zvanju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na kojem predaje svjetsku povijest 20. stoljeća. Diplomirao je i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Usavršavao se i u inozemstvu na Univerzitetu u Kanzasu i Katoličkom Leuven Univerzitetu u Belgiji.

"Ne mislim da je hrvatsko društvo posebno tolerantno, mada ne mislim da je najgori primjer netolerancije u Europi. Ako gledate čitav balkanski prostor u proteklih 100 godina broj manjina neprestano se smanjuje", izjavio je u našem razgovoru profesor Jakovina.

Osim što je napisao knjige *Socijalizam na američkoj pšenici* (2002), *Američki komunistički saveznik; Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945-1955* (2003), *Treća strana Hladnog rata* (2011) i *Trenuci katarze. Prijelomni događaji XX stoljeća* (2013) autor je i niza članaka o vanjskoj politici Titove Jugoslavije, hrvatskoj i jugoslavenskoj povijesti 20. stoljeća. Knjige su mu nagrađivane državnim nagradama 2004. i 2014, dobitnik je nagrade Kiklop (2013) i Nagrade Društva sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika.

Ima li država Hrvatska jasne stavove vezane uz bitna pitanja, primjerice pitanje reforme obrazovanja, riješavanja međugraničnih odnosa sa susjedima, uloge antifašista i pobjede u Drugom svjetskom ratu? Ako ima, boji li ih se izreći?

Volio bih reći da Hrvatska barem nastoji na tome da ima jasnije staove i jasnije politike, ako ništa, onda u važnim pitanjima i prema važnim politikama. Bio bih zadovljan kada bih čvrsto mogao utvrditi da smo barem u nekim važnim trenucima naše nedavne povijesti, imali jasne stavove. Nažalost, čak i kada smo bili u "biti ili ne biti" situaciji, tijekom borbe za teritorijalni integritet, međunarodno priznanje i članstvo u NATO-u i EU, zapravo je bila riječ o izborima koji nisu bili izbori; bili su pitanje života ili smrti. Hrvatska nije mogla birati Rusiju, pa ni Veliku Srbiju, svi drugi su izbori bili loši pa smo bili sretni što nam je alternativa, po mom mišljenju, bila solidna. Drugo je pitanje što smo s EU-om i NATO-om učinili, a učinili nismo dovoljno. Kada bi Hrvatska politička, znanstvena i kulturna elita imala bilo kakav jasan strateški stav, kada bi političari razmišljali bez straha od gubitka popularnosti ili bez gledanja samo vlastite sitne, obiteljske sreće i kada bi nastupali za javno dobro, onda onda bi i neka druga pitanja, poput onih iz prošlosti, bila jasnije definirana i određena te ne bismo lutali. Da postoji zrela politika i zrela znanost, struka koja poštuje pravila struke i politika koja odgovara definiciji politike, a to je briga za opće dobro, ne bi se događali incidenti koji nas dovode na stup srama, primjerice dobivanje lekcija i upozorenja stranih veleposlanika. Ne bi se događale nebulozne inicijative s vrha države, ne bismo brojali kolone u Jasenovcu, ne bismo morali braniti "našu" poziciju upozoravanjem druge strane da su "i oni ubijali". Jadno i loše, porazno je da već desetljećima imamo dugo razdoblje u godini kada se izvlače pitanja o prošlosti i to tako da se nikada ništa ne rasplete, već da sve ostane jednako problematično, do iduće godine. Doduše, sudska praksa, kao što vidimo s pozdravom ZDS («Za dom spremnifl), stvari samo dodatno komplicira i zamućuje. Tako da, čini mi se, problemi traju već desetljećima i mogu se identificirati na svim razinama: od politike, znanosti, sudstva, zapuštenih birača. Dobro je dok tako ide, jer jednog će se dana sve to potrošiti.

Koliko su opasne podjele u društvu? Možete li prokomentirati podjele te međusobne odnose između hrvatskog naroda i manjinskih naroda koji žive u Hrvatskoj, ali i podjele među Hrvatima.

Da je hrvatska manjinska politika jasna, da znamo da su manjine s nama oduvijek, da smo odgovorni zato što su u nekim trenucima prolazile užasnu sudbinu, bio bi to najbolji znak da smo shvatili povijesnu odgovornost i da mislimo na budućnost Hrvatske. Hrvatska neće postati jednonacionalna iz tisuću razloga. Hrvatska će s vremenom imati daleko više manjina, nekih koje neće znati ni jezik i umjesto da gradimo što bolji i širi odnos s manjinama koje su tu već stoljećima, jer ćemo tako biti otvoreniji prema onima koji će tek doći, mi se, a i ne samo mi, ograđujemo, bojimo, nemamo politike i pristupe, ne pripremamo se za budućnost. Podjela većinskog naroda, koji je i sam podijeljen, usporediva je s onom crtom koja često dijeli većinski narod od manjina. Hrvati ne smiju bježati od svoje povijesne odgovornosti, već moraju biti svjesni da dobro riješeno manjinsko pitanje i sva prava manjinama znače više slobode u društvu i bolji položaj svih.

Koliko je opasno miješanje politike u povijest te oblikovanje povijesnih činjenica prema potrebama politike?

Nažalost, to se kod nas događa predugo i prečesto. Jedino što je loše jest da je politizacije danas više no što je bilo prije 30 godina. Još poraznije je da se struka dezavuira iz vrhova politike i uz potporu dijela same profesije. Povezano je to s onim nejasnim politikama i strategijama o kojima sam govorio na samom početku. U društvu u kojem se misli da putnik u avionu može odlučivati o kursu kojim će zrakoplov letjeti, brzini i potrošnji goriva - a to je često prevladavajući odnos javnosti prema onome što povijest treba biti - imat ćete politizaciju, pokazatelje da svi u osnovnim i srednjim školama štrebetaju povijest, a onda, vjerujte mi, na fakuletskoj razini imaju problema sažeti i prepričati pročitani tekst. Politizacija i uplitanje "službenih istina" te licitiranje s brojem sati o ovoj ili onoj tematici najbolji su put da se sve razbije i uništi, da jednoga skorog dana netko postavi pitanje treba li nam 10 studija povijesti ili nam je dovoljna neka komisija ili braniteljske udruge da propišu o čemu i koliko bi trebalo poučavati.

Koliko je značajna multikulturalnost za kvalitetu života, razvoj društva i društvene svijesti?

Gledajte, to što ja mislim da je to važno i dobro, poticajno, nije bitno. Bitno je da se multikulturalnost neće moći izbjeći, da nećete moći izbrisati sve koji vam se ne sviđaju. Nije to uspjelo ni kada ste legalizirali takve politike u vrijeme Hitlera ili Ante Pavelića. Sređeno, pluralno, otvoreno društvo jest bogatija, sretnija, dinamičnija i budućnosti otvorenija sredina.

Biste li hrvatsko društvo opisali kao tolerantno, koje prihvaća različita razmišljanja i stavove?

Ne mislim da je hrvatsko društvo posebno tolerantno, mada ne mislim da je najgori primjer netolerancije u Europi. Ako gledate čitav balkanski prostor u proteklih 100 godina broj manjina neprestano se smanjuje. Pogledajte sudbinu Turaka na prostoru Jugoslavije, ili Židova, Nijemaca, Talijana, Srba, Hrvata u SrbijiЄ Pogledajte što se dogodilo s Romima i kako smo i najpotrebitijima teško dopustiti dolazak, čak i nakon iskustva kojeg smo sami imali prije 20-25 godina. Mislim da takva uskoća koju često pokazuje društvo, pokazuje i koliko su površne i isprane od značenja sve crkvene formule, pozivanja na suosjećanje, zajedništvo, pomaganje. Možda je malo preprotestantski tražiti, ali da ljudi doista vjeruju u ono što govore bilo bi nam bolje. Netolerancija se očituje i u svakodnevnim situacijama. Nema razgovora; pogledajte kako izgleda javna televizija i koje su ideje dobile pravo main-streama u "Globusu" i različitim televizijskim emisijama. Mnoga mala društva teško prihvaćaju nove ideje, ali problem je što se u Hrvatskoj i za osnovne stvari, često one koje su posve jasno dobro, mora uložiti ogromni napor da prođu, da se možda ostvare. Jednoga dana više u zemlji neće biti "naivaca" koji će željeti gurati, već će dići ruke. Tada ćemo ponovo počinjati iznovaЄ.

Koliko su poznavanje povijesti i jasan stav o prošlosti važni za razvoj društva i njegovu budućnost te kakvo je hrvatsko društvo u tom smislu? Poznaju li građani činjenice ili su više upoznati s interpretacijama povijesti?

Po broju profesionalnih povjesničara, po broju onih koji na teret države žive od prošlosti i njezinog proučavanja, mi bismo trebali biti zatrpani sjajnim knjigama, različitim studijama, trebali biste u svakom trenutku nabrojati na desetke povjesničara i eksperata za različite teme. Imamo li to? Imamo li onoliko knjiga koliko bi po zakonu svaki profesionalac morao objaviti u karijeri? Nemamo, jer zakoni se ne poštuju nigdje, pa tako niti u znanstvenom napredovanju. Slaba struka znači i slabu javnu sliku povijesti, prepunu iskrivljavanja, propuštanja nebuloznih tvrdnji u javni prostor, nereagiranja. Povjesničari i stručnjaci za neku tematiku morali bi moći reagirati, upozoriti i ispraviti ako se u javnosti lupeta. Deset studija povijesti, instituti... to vam je barem 40 ljudi koji su stručnjaci za hrvatsku povijesti 20. stoljeća. Mislite da ne bi bilo normalno da više od dvojice ili trojice nas vikne da "Za dom spremni" nije stari pozdrav iz opere, već ustaški pozdrav? Koliko nam je trebalo da se to prestane krivo nazivati? Odgovornost za ovakvo stanje i zbunjenost opće publike nije stoga samo na politici i klimi u društvu, mada ona jest najvažnija. Odgovornost je isto tako na struci. Ja nisam u politici, nisam nikada bio niti u jednoj stranci. Ne bojim se govoriti, mada me često napadaju. No, moja dužnost jest nešto ispraviti, ako se govori krivo. Žao mi je što živim u sredini gdje su mnogima neki drugi interesi važniji, ideologija nacionalizma bitnija, a lažna vjera čvršća od onoga što bi trebala biti zadaća svakog mislećeg, racionalnog, čovjeka. Da ne živimo u svijetu i vremenu kada se napadaju vrijednosti Francuske revolucije - i sada nisam patetičan i dramatičan - bilo bi nam bolje, manjinama i većini.

Tvrtko Jakovina

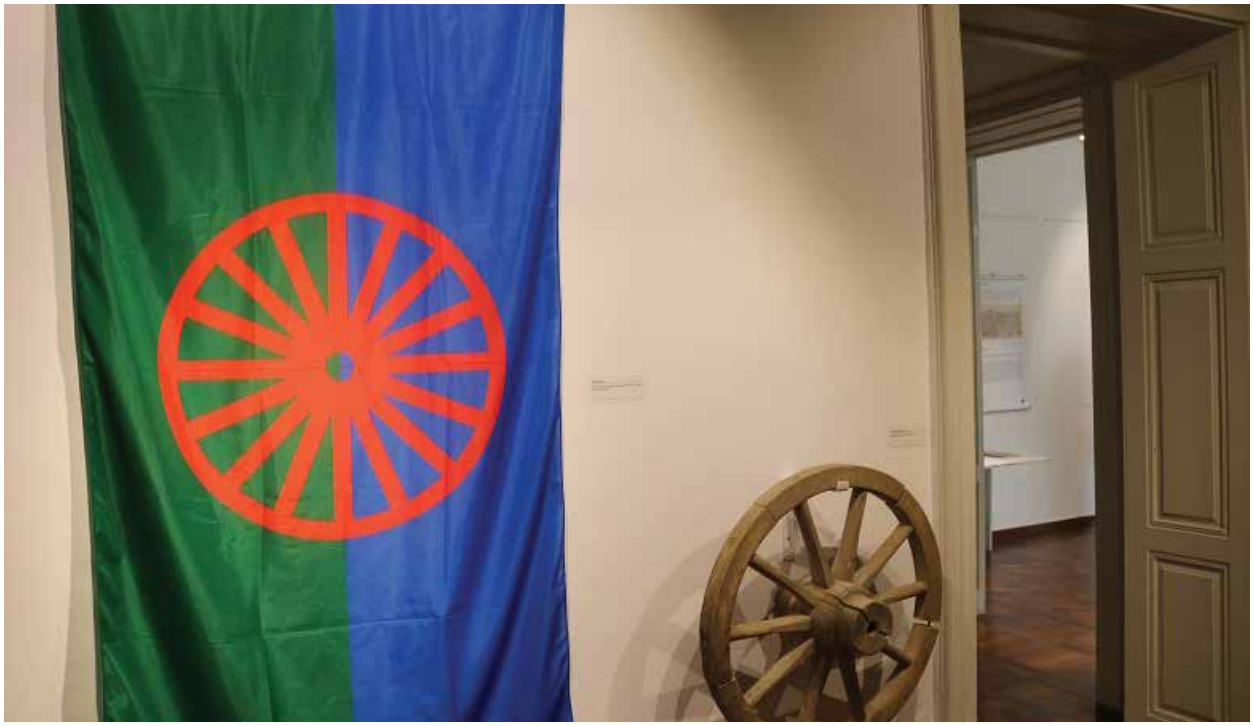

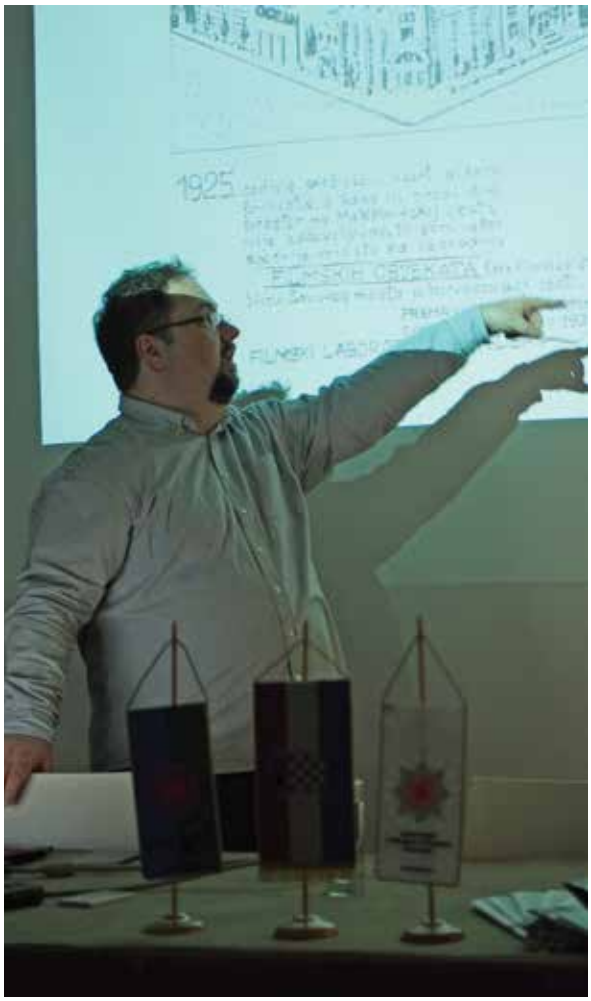

1., 3. i 4. Detalji s izložbe; 2. Dr. sc. Daniel Rafaelić, ravnatelj Hrvatskog audiovizualnog centra na predavanju u sklopu Dana romske kulture

POJAVNOST ROMA U POPULARNOJ KULTURI

Dr. sc. Daniel Rafaelić, ravnatelj Hrvatskog audiovizualnog centra

Dana 5. travnja 2018. godine dr.sc. Daniel Rafaelić, ravnatelj Hrvatskog audiovizualnog centra, održao je, u sklopu izložbe "*Rromengo drom - tisuću godina migracija Roma"* u Arheološkom muzeju u Zagrebu, predavanje *Pojavnost Roma u popularnoj kulturi*. Predavanje je organizirano u okviru Dana romske kulture koji su se održali povodom Svjetskog dana Roma.

"Večeras ću govoriti kao povjesničar filma, stoga Vas molim da mi ne zamjerite što ću ponekad koristiti termin Cigani", rekao je Rafaelić publici, u kojoj je bilo i mnogo Roma, na samom početku predavanja. Objasnio je: "Gotovo svaki drugi film koji ću spomenuti u ovom osvrtu na filmska remek-djela s romskom tematikom upotrebljava taj termin već u samom naslovu."

"Davne 1925. godine u Zagrebu se pojavio Franjo Ledić, jedan od prvih hrvatskih istaknutih filmskih autora. Došao je iz Berlina u kojem je izgradio filmsku karijeru. Godine 1919. snimio je nijemi horor 'Angelo' koji je bio iznimno popularan i s kojim je zaradio mnogo novaca. U Njemačkoj je u to vrijeme, nakon poraza u Prvom svjetskom ratu, trajala kriza i inflacija pa je kod Nijemaca, kao i kod drugih naroda za vrijeme kriza, porastao interes za horore. Stoga, Ledićev je film u 'savršeno' vrijeme došao na scenu te pobrao slavu i novce. Nakon toga, Ledić se vratio u Zagreb s idejom da izgradi i otvori prvi filmski studio na području Balkana. U njemu je želio snimati filmove o Romima i njihovom životu jer je smatrao da su oni naša autohtona egzotika za koju će svjetska publika biti zainteresirana. Za Franju Ledića danas bi mnogi rekli da je bio megaloman, ali ja ću ga nazvati romantičarom jer mislim da je romantično pristupao nekim poduhvatima koji su i danas teško ostvarivi. Planirao je izgraditi 'filmski grad' u Maksimirskoj ulici, a koji bi obuhvaćao više zgrada, ateljea i tehničkih pomagala izgrađenih sa svrhom snimanja filmova. Na prikazu plana na platnu ispred Vas možete vidjeti zgradu na kojoj piše 'Ocean film', a koja je predviđena kao atelje za snimanje intimnih scena. Zamišljena je kao potpuno stakleni objekt u koji bi prodirala velika količina sunčeve svjetlosti zbog toga što u to vrijeme još nije bilo pravih reflektora. Budući da gradske vlasti nisu bile pretjerano zainteresirane za ovaj projekt, Franjo Ledić kupio je ledinu na Horvaćanskoj cesti i odlučio ondje izgraditi svoj 'filmski grad'. Sam je napravio nacrte koji su bili puno jednostavniji od prvotnih. Prvi film snimio je 1926. godine i zvao se 'Ciganska krv - dobrotvorka Balkana'. Prema riječima Ledića, film je trebao biti velebni ep koji prikazuje pustolovine iz ciganskog svijeta - mržnju, osvetu, ljubavni trokut, slavlja, glazbu i ostalo. Budući da nije imao dovoljno novaca odlučio se za javno snimanje filma. Pozvao je ljude da dođu 27. veljače u 9 sati ujutro, a nakon što ih je pogostio, odradio je snimanje velikih scena s puno statista koje su mu trebale za film. Unatoč tome, ponestalo mu je novaca za dovršavanje filma, a nestao je i interes za takvim orijentalnim filmovima kod njegovih bivših poslovnih partnera u Njemačkoj. Nijemci su u to vrijeme snimali 'Metropolis', 'Nibelunge' i neke druge filmove. Ledić je tada od snimljenih materijala 1927. godine stvorio kratki osmominutni film 'Ciganin, Hajduk, Brnja, Ajvanar'. Taj film nije prolazio u kinima, a lokalni kino vlasnici u Zagrebu gledali su na Ledića kao na uljeza. Ipak, zahvaljujući Ledići imamo prve dokumentarne slike o Romima u Zagrebu iz 1927. godine. Ekspresionistička tipizacija pojedinih lica u filmu odlično prati karakterizaciju likova u priči koju je ispričao. Dugi niz godina ovaj film nije bio dostupan, ali zahvaljujući profesoru Dejanu Kosanoviću svjetska ga je javnost vidjela na Festivalu nijemog filma u Pordenoneu. Njegovo prikazivanje izazvalo je velik interes. U Zagrebu su tada mnogi pokušavali snimiti film, ali Romima se nitko nije bavio, osim Ledića koji im je dao glavnu ulogu. Time je sačuvao dokumentarnu jezgru o ljudima koji će svega petnaestak godina kasnije, zajedno sa Židovima, Srbima i političkim disidentima, biti sprovođeni u logore. Uvođenjem rasnih zakona Romi su postali dio društva kojeg tadašnji fašistički Zagreb ne želi i kojeg se srami.

Trauma Drugog svjetskog rata ostavila je dubok trag u poslijeratnoj kinematografiji koja se rijetko bavila Romima. Ipak, kada se bavila romskom tematikom bila je toliko upečatljiva da je izazivala oduševljenje u svijetu.

Možda je najpoznatiji film bio 'Skupljači perja' Aleksandra Saše Petrovića snimljen 1967. godine. Iste godine film je predstavljao Jugoslaviju na Filmskom festivalu u Cannesu te osvojio 'Zlatnu palmu' - veliku nagradu žirija. Glavni glumci bili su Bekim Fehmiu, koji je glumio Belog Boru, i Olivera Katarina, kasnije Olivera Vučo. Njezina izvedba romske pjesme 'Đelem, đelem' u tom filmu zasigurno će ostati zauvijek zapamćena. Poslije ovih uloga oboje su izgradili svjetsku karijeru. Ovaj filmski klasik ponovo je izveden 2017. godine na Festivalu u Cannesu, a svečanu projekciju, pedeset godina nakon premijerne izvedbe, najavila je Olivera Katarina. Na pozitivnom 'valu' ovog filma nastajali su drugi filmovi, primjerice 'Slučajni život', jedini film režisera Ante Peterlića koji je snimljen 1969. godine, direktno se referirao na 'Skupljače perja'. Iz toga se može zaključiti koliko je Petrovićev film zaista bio društveno utjecajan. Unatoč surovom realizmu koji je prikazan u filmu, Petrović je uspio pokazati estetiku koja je do izražaja došla i u jednom od najpoznatijih sovjetskih filmova koji je slijedio - 'Cigani lete u nebo'. Redatelj Emil Loteanu uspio je povezati očekivane priče i motive s potpuno neočekivanim elementom - kinematografijom Bolivuda (indijskom kinematografijom). Film je bio iznimno popularan i što je zanimljivo, popularnost je stekao i u Americi, i to u vrijeme hladnog rata između

Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Također, želim naglasiti da je glazba iz filma 'Cigani lete u nebo' svojom popularnošću nadmašila i sam film.

Ponukan popularnošću filmova s romskom tematikom razmišljao sam što su oni donijeli svjetskoj kinematografiji. Svakako etnološku zanimljivost, boje, ples, glazbu, ali to postoji i u drugim kulturama. Nametnuo mi se odgovor - donijeli su emociju. Ona je bila toliko značajna jer su ostali filmovi toga perioda pa sve do druge polovice 60-ih godina bili nekako ogoljeni od emocija i bazirani na tehnici, preciznosti te kvaliteti izrade i priče, dok su emocije stavljali u drugi plan. I onda nastaju ovakva remek-djela o kojima govorimo, a koja pred publiku stavljaju čistu, snažnu emotivnu jezgru pa što bude. Pokazalo se da su to svevremenska umjetnička djela. Kad se radi o čistoj emociji u kvalitetnom filmu takav film pronađe put do publike i pri tome ruši jako puno barijera.

Nakon 'Skupljača perja' i filma 'Cigani lete u nebo' nameće se pitanje što se još može snimiti s tematikom iz romskog života, a da to bude visokobudžetni film. Jedino što preostaje jest nadrealizam, i upravo je to napravio Emir Kusturica 1998. godine snimanjem filma 'Dom za vešanje'.

Film je bio kulturni eksces, izuzetno uspješan, a nadrealizam kojim se Kusturica koristio kao umjetničkim izrazom savršeno je odgovarao svjetskoj kino-publici u drugoj polovici 80-ih godina. Godine 1989. film je bio nominiran za 'Zlatnu Palmu' na Filmskom festivalu u Cannesu na kojem je predstavljao kinematografiju Jugoslavije, a Emir Kusturica je osvojio nagradu za najboljeg režisera. Također, i u ovom se filmu ponovila situacija da je glazba iz filma, koju je radio Goran Bregović, u jednom trenutku bila popularnija od samog filma. Kasnih 90-ih godina film je pretvoren u operu koja se izvodila u Francuskoj gdje je bila iznimno popularna.

Filmska 'freska' koju je 'oslikao' Emir Kusturica bila je hrabar potez koji možemo promatrati u okviru cjelokupne jugoslavenske kinematografije toga vremena. Jugoslaviju, koju je već tada zahvatila kriza, obilježili su upravo takvi kvalitetni i 'hrabri' filmovi.

Devedesete godine 20. stoljeća donijele su nove dokumentarističke zanimljivosti. Filmske kamere počele su gotovo fanatično slijediti Rome gdje god su oni živjeli. Nakon dokumentarističkih prizora 2000. godine 'dogodio se' film 'The Man Who Cried' ('Čovjek koji je plakao'). Nastao je u Hollywoodu, režirala ga je Sally Potter, a nositelji glavnih uloga su Johnny Depp, Christina Ricci i Cate Blanchett. Film na vrlo suptilan način prati ciganski čergu koja je živjela u predgrađu Pariza uoči dolaska Nijemaca te početak progona Roma i Židova koji će obilježiti Drugi svjetski rat. Također je zanimljivo da se američki filmski studio Universal odvažio financirati ovakav film s tematikom koja Hollywoodu nije pretjerano interesantna. Film je 2000. godine sudjelovao na Filmskom festivalu u Veneciji, ali je i tamo, kao i kod ostale publike, prošao relativno nezapaženo, moram reći, potpuno neopravdano.

Želim istaknuti još jedan aspekt koji se u ovom predavanju provlači od samog početka. Radi se o engleskoj riječi za Rome - Gypsy, a koja dolazi od grčke riječi Aiguptos jer se u kasnom srednjem vijeku i u ranoj renesansi smatralo da Romi dolaze iz Egipta. Na to se referira i William Shakespeare u drami 'Antonije i Kleopatra' koja je nastala početkom 17. stoljeća. Drama započinje opisom Antonija o kojem razgovaraju dva vojnika gledajući ga kako izdaleka dolazi na konju. Govore da dolazi onaj koji je zadužen da gasi cigankinu požudu. Vjerovanje da Romi dolaze iz Egipta odrazilo se u literaturi, slikarstvu i glazbi, što je kasnije fuzionirano u kinematografiji. U Shakespearevoj rečenici sažeta je usmena predaja te su sažeti motivi koji su se stoljećima taložili te postali temeljem priča s arhetipskim scenama kasnije viđenim u filmovima. Budući da se priče ne mijenjaju znači da se ni predrasude ne mijenjaju.

Popularnost Roma kao 'cool' pojedinaca promovirao je film 'Tko to tamo peva' Slobodana Šijana iz 1980. godine. Iako beskrajno zabavan, film upozorava na bujajući fašizam prema kojem ne valja svatko tko je drugačiji, a ponekad se čini da i danas živimo u istom vremenu. Publika ga je tada odlično prihvatila, a i danas je jedan od klasika kinematografije.

Gledajući Rome kroz literarnu, glazbenu ili filmsku vizuru čini se da oni čuvaju neku tajnu koju mi ostali ne možemo spoznati i upravo ona gledatelje prikuje za ekrane. Tajna u sebi nosi mističnost Indije i Egipta. Mistične priče o Romima kružile su stoljećma jer je usmena tradicija nešto drugo u odnosu na službenu povijest. Usmena tradicija za sobom vuče 'bremenita kola' prepuna motiva, čak i arhetipa naše civilizacije na koje s ponosom gledamo i o kojima s ponosom govorimo."

Posjetitelji izložbe i predavanja u sklopu Dana romske kulture

POZOR
NO SNIMANJE
ANSKA KRV

INTERVJU - DANIEL RAFAELIĆ

Dr. sc. Daniel Rafaelić, povjesničar filma, godinama je prisutan na domaćoj filmskoj sceni kao filmolog-arhivist, publicist filmskih djela, autor festivalskih programa, filmski kritičar i teoretičar. Svoj rad je usmjerio na istraživanje hrvatske i svjetske filmske povijesti te istraživanje filmskih arhiva s ciljem pronalaska zaboravljenih i izgubljenih filmskih zapisa iz Hrvatske.

Slušajući Vas kako predajete stekli smo dojam da ste sretni s onim što radite, je li to zaista tako?

Jesam, sretan sam jer sam uspio spojiti povijest i ljubav prema filmu. Dok sam još studirao povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu često sam razmišljao kako bi bih to dvoje volio spojiti te pisati i predavati o tome, ali to mi se iz studentske perspektive činilo nemogućim. Kasnije sam shvatio da je sve moguće te sam počeo graditi svoju karijeru spojivši povijest s filmom. Naučio sam da je za bilo kakav napredak ključno voljeti ono što radiš.

U Vašim intervjuima za neke druge medije naišli smo na niz manje poznatih, ali zanimljivih informacija, primjerice o dnevniku Josepha Goebbelsa. Možete li to malo prokomentirati?

Ono što sam pročitao u Goebbelsovim dnevnicima i za mene je bilo otkriće. Naime, istraživao sam deset godina prije nego što sam dovršio svoju knjigu "Kinematografija u NDH". Između ostalog, dok sam u Berlinu prekopavao po njemačkom arhivu pokušavajući pronaći informacije o kinematografiji u jednoj totalitarnoj državi koja ima rasne zakone te koja je vrlo jasno propisala kako kultura treba izgledati, stalno sam nailazio na njegovo ime. Goebbles, njemački ministar propagande i narodnog prosvjećivanja, u svojim je dnevnicima mnogo pisao o filmu, a ti su dnevnici tiskani i objavljeni ranih 2000-ih u sklopu velikog njemačko-ruskog projekta. Tijekom čitanja nailazio sam na likove političara iz Nezavisne Države Hrvatske. Vrlo kratko Goebbles se osvrnuo na kinematografiju NDH kritizirajući ležernost u pristupu i nedostatak obrazovno-propagandne komponente, ali je vrlo detaljno opisao političku situaciju.

Svako malo osuđivao je ustaške zločine smatrajući da su u ustaškim redovima samo kriminalci. Iskazivao je netrpeljivost prema Anti Paveliću, dok je s druge strane izražavao poštovanje prema Mili Budaku, vinovniku rasnih zakona u NDH. Ostao sam potpuno zatečen s ovakvim podacima jer je gotovo nadrealno da jedan visoko pozicioniran član njemačke nacističke stranke tako govori o ustašama. Nikada prije to nisam čuo, o tome nismo učili u školama i to mi je samo pokazalo koliko se bogatstvo nalazi u arhivima. Ista stvar je i s filmovima, što više tražite više vam se otkriva. Tako sam došao i do filma Franje Ledića s kojim sam započeo današnje predavanje. Uopće je pravo čudo da taj film postoji jer je sva Ledićeva arhiva uništena za vrijeme NDH. Ledić je bježeći iz Zagreba uspio sa sobom ponijeti nešto snimljenog materijala koji je kasnije prodao jugoslavenskoj Kinoteci. Nedostatak takvog materijala bio bi veliki gubitak općenito, a i u kontekstu današnjeg predavanja.

Iskustvo rada s arhivskom građom i saznanja do kojih sam došao pokazali su mi da živimo u, da tako kažem, propagandno trusnim područjima i kako sam pogrešno mislio da je to stvar prošlosti. Kod nas, ali i u svijetu, može se vidjeti fašizam na horizontu i to mi se ne sviđa. Kao povjesničar, itekako dobro mogu prepoznati prve znakove, a već ih ima u prilično mjeri.

Vidite li onda, u tom kontekstu, hrvatsko društvo kao tolerantno?

Ne, nikako. Nama nedostaje međusobne tolerancije. U našem društvo mržnja je gotovo kao arhetip, neprijatelje koje u jednom trenutku imamo ili ih sami stvorimo mrzimo do kraja života. Humanističke znanosti učile su nas da mora postojati empatija, ali mi smo postali divlje društvo bez empatije i to je ono najstrašnije. Građansko društvo stvoreno na takvim temeljima pokazuje veliku neotpornost, a fašističke ideje kao da su se provukle kroz društvene brane bez da smo to uopće primijetili. Iako se ponekad čini da je kasno, moramo se boriti za slobodu govora i izražavanja jer nam ništa drugo ne preostaje. Mi koji smo studirali humanističke znanosti i koji se njima bavimo trebali smo otvarati društvo, jer to je u neku ruku naše poslanje. Trebali smo često rigidno društvo učiniti malo fleksibilnijim, ali čini mi se da smo kolektivno podbacili. Odgovor na pitanje zašto dat će nam neke nove generacije koje će o našem društvu govoriti s vremenskim odmakom kada će se sve to bolje vidjeti.

Tijekom predavanja gledali smo ulomke iz filmova s romskom tematikom, a koje su radili ne-Romi. Imate li kakva saznanja o tome postoje li filmovi koje su o sebi radili sami Romi?

Nisam detaljnije istraživao, ali sjećam se da je "Journal of Film Preservation" negdje početkom 2000-ih godina objavio članak upravo o tome, ali u ovom trenutku, nažalost, ne mogu Vam reći ništa više. Uglavnom, takvi filmovi postoje. U interaktivnom razgovoru s publikom nakon predavanja kolega dr. sc. Ljatif Demir, prof. romskog jezika i književnosti, spomenuo je Charlieja Chaplina koji je bio Rom, tako da je već to djelomičan odgovor na Vaše pitanje.

Kakva je, po Vašem mišljenju, hrvatska filmska industrija?

Imam problema s ovom riječju industrija jer mislim da mi tek trebamo postati industrija. Za to je potrebno imati dovoljno novaca, a što mi nikada nemamo i teško da ćemo ga ikad imati dovoljno jer smo mala zemlja koja ima gotovo nepostojeće tržište. Industrija mora imati kontinuiranu proizvodnju sa stalnim priljevom financija, a tek onda to može dugoročno uroditi plodovima. Kod nas su stalno neki potresi financijskog tipa,

političkog, društvenog i drugih tipova, a takav je sustav teško stabilizirati.

Drugo, da bismo bili industrija moramo puno ulagati u prezentaciju, kako ovdje tako i vani. Da bi se, pak, prezentirali u drugim državama opet treba mnogo novaca, a tada vas u zemlji nazivaju rastrošnim. Tako to postaje zatvoreni krug. Nama prvenstveno fali tržište. Da ga imamo mi uopće ne bismo imali problema. Jedino prividno tržište su strani festivali na kojima kontinuirano sudjelujemo te ne predstavljamo neku egzotiku. Postat ćemo industrija kada na takvim festivalima osvojimo više velikih nagrada, a koje smo nekada i osvajali, te kada dobimo Oscara, kojeg smo također već osvojili. Trebamo podsjetiti svijet da postojimo i osvojiti nove nagrade jer se na starima već nakupilo prašine.

Koprodukciju sa zemljama bivše Jugoslavije te Europske unije možda bih mogao okarakterizirati kao industriju. U tom smislu još su zanimljivije strane produkcije koje dolaze u Hrvatsku, posebno u Dalmaciju, poput holivudske produkcije "Game of Thronesa". U takvoj suradnji naši su ljudi u direktnom doticaju s vrhunskim profesionalcima od kojih mogu mnogo naučiti. Za industriju je potrebna kohezija koju mi nemamo. Mogli bismo biti velika filmska industrija, a za početak trebamo smanjiti podmetanja i gledanje na drugog samo kao na konkurenciju.

Što biste istaknuli kao našu najveću prednost pri stvaranju filmova?

Najveća prednost su naše autohtone teme. Bilo je dosta prigovora da u posljednje vrijeme dizajniramo filmove za selektore stranih festivala jer mislimo da će se prikazivati ako se njima svide. Nedostaje iskrenosti. Ja bih volio da radimo seriju filmova za publiku. Bez obzira što kažu da iskrenost i novac ne idu zajedno, vjerujem da bi takvi filmovi prolazili i vani.

Film "*Glembajevi*" Antuna Vrdoljaka jedan je od deset najboljih hrvatskih filmova ikad snimljenih, iako nije bio međunarodno popularan. Ipak, on je jedan od stupova hrvatske kulture, kao što je i sam autor teksta Miroslav Krleža, autor glazbe Arsen Dedić i svi drugi koji su na tom filmu radili.

Nama već dugo nedostaje film koji bi bio glavna tema u društu, koji bi obilježio čitavu generaciju, ne onu Herodotovog tipa od tridesetak godina, već mnogo veću. Nekada smo stvarali filmove koje su gledala djeca u školama te ih je gledala srednja i starija generacija. Takvi filmovi, nažalost, danas se više ne snimaju. Ne možemo se natjecati s Hollywoodom, to smo davno naučili. Ipak, možemo imati filmove s emocijom, a to je naša prednost. Takvi filmovi utječu na publiku i čovjeka zauvijek promijene.

SVJETSKI DAN ROMA

DANI ROMSKE KULTURE • ROMA CULTURE DAYS • DIVE ROMANE KULTURAKE

1. Ante Vukoja, načelnik općine Darda i Branko Baričević, voditelj Predstavništva Europske komisije u Hrvatskoj ; 2. Andrija Mikulić, predsjednik Gradske skupštine Grada Zagreba i Olivera Majić, dogradonačelnica Grada Zagreba i izaslanica gradonačelnika Grada Zagreba; 3. , 4. Obilježavanje Svjetskog dana Roma u Hrvatskom državnom arhivu

Obilježavanje Svjetskog dana Roma u Hrvatskom državnom arhivu

Obilježavanje Svjetskog dana Roma u Hrvatskom državnom arhivu

1. Saborski zastupnici i izaslanici na manifestaciji obilježavanja Svjetskog dana Roma u Hrvatskom državnom arhivu; 2. Obilježavanje Svjetskog dana Roma u Hrvatskom državnom arhivu; 3. Glazbeni program; Katarina Kutnar i Marta Stanec na violini te Martin Kutnar na harmonici; 4. Stevo Gjurdjević, predsjednik Vijeća romske nacionalne manjine Grada Bjelovara

Obilježavanje Svjetskog dana Roma u Hrvatskom državnom arhivu

SREDIŠNJE OBILJEŽAVANJE SVJETSKOG DANA ROMA U HRVATSKOM DRŽAVNOM ARHIVU

U petak, 6. travnja, održano je središnje obilježavanje Svjetskog dana Roma u Hrvatskom državnom arhivu. Na događanju je prisustovao velik broj uzvanika među kojima i veleposlanici, akademici, predstavnici nevladinih institucija te gradski i državni dužnosnici kao što su izaslanica gradonačelnika Grada Zagreba, Olivera Majić, predsjednik Gradske skupštine Grada Zagreba, Andrija Mikulić, izaslanica predsjednika Vlade RH, Marija Pletikosa, izaslanica predsjednika Hrvatskog sabora, Vesna Bedeković i ostali.

U cijelom svijetu Svjetski dan Roma obilježava se 8. travnja u čast prvog Svjetskog kongresa Roma održanog 1971. godine u Londonu. Koliki je značaj tog događaja dokazuje činjenica da su na Kongresu usvojene odluke o romskoj zastavi, službenoj himni i proglašenju službenog romskog jezika.

Cijela manifestacija održala se u zgradi Hrvatskog državnog arhiva koja djeluje kao središnja i matična arhivska ustanova. Početci današnjeg HDA simbolični se vežu uz 1643. godinu, kada je temeljem saborske odluke izrađena posebna škrinja povlasica Kraljevine u kojoj su čuvane zemaljske isprave, povlastice i zakonske odredbe. Spisi, isprave, ugovori, zapisnici, rukopisi, matične knjige, zemljišnici, katastarske mape i upisnici, grafike, karte, planovi i drugi raznovrsni dokumenti svjedočanstvo su višestoljetne tradicije skrbi za arhivsku baštinu na današnjem području Hrvatske i nezamjenjiv izvor za proučavanje i razumijevanje nacionalne povijesti, kulture i društvenog života općenito. Općenito, zgrada HDA predstavlja jednu od najljepših zgrada secesije u Europi, što nije smetnuo spomenuti ni ravnatelj HDA Dinko Ćutura.

Savez Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA" svake godine u suradnji s Vijećima općina, gradova i županija i na inicijativu saborskog zastupnika Veljka Kajtazija dodjeljuje godišnju nagradu zaslužnim osobama iz javnog života za dugogodišnji rad i doprinos razvoju romske zajednice u Republici Hrvatskoj. Ove godine nagrada je pripala Aleksandru Tolnaeuru, predsjedniku Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske za doprinos razvoju romske zajednice na području obrazovanja, stjecanja znanja te za doprinos očuvanju romskog jezika kao povijesno-kulturnog bogatstva i raznolikosti svjetske nematerijalne kulturne baštine. Uz to, nagrada je dodjeljena i veleposlaniku Republike Indije u Hrvatskoj, Sandeepu Kumaru, za doprinos razvoju romske zajednice u Republici Hrvatskoj i njezinom povezivanju s pradomovinom Indijom.

Za glazbeni dio zaduženi su bili studenti Muzičke akademije u Zagrebu, Katarina Kutnar i Marta Stanec na violini te Martin Kutnar na harmonici.

Obilježavanje Svjetskog dana Roma u Hrvatskom državnom arhivu

DINKO ČUTURA, ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva

Poštovane dame i gospodo,
dragi prijatelji,

Ja bih vam zaželio dobrodošlicu u Hrvatski državni arhiv i kao što znate jednoj od najljepših zgrada secesije u Europi. Nalazimo se u najljepšoj zgradi secesije u Hrvatskoj, a prema mnogima jednoj od najljepših u Europi. Djelo je to velikog hrvatskog arhitekta Rudolfa Lubinskog koji je napravio sve do najmanjeg detalja, a zgrada pripada takozvanom totaldizajnu. Iznad mene su dva velika platna, koja izgledaju kao freske, koje su rad glasovitog hrvatskog slikara Vlahe Bukovca. Cijela zgrada je oslikana slikama najvećih hrvatskih slikara toga vremena i drago mi je da se u ovom prostoru danas obilježava Svjetski dan Roma. Kako je do toga došlo? Kad smo prije nekog vremena ovdje u maloj profesorskoj čitaonici predstavljali rječnik meni je gospodin Kajtazi predložio da se Svjetski dan Roma obilježi ovdje, a ja sam to naravno prihvatio i bilo mi je jako drago.

Treba doista istaknuti da je gospodin Kajtazi puno učinio u svome mandatu za pitanja i rješavanja problema Roma i želim uspješan rad svima vama danas i da se ugodno osjećate u Hrvatskom državnom arhivu.

SAVEZ ROMA

VELJKO KAJTAZI, zastupnik dvanaest nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru i predsjednik Organizacijskog odbora Svjetskog dana Roma

Dragi prijatelji, dobrodošli na obilježavanje Svjetskog dana Roma.

Pozdravljam Vas kao zastupnik dvanaest nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru i kao predsjednik Organizacijskog odbora Svjetskog dana Roma koji organizira Savez Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA".

Osvrčući se na posljednjih 10 godina rada Saveza i mojih 7 godina u Saboru ušli smo u 2018. godinu nastavljajući napore vezane uz unapređenje položaja romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj koja na našim prostorima boravi od 14. stoljeća.

Na današnji dan se posebno osvrćemo i prema političkim začecima romskog pokreta i pionirima romskog pokreta čiji je najveći simbol i uspjeh prvi Svjetski kongres Roma održan 1971. godine u Londonu. Na tom smo Kongresu donijeli važne odluke za moje Rome - odluke o jeziku romskog naroda, zastavi romskog naroda, nazivu za romski narod - odnosno sve ono što u političkom smislu jedan narod obilježava. Četrdeset i sedam godina od tada i još uvijek se borimo da očuvamo dostojanstvo tih poruka i da pošaljemo poruku, da Romi neće, u bilo kojem kontekstu ili za bilo koji viši cilj, prihvatiti da ih ostali nazivaju drugačije nego Romi, da naš jezik nazivaju drugačije nego romski ili da našu zastavu ne čuvamo u obliku u kojem je usvojena.

Na tradiciji romskog pokreta pokrenute su brojne organizacije i inicijative koje nažalost nisu dale željene rezultate. Model inkluzije koji njegujemo u Hrvatskoj i koji podrazumijeva sudjelovanje Roma u procesima odlučivanja na jednakoj razini s ostalim akterima je jedini model koji mi prihvaćamo i prepoznajemo. To nisu uspjesi od jučer već kontinuirani rad koji je romskoj zajednici, barem u političkom smislu, omogućio da se pozicionira kao jednakopravan subjekt u svim procesima koji su za nas važni. Izjednačili smo se i s drugim manjinskim i interesnim skupinama i postigli smo jako puno.

Ono što nismo izmijenili i ono što je naš glavni fokus i motiv za rad, ono s čim se druge manjine ne susreću u tolikoj mjeri, je posebno loš položaj u već svima poznatim područjima na koje se referiramo kao začarani krug - socijalne isključenosti, visokog stupnja nezaposlenosti, niske razine i pristupa obrazovanju, loših stambenih uvjeta i posljedično lošeg zdravlja romske populacije.

Ovakvim događajima, mi nekoliko puta godišnje nastojimo postići vidljivost i probleme koje moramo staviti u fokus javnosti. Jedan od naših najvećih problema, a koji nisu prisutni u toj mjeri u susjednim ili drugim europskim državama, je posebno visok stupanj isključenosti iz društva koji se najbolje demonstrira fizičkom odvojenošću Roma od većinskog stanovništva.

Getoiziranost, koji mnogi neće priznati i prepoznati, gorući je problem koji je stvorio paralelne svijetove u kojima Romi stanuju, u kojem osnovna infrastrukturna pitanja nisu riješena i u kojima su njihovi problemi daleko od očiju središnje vlasti, ali i lokalnih samouprava.

Na tom tragu je naravno jako puno učinjeno, investirano i kroz dijalog provedeno u djelo, međutim sve ide presporo. Naši strateški dokumenti su odlično napisani, detektirani su svi glavni problemi romske zajednice, ali u samoj provedbi, do sada, nismo uspjeli učiniti dovoljno.

Tu bih posebno istaknuo manjkavosti strateških dokumenata, a glavni je nedostatak odgovornosti u njihovoj primjeni, nespremnost nositelja određenih aktivnosti da dovoljno proaktivno pristupe rješavanju pitanja iz svojih domena. Vrlo često i nedostatak financijskih sredstava i pravnog okvira da se središnja država suoči s vrlo jednostavnim problemima njezinih najugroženijih građana predstavlja važan problem s kojim se lokalne samouprave teško ili nikako nose. Uslijed neefikasnosti sustava stvara se spomenuti začarani krug koji je dodatno pogoršan teškim životnim uvjetima u kojem živi većina Roma u Hrvatskoj. Odgovor romske zajednice na sve te probleme bio je bolja organizacija i artikulacija interesa po uzoru na druge manjine kroz organiziranje u jedan Savez udruga koji je organizator ovog današnjeg skupa i bez kojeg se pokazalo da romska zajednica vrlo teško može ići naprijed.

Stvorili smo jednu insituticiju kroz koju surađujemo i s nositeljima vlasti, ali i svima ostalima s kojima pronađemo zajednički interes. Svi oni koji pokušavaju zaobići romsku zajednicu, a radi se o pitanjima romske zajednice, bilo da to dolazi od gore ili od dolje, više to ne mogu raditi i to je najveći uspjeh koji smo postigli. Međutim, to je samo jedan novi početak jer po prvi put sustavno pokušavamo mijenjati stvari, ujedno upozoravajući da dosadašnji napori iz kojih smo bili isključeni, nisu loši samo zbog toga nego i zato što su u velikoj mjeri nerealni i loše napravljeni bez jasnog hodograma ili stvarnog plana da se stanje izmijeni.

Kao najavu današnjeg događaja KALI SARA je organizirala i Dane romske kulture u Arheološkom muzeju u Zagrebu te izložbu o 1000 godina migracije Roma. Izložba je otvorena do 8. travnja, a prikazuje povijest Roma od migracije s prostora Indije pa sve do naših posljednjih aktivnosti. Popratno su održana i tri predavanja istaknutih profesora koji su dodatno objasnili i pojedine dijelove romske povijesti. Ove godine sam, zahvaljujući Veleposlanstvu Republike Indije u Zagrebu bio u prilici i boraviti u Republici Indiji gdje sam se pored velikih ljepota imao priliku u osobno uvjeriti u sličnosti romskog i indijskog naroda.

Te sličnosti se posebno manifestiraju u jeziku te je nevjerojatno da su Romi do danas očuvali toliko zajedničkih riječi u

jeziku, ali i vlastitu autentičnu kulturu koja se vrlo često površno ili nikako ne razumije. Poruka s kojom želim završiti je - ne činimo dovoljno. Ne činimo dovoljno da stvorimo životne uvjete za Rome i ne činimo dovoljno da provedemo Strateške i Operativne programe Vlade. Uvjeren sam da možemo više. To se do sada pokazalo u određenim područjima. Recimo u obrazovanju uz pomoć rektora Borasa i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti ili Zdravstvenog veleučilišta za vrijeme dekana Racza. Pokazali smo da se može kad se hoće i to nam je dodatni motiv.

Ove godine se posebno želim zahvaliti turskoj agenciji TIKA, Veleposlanstvu Republike Turske u Zagrebu, g. Hašimu Koçu i njegovom timu koji su u svrhu prijevoza učenika u Koprivničko-križevačkoj županiji donirali jedno kombi vozilo Savezu Roma "KALI SARA", a koje će članica Saveza, udruga iz Koprivnice koristiti kako bi napravila još jedan mali korak u promicanju obrazovanja kao temeljne vrijednosti za budućnost romske zajednice u Hrvatskoj.

Hvala svim predstavnicima institucija na dolasku još jednom i drago mi je da smo se i ove godine okupili u ovako velikom broju. Svim mojim Romima - u Hrvatskoj i u svijetu - čestitam Svjetski dan Roma te nas sve pozivam na jedinstvo i nastavak ovakvog djelovanja.

OLIVERA MAJIĆ, dogradonačelnica Grada Zagreb i izaslanica gradonačelnika Grada Zagreba

Poštovani gospodine Kajtazi, poštovana gospođo Krčmar, poštovani predsjednici vijeća i predstavnici romske nacionalne manjine, cijenjeni gosti i uzvanici, drage Romkinje i Romi, dame i gospodo, dragi prijatelji i sugrađani...

Srdačno Vas pozdravljam u ime Gradonačelnika Grada Zagreba gospodina Milana Bandića, gradske uprave i moje osobno i čestitamo Vam svjetski dan Roma. Svjetski dan Roma predstavlja, uz Dan Vijeća, Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve holokausta, Đurđevdan te Svjetski dan romskog jezika, značajne čimbenike romskog identiteta i romske kulture.

Kultura Roma afirmira čovjeka i životne vrijednosti, među kojima sreća, ljubav i sloboda zauzimaju središnje mjesto. Bitno pitanje za očuvanje romskog identiteta je odnos romskog naroda prema vlastitoj tradiciji. S obzirom da su stoljećima živjeli u različitim državama, tijekom neprestanog prilagođavanja i brige za preživljavanje stvorili su raznoliku kulturu i jezik koja predstavlja bogatstvo koje se treba njegovati, ali i prikazati u pravom svjetlu kako bi svi mogli u njemu uživati, i Romi i neromi.
Kako bismo razumjeli kulturu Roma važno je odgovoriti na pitanje: što znači biti Rom? Najkraće - Biti čovjek. Ako si Rom, prvo si čovjek. A sve ostalo je ono što je dodano ili ono što je društvo napravilo od nas. Mi u Gradu Zagrebu doživljavamo naše sugrađane/Rome upravo tako, kao što doživljavamo sve ljude - jer, kao što bi Romi rekli „ili si čovjek ili nisi čovjek"!

Zahvaljujemo gospodinu Veljku Kajtaziju, gospođi Suzani Krčmar i Kali Sari na pozivu i organizaciji, ali i na svemu što rade za romsku zajednicu i za naše društvo u cjelini.

Radite izvrstan posao i zato imate potporu Grada. S razlogom smo ponosni na naš odnos koji nije izgrađen na pukom ispunjavanju regulative već na iskrenom i partnerskom odnosu međusobnog uvažavanja i suradnje.

Grad u suradnji s romskim vijećem, romskim udrugama ali i cijelom romskom zajednicom sustavno radi na poboljšanju uvjeta života Roma u Gradu Zagrebu. Pružamo konkretnu podršku očuvanju i njegovanju njihovih kulturnih, obrazovnih, sportskih i svih drugih aktivnosti kako bismo osnažili njihovu integraciju uz potpuno uvažavanje njihove kulture i identiteta. Dopustite mi istaknuti zadovoljstvo našom suradnjom, zadovoljstvom učinjenim a ovo ističemo kako bismo Vas pozvali da zajedno učinimo još više i još bolje - za koga - za čovjeka - za ljude.

Sigurni smo da, zajedničkim naporima, mi to možemo i hoćemo.

Još jednom vam od srca čestitamo Svjetski dan Roma.

Hvala vam!

SAVEZ ROMA
U REPUBLICI HRVATSKOJ "KALI SARA"
DANI ROMSKE KULTURE:
RROMENGO DROM -
NSUĆU GODINA MIGRACIJA ROMA
SVJETSKI
DAN
ROMA
018.

ANDRIJA MIKULIĆ, predsjednik Gradske skupštine Grada Zagreba

Veliko mi je zadovoljstvo što vam se mogu obratiti i sve vas pozdraviti u svoje osobno ime i u ime Gradske skupštine Grada Zagreba.

Romi u Zagrebu i Hrvatskoj žive stoljećima, naravno, kao i pripadnici ostalih nacionalnih manjina, koji ovdje imaju svoj dom. Stoga s veseljem, zajedno s vama, obilježavamo vaš dan, Svjetski dan Roma, poštujući vašu kulturu, jezik, običaje i napredak koji je svakim danom sve veći. Vjerujem da svi mi okupljeni ovdje, neovisno o nacionalnim, vjerskim i drugim opredjeljenjima, želimo činiti dobro, promicati toleranciju, uzajamno poštovanje i razumijevanje, biti solidarni i činiti sve što je u našoj moći kako bismo ispravili nagomilane nepravde u društvu.

Nažalost, neki od vas još se uvijek susreću s problemima stereotipa i predrasuda o romskom narodu - kojih je ipak sve manje, a tu su i problemi koji muče i ostale naše sugrađane - nezaposlenost, loši uvjeti stanovanja, problemi u obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i socijalnoj skrbi. U Gradu Zagrebu svjesni smo vaših problema, posebno onih s kojima se susreću vaša djeca i učinit ćemo sve da pomognemo da se veći broj romske djece upiše u škole, jer obrazovanje i upisi na škole i fakultete najbolji su put za napredak i bolju socijalizaciju.

Gradska skupština Grada Zagreba uvijek je otvorena za sve prijedloge i ideje, a kao što znate, imamo otvoren i srdačan odnos s vašim predstavnicima s kojima razgovaramo tijekom službenih susreta. To je naša dužnost, naša obveza i naš cilj. U tom smislu pozdravljam sve oblike suradnje s predstavnicima manjina u Hrvatskoj, a ispravljajući nepravde i povijesno nasljeđe zajedno ćemo se izboriti za još ravnopravnije društvo koje počiva na demokratskim vrijednostima. U povodu Svjetskog dana Roma izražavam zadovoljstvo što ste iskoristili svoja zakonska prava da se i sami, političkim djelovanjem i kroz vlastite udruge i kulturno-umjetnička društva, uključite u zaštitu ljudskih i manjinskih prava i razvoj društva. Postigli ste time napredak u smanjenju društvene marginalizacije i podignuli razinu tolerancije, razumijevanja i poštovanja, a to vas je u Gradu Zagrebu i hrvatskom društvu učinilo ravnopravnim sugrađanima.

Jer Zagreb je i vaš grad i u Zagrebu ste dobrodošli.

Zagreb je sigurna kuća za svakog stanovnika.

Sa željom da nastavkom suradnje zajedničkim nastojanjima postignemo daljnje uspjehe, svim Romima u Hrvatskoj čestitam njihov dan.

Hvala.

HRT
HRT

MARIJA PLETIKOSA, državna tajnica za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku i izaslanica predsjednika Vlade Republike Hrvatske

Poštovane dame i gospodo, dragi Romi!

Veliko mi je zadovoljstvo što vas mogu u povodu obilježavanja Svjetskog dana Roma pozdraviti u ime predsjednika Vlade Republike Hrvatske, gospodina Andreja Plenkovića, te vam u njegovo ime kao i svoje osobno od srca čestitati ovaj dan.

Drago mi je što zajedno obilježavamo ovaj datum, 08.travnja, koji je za vas iznimno važan. Tada su usvojene odluke o romskoj zastavi i službenoj himni te je proglašen službeni romski jezik, kao i službeno prihvaćanje naziva "Rom", što na romskom jeziku znači čovjek. Velike, najveće stvari za jedan narod, zato vam ga od srca još jednom čestitam!

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku u Republici Hrvatskoj 2011. godine popisano je 16 975 pripadnika romske nacionalne manjine, iako se procjene o stvarnom broju kreću između 30 i 40 tisuća. Pravni okvir romske nacionalne manjine jasno je definiran Ustavom RH, Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, Nacionalnim programom za Rome, pa nakon njega, Nacionalnom strategijom za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. kao strateškim dokumentom za praćenje njihovog uključivanja u društvo. Također, njihova su prava zaštićena Zakonom o diskriminaciji i međunarodnim propisima - Međunarodnom konvencijom o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije te Europskom konvencijom o ljudskim pravima.

Unatoč, gore navedenoj institucionalizaciji i uređenosti njihova pravna položaja, pripadnici romske nacionalne manjine, još uvijek su izloženi degradaciji i ugnjetavanju u svakodnevnom životu, pa se nerijetko stječe dojam kako ipak moramo svi mi činiti više kako bismo pružili veću zaštitu ovoj skupini svojih građana. Romi su tako marginalizirani u gotovo svim javnim i društvenim djelatnostima, a njihova uključenost u sustav zdravstvene skrbi, obrazovanja i zapošljavanja je minorna.

Već činjenica da su pripadnici romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj u značajnoj mjeri obuhvaćeni pravima iz sustava socijalne skrbi, ukazuje na to da je opći životni standard većine Roma u nas izrazito nizak. Prema podacima ovog Ministarstva, udio broja korisnika zajamčene minimalne naknade, osnovne socijalne pomoći, romske nacionalne manjine u ukupnom broju korisnika zajamčene minimalne naknade u Republici Hrvatskoj, je relativno visok i iznosi oko 12%, te su siromaštvo i socijalna isključenost socijalni problemi koji su u velikoj mjeri prisutni u romskoj zajednici.

Smanjena dostupnost zdravstvene zaštite, niska razina obrazovanja, stanovanje u vrlo lošim uvjetima, te niska stopa zaposlenosti su samo neki čimbenici koji u međusobnoj uzročno-posljedičnoj vezi doprinose stalno prisutnoj marginalizaciji ove skupine stanovništva, te njihovoj ovisnosti o socijalnoj, odnosno društvenoj skrbi.

Tek, kada danas na ovom prigodnom okupljanju ne bih govorila o pomoći sustava socijalne skrbi u ovako velikom postotku i učestalosti, nego o smanjenom broju korisnika pomoći koju ostvaruje romska nacionalna manjina, mogli bismo svi skupa biti zadovoljni jer smo na pravom putu, jer smo pružajući pomoć uspjeli ne samo zadovoljiti njihove osnovne životne potrebe, nego i pokrenuti svijest Roma o nužnosti obrazovanja, zapošljavanja i u konačnici izlaska iz začaranog kruga siromaštva.

Uvjerena sam da ćemo uz svesrdnu pomoć romskih udruga koje nam moraju biti i jesu partneri u ovoj misiji, svi zajedno uspjeti poboljšati položaj romske nacionalne manjine, smanjiti siromaštvo Roma, inkorporirati ih u društvo, a pritom im omogućiti da zadrže sve posebnosti svog etničkog, vjerskog, kulturnog ili bilo kojeg drugog porijekla.

HRT
HRT

VESNA BEDEKOVIĆ, predsjednica Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu i izaslanica predsjednika Hrvatskog sabora

Cijenjeni gosti i uzvanici, poštovane gospođe i gospodo,

ŠUKAR AMALALEN, LAČO TUMARO DIVES SATUMENĐE KE AVILEN

POSA TEMESKO DIVES E ROMENGO!

Dozvolite mi zahvaliti na pozivu da danas, zajedno s vama, podijelim radost svečanog obilježavanja Svjetskog dana Roma i pozdraviti Vas u ime predsjednika Hrvatskog sabora, gospodina Gordana Jandrokovića. Pozdravljam Vas i u ime članica i članova Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskog sabora, na čijem sam čelu. Dakako, pozdravljam Vas i u svoje osobno ime, onim redom i čašću kako su to učinili prethodni govornici.

Svjetski dan Roma obilježava se u spomen na 8. travnja 1971. godine, kada je u Londonu održan prvi Svjetski kongres Roma, na kojemu je proglašen službeni romski jezik. Jednako tako, službeno je prihvaćen i naziv "Rom", što na romskom jeziku znači "čovjek", a taj je naziv službeno zamijenio brojne dotadašnje nazive za pripadnike romskoga naroda. Svjetski dan Roma stoga je zasigurno jedan od najvažnijih događaja u povijesti Roma, dan koji je značajno doprinjeo jačanju kulturnog identiteta Roma, dan kada diljem svijeta slavimo bogatu kulturu i tradiciju romskog naroda, ali i dan kada jačamo svijest o problemima, preprekama i teškoćama s kojima se brojni pripadnici romskog naroda susreću u svakodnevnom životu.

Danas diljem Europe živi 12 milijuna Roma, koji čine najveću manjinsku zajednicu u Europi. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku u Republici Hrvatskoj je u 2011. godini popisano 16.975 pripadnika romske nacionalne manjine, koji najvećim dijelom žive na području Međimurske, Osječko-baranjske i Sisačko-moslavačke županije te Grada Zagreba i time čine jednu od ukupno 22 manjinske zajednice. Republika Hrvatska kao multikulturalna i multikonfesionalna zemlja sve svoje manjinske zajednice, među kojima romska manjinska zajednica ima važno mjesto, smatra bogatstvom svog društva, jer upravo različitost i raznolikost kultura i tradicija svih njenih manjinskih zajednica, Hrvatsku čini boljom, snažnijom i bogatijom zemljom, tim više što pripadnici romske zajednice Hrvatsku stoljećima smatraju svojom domovinom. Shvaćajući posebnosti romske nacionalne manjine, Republika Hrvatska posebnu pozornost posvećuje kontinuiranom poduzimanju mjera kako bi pripadnici romske manjine ostvarivali sva prava, uz promicanje razumijevanja, međusobnog uvažavanja i tolerancije. U tom je smislu važno naglasiti politiku koju Republika Hrvatska na temelju Ustava i Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina neposredno provodi u području prava nacionalnih manjina, kojom pripadnicima svih svojih manjinskih zajednica osigurava razvoj kulturnog i nacionalnog identiteta s ciljem njihove integracije u hrvatsko društvo. Sukladno tome, a usko vezano za romsku manjinsku zajednicu, Republika Hrvatska donijela je i niz dokumenata, primjerice Nacionalnu strategiju za uključivanje Roma 2013.-2020. i Akcijski plan za provođenje nacionalne strategije za uključivanje Roma 2013.-2015. Jednako tako, posebna pozornost i skrb usmjerava se na zaštitu prava djece pripadnika romske zajednice, kako bi im se osigurala dostupnost odgoja i obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite te svih ostalih prava vezanih za njegovanje kulture, jezika i običaja Roma.
Također, važno je istaknuti kako smo, ne tako davno, u mjesecu studenom prošle godine, zajedno s našim prijateljima Romima, obilježili Dan romskog jezika, jezika koji ima svoju prošlost, svoju sadašnjost, ali i budućnost koja stoji pred njime. Kako bi se sačuvala budućnost romskog jezika, potrebno je osnaživati međusobno razumijevanje i podupirati promicanje kulturne različitosti kao bogatstva i šanse za međusobno učenje i bogaćenje koje će doprinjeti očuvanju manjinske, ali i zajedničke baštine hrvatskog i romskog naroda.

Kada govorim o važnosti njegovanja romskog jezika kao temelja identiteta i kulture romskog naroda, dozvolite mi prisjetiti se promocije časopisa Phralipen, s koje u sjećanju nosim obraćanje gospodina Ljatifa Demira, profesora romskog jezika, književnosti i kulture na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Svoje je obraćanje kasnije pod naslovom „Cvijet u vazi i svijet u vrtu" zapisao u uvodnoj riječi drugog broja časopisa i smatram ga izuzetno važnim i vrijednim za romsku zajednicu u Hrvatskoj. Na tragu tog zapisa profesora Demira, romski narod smatram jednim od mnogih, divnih cvjetova u „vazi svih manjinskih naroda" koje žive u Hrvatskoj i Hrvatsku smatraju svojom domovinom, Svaki od tih cvjetova, poseban je i specifična na svoj način. U svoj svojoj ljepoti doprinosi punini bogatstva zajedničke kulturne baštine Hrvatske i svih njenih manjinskih zajednica. Međutim, da bi se buket u vazi mogao neprestano obnavljati svježim cvjetovima, njih je potrebno uzgajati u vrtu. I stoga nije dovoljno biti samo cvijet u vazi, potrebno je biti cvijet u vrtu, jer cvjet u vrtu ostaje trajno, uzgaja se, njeguje, a ono što je najvažnije, razvija svoje mladice i prenosi na mlade. Upravo je izgradnja jezičnog standarda pravi put prema širenju pisane riječi na romskom jeziku, put prema ostavljanju trajnog pisanog traga, kao snažnog biljega identiteta i kulture romskog naroda, koju će s ponosom baštiniti nadolazeće generacije Roma. Jednako tako, izgradnja jezičnog standarda pravi je put prema oblikovanju mladih obrazovanih pripadnika romske zajednice, onih „mladih cvjetova" koje je potrebno uzgajati i njegovati u vrtu, koji će svoju kulturu voljeti, njome se ponositi i dijeliti je s drugim građanima Republike Hrvatske.

U tom ozračju, u ime predsjednika Hrvatskog sabora i u svoje osobno ime svima vama dragi prijatelji Romi i svim prijateljima Roma želim sretan Svjetski dan Roma!

SUZANA KRČMAR, predsjednica Saveza Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“

Poštovani uzvanici, dragi prijatelji

Hvala vam što ste svojim prisustvom uveličali, nama, ovako bitan dan.

Samo jednu poruku šaljem, kao što je otpjevano u našoj himni „Đelem, đelem“ odnosno „Idem, idem“ - idemo zajedno za bolje sutra, za drugačije sutra.

Kao što je gospodin Kajtazi rekao mi smo na ovim područjima preko 700 godina. Mi se tu rađamo, živimo, naša djeca se školuju.

Pokažimo svima da možemo drugačije, bolje i pomoći romskoj zajednici jer bez vas mi to ne možemo. Mi ne želimo više živjeti kako se živjelo prije 100 godina.

Htjela bih kad odem u neko naše romsko naselje da mi nijedno dijete ne dođe i kaže: „Teta, ja sam gladan, nemam struju i ne mogu pisati domaću zadaću.“

Stoga nam je svima cilj i želja da se romska zajednica čim više integrira u hrvatsko društvo i da se riješe stvari elementarne egzistencije svakog živog bića.

U tom svojstvu, želim vam svima sretan Svjetski dan Roma.

HAŞIM KOÇ, koordinator Turske razvojne agencije TIKA za Hrvatsku

Poštovani gospodine Kajtazi, poštovana gospođo Krčmar, poštovani predstavnici udruge Saveza Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA", cijenjeni Romi i Romkinje, poštovani izaslanici predsjednice Republike Hrvatske, gradonačelnika Grada Zagreba, Vlade i Sabora, poštovani predsjedniče Skupštine Grada Zagreba, cijenjeni i uvaženi gosti, poštovani veleposlanici, poštovani predstavnici manjina, poštovani predstavnici vjerskih zajednica, dragi prijatelji, sve vas srdačno pozdravljam.

Želim vam svima prenijeti najsrdačnije pozdrave turskog naroda na ovaj Svjetski dan Roma. TIKA, odnosno Turska agencija za suradnju i koordinaciju, djeluje direktno pri uredu premijera Republike Turske. TIKA u Hrvatskoj djeluje već dvije godine i jako smo ponosni i sretni što smo u tom periodu uspostavili divno prijateljstvo i suradnju s gospodinom Kajtazijem.

U ove dvije godine našeg djelovanja u Hrvatskoj uspješno smo završili 30 projekata. To su, uglavnom, projekti iz domena zdravstva, odgoja i obrazovanja. Danas smo ovdje s vama kako bismo vam predstavili naš najnoviji projekt u udrugom SRRH „KALI SARA", a to je upravo donacija njima za potrebe romske djece u Koprivničko-križevačkoj županiji. Djeca i njihovi roditelji će koristiti prijevozno sredstvo koje je TIKA donirala za potrebe dolaska u školu te odlaska u rehabilitacijski centar. Isto tako, veselimo se i daljnjoj suradnji s romskom zajednicom u Hrvatskoj te SRRH „KALI SARA".

Svima vam od srca želimo sretan Svjetski dan Roma.

Nagrade povodom Svjetskog dana Roma za doprinos u razvoju romske zajednice

VELEPOSLANIK REPUBLIKE INDIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ, NJ. E. SANDEEP KUMAR

Poštovani gosti,
Dame i gospodo,

Čast mi je sudjelovati na Svjetskom danu Roma 2018. godine. Zahvaljujem organizatorima na ovom važnom događaju.

Vjeruje se da spona između Indije i Roma datira stoljećima. Postoje indikacije kako se migracija romske zajednice prema zapadu desila u petom stoljeću, ali još uvijek traju istraživanja njihovog porijekla. Romska zajednica je pronašla mirno mjesto za život u različitim zemljama Europe, Sjeverne i Latinske Amerike što ukazuje na proces njihove više-stoljetne socio-kulturalne prisutnosti. Romska zajednica je u tim društvima dala svoj jedinstveni doprinos u raznim poljima od umjetnosti i politike do znanosti i sporta.

Rečeno mi je kako je službeni broj pripadnika romske zajednice u Hrvatskoj oko sedamnaest tisuća, ali bi ovaj broj mogao biti i veći. Uvjeren sam kako je Vlada Republike Hrvatske angažirana u procesu razvoja obrazovnih i znanstvenih struktura za rješavanje probleme s kojima se romska zajednica u Hrvatskoj suočava.

Posjetio sam nekoliko romskih naselja u pratnji gospodina Veljka Kajtazija i svjestan sam da udruga "KALI SARA" radi na podizanju njihovih socio-ekonomskih uvjeta. Dugoročno očuvanje romske kulture i povijesti je isto tako jedna od njihovih glavnih smjernica. Jedan takav primjer njihovog rada je nedavno organizirana izložba "Tisuću godina migracija Roma". Kako bi njihov rad bio održiv, treba ih podržati u takvim inicijativama. Takva podrška bi doprinjela većem socio-ekonomskom uključivanju zajednice u hrvatsko društvo.

Veleposlanstvo Indije je predano konstruktivnom partnerstvu s gospodinom Kajtazijem, udrugom "KALI SARA"i drugim akterima.

Nj. E. Sandeep Kumar, veleposlanik Republike Indije u Republici Hrvatskoj, primio priznanje za doprinos razvoju romske zajednice u Republici Hrvatskoj i njezinom povezivanju s pradomovinom Indijom

Aleksandar Tolnauer, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine s nagradom za doprinos razvoju romske zajednice na području obrazovanja, stjecanja znanja te za doprinos očuvanju romskog jezika kao povijesno-kulturnog bogatstva i raznolikosti svjetske nematerijalne kulturne baštine

ALEKSANDAR TOLNAUER, PREDSJEDNIK SAVJETA ZA NACIONALNE MANJINE

Poštovane Romkinje i Romi, dragi prijatelju Kajtazi, poštovana Suzana,
Prije svega

ŠUKAR AMALALEN, LAČO TUMARO DIVES SATUMENĐE KE AVILEN

POSA TEMESKO DIVES E ROMENGO!

Uvaženi svi oni koji su onako lijepo pozdravljeni od zastupnika Kajtazija, svi izaslanici, štedeći vaše vrijeme, napominjem kako je rekla kolegica Bedeković da je uglavnom sve rečeno o Romima. Nije sve rečeno o Romima i nikad neće biti sve rečeno pa mi dozvolite da malo zagolicam vašu pažnju i skrenem pozornost.

Kad se okrenemo, dragi prijatelji, povijesti koja prati mnoge narode ne postoji nijedna tako fascinantna i teška, praćena tisućljetnom migracijom diljem svijeta, kao što je to romska. U toj povijesti, stradanjima, kulturi i stalnoj borni za očuvanje romskog identiteta jako se malo zna ili se neće znati pa kod nas Romi žive od 1362. godine o čemu postoje u Hrvatskoj vjerodostojni povijesni izvori koje možete naći u Arhivu Grada Dubrovnika.

Poznato je da se Romi izdvajaju svojim specifičnim načinom života zbog kojeg se stoljećima bili na društvenim marginama izloženi progonima, diskriminaciji, poniženjima te u pojedinim povijesnim razdobljima genocida. Čuli ste za klarinet, čuli ste za limenu glazbu, čuli ste za flamenco, čuli ste za gitaru... U tim i takvim okolnostima gotovo da nitko ne zna da su upravo Romi bili inovatori na mnogim područjima pa su zaslužni za uvođenje limene glazbe u Turskoj, klarineta u Grčkoj, flamenca i gitare u Španjolskoj, posebnog jazz gitarističkog stila Djanga Reindharda - gdje god da su došli višestruko su obogaćivali lokalne kulture.

To su, dame i gospodo, činjenice, ali usprkos svemu tome Romi su, nažalost, ostali ona manjina koja zbog povijesnog stereotipa i predrasuda koji se stoljećima generiraju ostaju najosjetljiva, najranjivija i najisključivanija manjinska zajednica s još uvijek ogromnim i velikim problemima i neriješenim pitanjima kao što su stanovanje, obrazovanje, zapošljavanje i zdravstvena zaštita.

Moramo ovdje otvoreno reći, prepoznavajući sve ove probleme, a kako bi se pomoglo Romima u rješavanju istih Republika Hrvatska je donijela program Nacionalne strategije za uključivanje Roma 2013-2020, Akcijski plan za provođenje Nacionalne strategije za uključivanje Roma, ali i ono što je rekao uvaženi kolega Kajtazi to su odlični dokumenti, prekrasna legislativa, ali se vrlo teško i sporo provodi.

No unatoč tome, zasigurno da ovo može biti primjer i drugim zemljama kako u regiji tako i šire vezanim za uključivanje Roma.

Iskoristit ću priliku i da se zahvalim i odam priznanje u ime Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske i u svoje osobno ime, prvenstveno saborskom zastupniku Veljku Kajtaziju kao i Savezu Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA" koji nosi prelijepo ime, a i to ljudi malo znaju crne boginje iz Francuske iz mjestašca Saintes-Maries-de-la-Mer. Zašto zahvala? To su ljudi koji su čvrsto odlučili da preuzmu inicijativu u rješavanju svih ovih pitanja i da ih uzmu u svoje ruke - da počnu mjenjati svijet kroz svoje zajednice i razvijati osjećaj ponosa pripadnosti, a istovremeni mjenjati predrasude, društvene stereotipe koji su još prisutni u našem društvu. I upravo to je prepoznao i vodio računa Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske pa usudit ću se neskromno reći i kao ja osobno kao predsjednik tog tijela da posvetimo posebnu pažnju aktivnostima u rješavanju ove problematike, da u okviru svojih mogućnosti maksimalno podupremo programe i rad zastupnika Kajtazija i romske udruge i udruga u poboljšanju ostvarivanja programa za romsku nacionalnu manjinu.

O kakvim se to aktivnostima radi svjedoči prvo jedino u Europi uvođenje romologije na Filozofski fakultet na Sveučilištu u Zagrebu, Svjetski dan romskog jezika, Romsko-hrvatski rječnik, 2. kolovoz usvojen u Hrvatskom saboru kao Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida u Drugom svjetskom ratu / Samudaripen kao i investiciju u stvaranje uvjeta za ostvarivanje kulturne autonomije Roma. Jedno je vrijeme za Rome bilo do Kajtazija, drugo je vrijeme poslije njega i to ovdje nije nikakvo dodvoravanje nego to je činjenica.

Ovo je za mene, osobno i za Savjet koji predstavljam veliki dan. I zato mi dopustite da se najiskrenije zahvalim Savezu Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA" na dodjeli ovog visokog priznanja godišnje nagrade povodom obilježavanja Svjetskog dana Roma. Prepoznali su ono u čemu smo se stvarno trudili i to nam je drago i ponosni smo na to. Primajući ovo priznanje za postignuto i ostvareno shvaćam ga i kao veliku obavezu na zajednički daljnji rad kao partneri i da ubuduće nastavimo zajedno.
Zajednički interes, solidarnost i puninu možemo doseći samo svi zajedno. Ako ostavimo iza sebe zavist, stereotipe i u sebi pronađemo onaj duh i svijest koja nas oslobađa predrasuda prema bilo kome te nikad ne zaboravimo da borba za zaštitu ljudskih prava, a time i borba protiv diskriminacije ne prestaje ama baš nikada jer je ljudsko društvo živ organizam te se neprestance mijenja pa se tako mijenjaju i ljudska shvaćanja i tumačenja sloboda, a i prava pojedinca.
Čestitajući vam od srca još jednom i zahvaljujem vam se u ime Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske i u moje osobno, ovaj veliki dan - Svjetski dan Roma, želim vas podsjetiti na riječi pjesnika Rogera Schiffera koji je u svom malom, jako malom, ali znakovitom stihu rekao: „Zemlja bez Roma nije slobodna zemlja", i zato s ponosom i zadovoljstvom možemo reći da mi živimo u slobodnoj zemlji.

Hvala lijepa!

IZDAVAŠTVO

- Kajtazi, Veljko, Sara ide lječniku, 2007 god., ISBN 978-953-96963-1-3
- Kajtazi, Veljko, Sara i ružne riječi, 2007 god. , ISBN 978-953-96963-3-x
- Kajtazi, Veljko, Sara i kupanje, 2007 god., ISBN 978- 953-96963 -2-1
- Kajtazi, Veljko, Sara je zaljubljena, 2008 god., ISBN 978- 953-96963-4-8
- Kajtazi, Veljko, Sara i prijatelji, 2008 god., ISBN 978-953-96963-5-6
- Kajtazi, Veljko, Prvi romsko-hrvatski-hrvatsko-romski rječnik, 2008 god., ISBN 978-953-96963-6-6
- Kajtazi, Veljko, Sarin rođendan, 2009 god., ISBN 978-953-96963-7-3
- Kajtazi, Veljko, Sara i sportovi, 2009 god., ISBN 978-953-96963-9-7
- Kajtazi, Veljko, Sara na selu, 2010 god., ISBN 978-953-96963-8-0
- Kajtazi, Veljko, Balaton, 2004, ISBN 953-96963-3-2
- Kajtazi, Veljko, Svjetski dan romskog jezika - zbornik 2009.g., ISBN 978-953-559660-0-8
- Kajtazi, Veljko, Svjetski dan romskog jezika - zbornik 2010. g., ISBN 978-953-55966-1-5
- Kajtazi, Veljko, Svjetski dan romskog jezika - zbornik 2011.g., ISBN 978-953-55966-1-5
- Kajtazi, Veljko, Povijest romske književnosti, ISBN 978-953-55966-2-2
- Kajtazi, Veljko, Svjetski dan romskog jezika 2012.g., ISBN 978-953-55966-7-7
- Kajtazi, Veljko, Romske poslovice, ISBN 978-953-55966-4-6
- Ljatif Demir, Nevsija Durmiš, Gramatika romskog jezika, ISBN 978-953-55966-5-3
- Kajtazi, Veljko, Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve Holokaust 2012 g., ISBN 978-953-55966-6-0
- Kajtazi, Veljko, Jubilarni Zbornik - Svjetski dan romskog jezika 2013.g., ISBN 978-953-57824-0-7
- Kajtazi, Veljko, Svjetski dan romskog jezika - zbornik 2014.g., ISBN 978-953-57824-2-1
- Vojak, Danijel, U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918 - 1941, Izdavač: UZOR u RH "KALI SARA", ISBN 978-953-55966-8-4
- Ignjac, Joško, Zbirka pjesama o časti i dostojanstvu romskog naroda, ISBN 978-953-55966-9-1
- Kajtazi, Branko, Istraživanje zdravstvenog stanja romske populacije Osječko-baranjske županije, ISBN 978-953-57824-4-5
- Kajtazi, Branko, Istraživanje zdravstvenog stanja romske populacije Primorsko-goranske županije i Međimurske županije, ISBN 978-953-57824-7-6
- Bakić - Tomić, Ljubica, Zbornik radova "Jednake mogućnosti - bolja integracija romske djece u obrazovni sustav RH , Izdavač: UZOR u RH "KALI SARA", ISBN 978-953-57824-1-4
- Kajtazi, Veljko, Svjetski dan romskog jezika - zbornik 2015.g., ISBN 978-953-57824-5-2
- Kajtazi, Veljko, Svjetski dan romskog jezika - zbornik 2016 g., ISSN 2584-3249
- Kajtazi Veljko, Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve Samudaripen / Holokausta 2015.g., ISBN 978-953-57824-3-8
- Kajtazi Veljko, Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve holokausta 2016.g., ISBN 978-953-57824-6-9
- Kajtazi Veljko, Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve holokausta 2017.g., ISBN 978-953-8164-01-9
- Kajtazi, Veljko, Svjetski dan Roma: 45 godina od prvog Svjetskog kongresa Roma 1971. godine, 5 godina obilježavanja Svjetskog dana Roma u Republici Hrvatskoj, ISBN: 978-953-8164-00-2
- Pezerović, Selma, Osnove novinarstva: Edukacijski program u redakciji časopisa Phralipen, ISBN: 978-953-8164-03-3
- Karamarko, Ivana, Jezik Roma u govoru i pismu, ISBN 978-953-8164-04-0
- Grbić, Emir, Obilježavanje stradanja Roma s područja Međimurske županije u Drugom svjetskom ratu, ISBN 978-953-8164-05-7
- Grbić, Emir, Grubišić, Maja, Karamarko, Ivana, Pezerović, Selma, Šimek, Andrea, Časopis "Phralipen", ISSN 1849-8256
- Kajtazi, Branko, Usvajanje socijalih vještina: Istraživanje zdravstvenog stanja i smanjenje neprihvatljivog ponašanja romske djece i mladeži Koprivničko-križevačke županije, ISBN: 978-953-8164-06-4
- Šimek, Andrea i Kajtazi, Veljko, "KALI SARA" prvih deset godina 2007 - 2017., ISBN: 978-953-8164-07-1

OSVRT NA "DANE ROMSKE KULTURE"

Romska je povijest "satkana" od putovanja. Iako su podaci koji eksplicitno govore o početku seobe Roma iz pradomovine Indije relativno skromni, iz različitih znanstveno -povijesnih teorija te posebice iz povijesno-lingvističkih rekonstrukcija može se zaključiti da se radi o migracijama koje su započele prije tisuću godina. Također, većina povjesničara je suglasna da se nije radilo o jednokratnom egzodusu, već o kretanjima u nekoliko različitih faza.

Izložba „Rromengo drom" bila je uvod u središnje obilježavanje Svjetskog dana Roma u čast prvog Svjetskog kongresa Roma, održanog od 8. do 12. travnja 1971. godine u Londonu, i predstavlja jedan od najvažnijih događaja u povijesti romskog naroda. Na tom kongresu usvojene su odluke o romskoj zastavi i službenoj himni. Romska zastava je u donjem dijelu zelene boje koja simbolizira zemlju, a u gornjem dijelu je plave boje koja simbolizira nebo. Crveni kotač, koji se nalazi u sredini zastave, predstavlja putovanja i migracije Roma. Službena romska himna temelji se na staroj romskoj pjesmi "Gyelem, Gyelem" ("Idem, Idem"). Prvi kongres Roma u Londonu rezultirao je i proglašenjem službenog romskog jezika (romani čhiba), kao i službenim prihvaćanjem naziva "Rom", što na romskom jeziku znači čovjek.

Posjetitelji su izložbu imali priliku razgledati do 10. travnja, a predavanjima i razgledu prisustovali je preko 150 Roma i Romkinja iz romskih naselja Parag, Kuršanec, Gornji Kuršanec, Podturen, Kotoriba, Orehovica, zatim iz Varaždinske županije Gornje i Donje Vratno, Ludbreg, Drnje, a iz Sisačko-moslavačke županije Capraške poljane i Palanjek. Posebna zahvala Hrvatskom državnom arhivu, Javnoj ustanovi spomen područja Jasenovac, g. Stevi Gjurđeviću, g. Jovici Radosavljeviću, g. Ibrahimu Punušković, g. Ratanu Chaudharyu, gđi Adaleti Stanzer i svima ostalima koji su doprinijeli realizaciji izložbe.

O SAVEZU ROMA U REPUBLICI HRVATSKOJ „KALI SARA“

Savez Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA“ je nevladina organizacija koja nastavlja dugogodišnju tradiciju Udruge za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj (UZOR) „KALI SARA“. Jedna je od najaktivnijih romskih udruga, a djeluje na području cijele Republike Hrvatske i okuplja najviše članova romske zajednice. Osnovana je u srpnju 2007. godine, a njen osnivač i prvi predsjednik bio je Veljko Kajtazi, danas saborski zastupnik dvanaest nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru. Osnivanju udruge prethodile su godine rada sa romskom zajednicom, posebice sa djecom i mladima, aktiviranje ženske populacije, postavljanje i ostvarivanje visoko postavljenih ciljeva u smislu osobnih i vrhunskih sportskih rezultata (posebice karate). S razvojem sportskog duha među mlađim generacijama Roma, razvijala se i svijest o potrebi općeg obrazovanja i usavršavanja kroz različite oblike obrazovnih procesa.

Upravo je na tim temeljima približavanja procesa obrazovanja svim uzrastima romskog stanovništva i njegovog aktivnog uključivanja u hrvatski obrazovni sustav, osnovana udruga UZOR „KALI SARA“, a koja krajem 2015. g., u koordinaciji s legitimnim predstavnicima Roma na razini Vijeća romske nacionalne manjine i brojnih romskih udruga, prerasta u najveću i najsnažniju organizaciju Roma u Re publici Hrvatskoj - Savez Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“.

Broj članova Saveza je u stalnom porastu, kao što se širi i povećava broj aktivnosti Saveza na teritoriju cijele Republike Hrvatske. SRRH „KALI SARA“ je inicijator i sudionik značajnih domaćih i međunarodnih projekata, nositelj zajedničkog organiziranog i koordiniranog djelovanja na zaštiti i promicanju nacionalnih, kulturnih, društvenih, pravnih i svih ostalih interesa romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj sa posebnim naglaskom na kontinuirani rad u promicanju obrazovanja Roma. Na inicijativu Saveza Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“ donesena je Povelja o romskome jeziku koju je do sada potpisalo 157 sudionika, a svakog 05. studenog, na dan objave prvog romsko-hrvatskog i hrvatsko-romskog rječnika koji je izašao 2008. godine, a čiji je autor Veljko Kajtazi, romska, hrvatska i svjetska zajednica obilježava Svjetski dan romskog jezika. Ovaj romski praznik priznat je i od strane Hrvatskog sabora te se obilježava svake godine 5. studenog. U zajedničkom radu na standardizaciji romskog jezika, tijekom godina sudjelovalo je više od 150 istaknutih lingvista, romologa i profesora romskog jezika iz brojnih zemalja svijeta, kao i pisaca, književnika, novinara, predstavnika romskih organizacija, političkih lidera romskog naroda i drugi. Zaključci Međunarodnih simpozija doneseni su i objavljeni u obliku Deklaracija o standardizaciji i kodifikaciji romskog jezika, upotrebi romskog jezika u informatičkoj tehnologiji, položaju romskog jezika u obitelji, romskom jeziku u institucijama, te određivanju pojma Samudaripen i ostalih važnih pojmova. Deklaraciju potpisuju svi sudionici Simpozija te predstavnici Međunarodne romske unije. Svake godine povodom obilježavanja Svjetskog dana romskog jezika, SRRH „KALI SARA“ dodjeluje godišnje nagrade za životno djelo - „Ferenc Sztojka“ i „Šaip Jusuf“ , kao i nagrade za izuzetan doprinos u radu s romskom zajednicom, za promicanje romske kulture i ostvarenje trajne vrijednosti za romski narod, ali i društvo u cjelini.

Uz Svjetski dan romskog jezika, Savez Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“ organizira obilježavanje i druga dva praznika romske nacionalne manjine Svjetski dan Roma i Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida u Drugom svjetskom ratu/Samudaripen.

Također, Savez Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“ je inicirao i sudjelovao je u postavljenju prve dvojezične ploče, na romskom i hrvatskom jeziku na Filozofskom Fakultetu u Zagrebu u znak sjećanja na uvođenje kolegija na Odsjeku za indologiju i dalekoistočne studije, te je izdavač više od 25 knjiga i publikacija koje prate razvoj romskog naroda u Republici Hrvatskoj.

arheološki muzej u zagrebu
archaeological museum in zagreb

DANI ROMSKE KULTURE: *RROMENGO DROM - TISUĆU GODINA MIGRACIJA ROMA*

SVJETSKI DAN ROMA 2018.

Izložba

28.03—08.04.2018.

www.amz.hr

Arheološki muzej u Zagrebu / Archaelogical Museum in Zagreb
DANI ROMSKE KULTURE: *RROMENGO DROM - TISUĆU GODINA MIGRACIJA ROMA*

amz

Plakat povodom "Dana romske kulture" u Arheološkom muzeju u Zagrebu

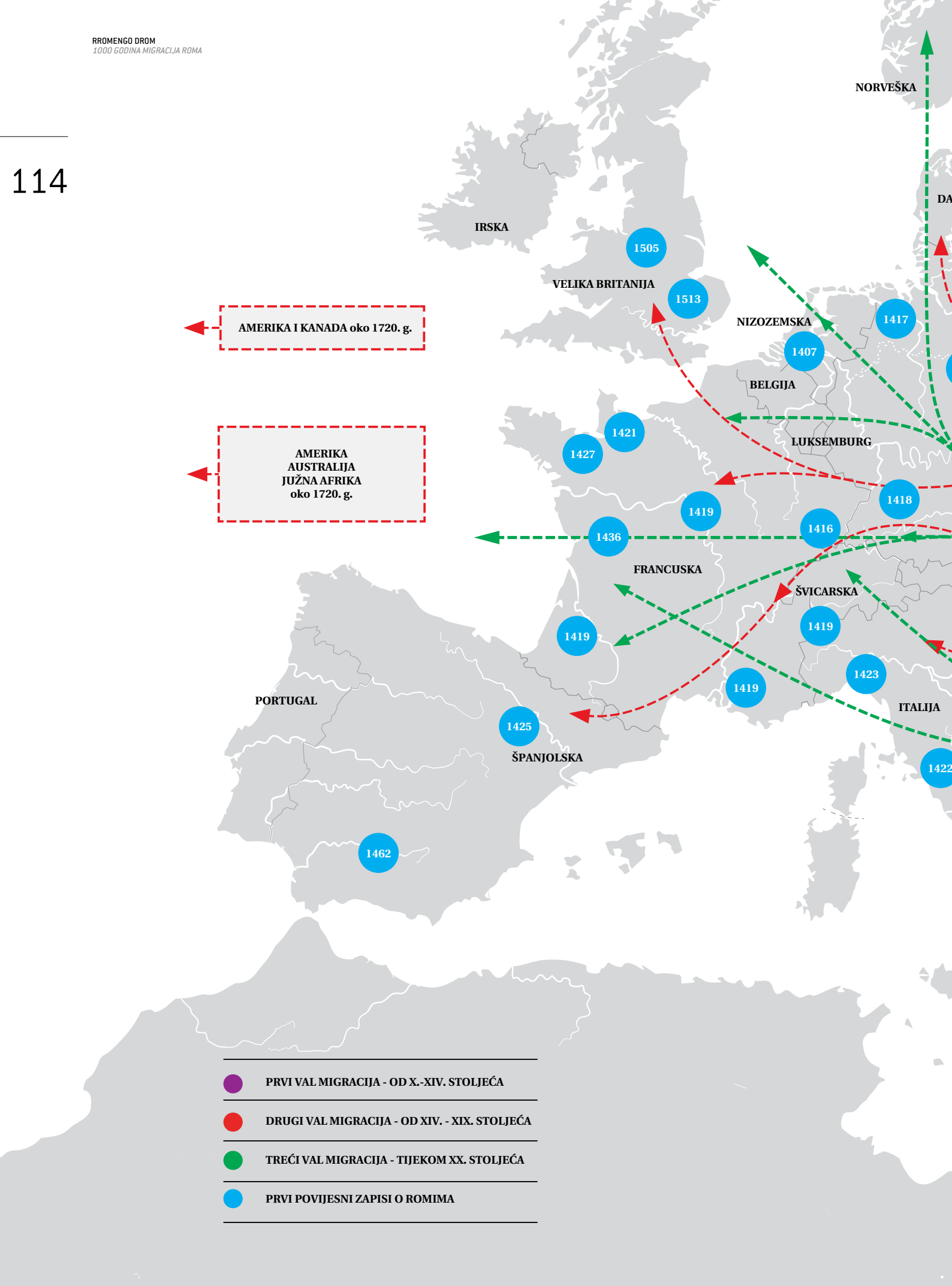
NORVEŠKA
IRSKA
1505
VELIKA BRITANIJA
1513
AMERIKA I KANADA oko 1720. g.
AMERIKA
AUSTRALIJA
JUŽNA AFRIKA
oko 1720. g.
NIZOZEMSKA
1417
1407
BELGIJA
LUKSEMBURG
1421
1427
1418
1419
1436
1416
FRANCUSKA
ŠVICARSKA
1419
1419
1423
1419
ITALIJA
PORTUGAL
1425
ŠPANJOLSKA
1462
PRVI VAL MIGRACIJA - OD X.-XIV. STOLJEĆA
DRUGI VAL MIGRACIJA - OD XIV. - XIX. STOLJEĆA
TREĆI VAL MIGRACIJA - TIJEKOM XX. STOLJEĆA
PRVI POVIJESNI ZAPISI O ROMIMA

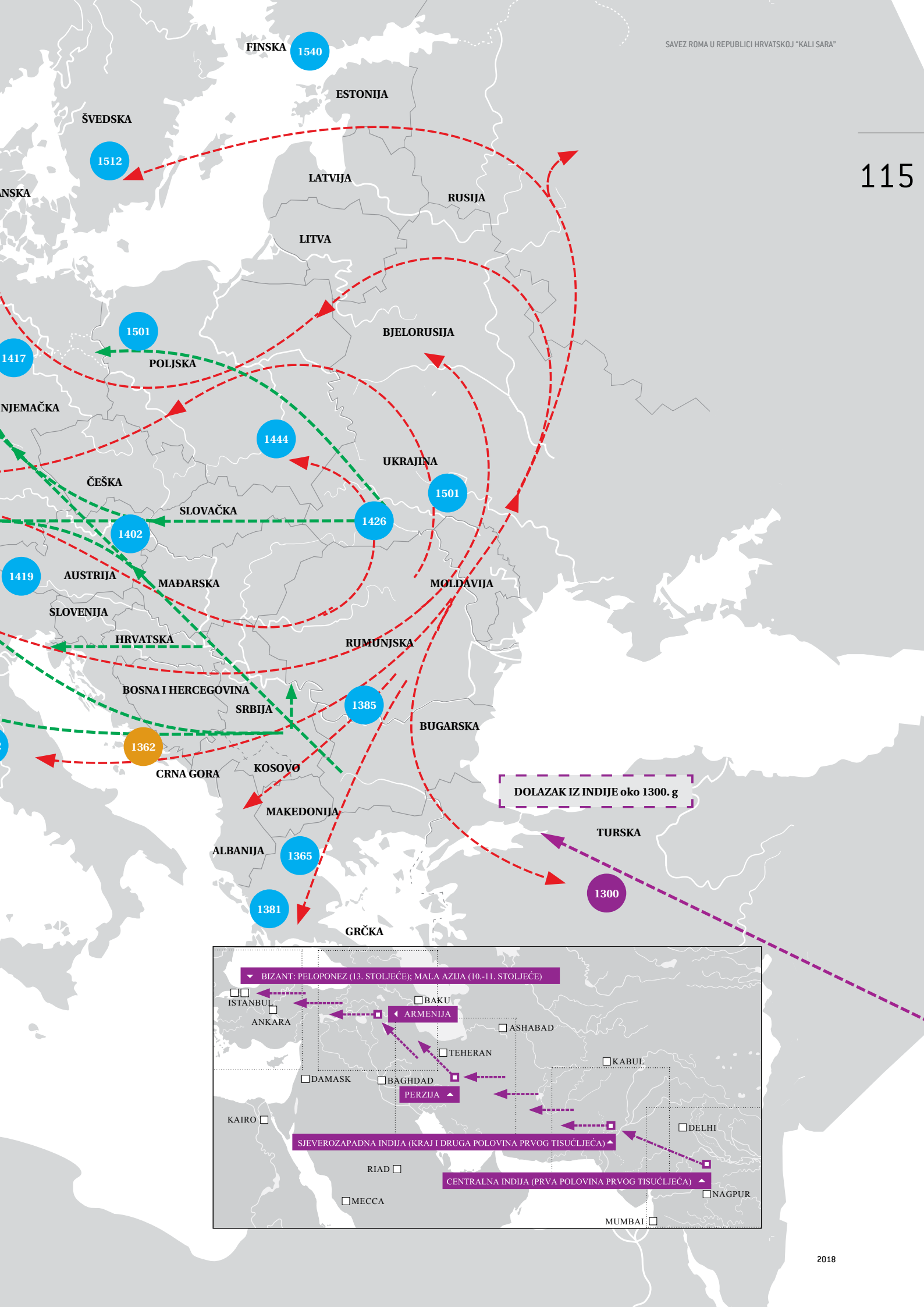
FINSKA
1540
ESTONIJA
ŠVEDSKA
1512
LATVIJA
RUSIJA
LITVA
1501
BJELORUSIJA
1417
POLJSKA
NJEMAČKA
1444
UKRAJINA
ČEŠKA
1501
SLOVAČKA
1426
1402
1419
AUSTRIJA
MAĐARSKA
MOLDAVIJA
SLOVENIJA
HRVATSKA
RUMUNJSKA
BOSNA I HERCEGOVINA
SRBIJA
1385
BUGARSKA
1362
CRNA GORA
KOSOVO
DOLAZAK IZ INDIJE oko 1300. g
MAKEDONIJA
TURSKA
ALBANIJA
1365
1300
1381
GRČKA
BIZANT; PELOPONEZ (13. STOLJEĆE); MALA AZIJA (10.-11. STOLJEĆE)
ISTANBUL
BAKU
ANKARA
ARMENIJA
ASHABAD
TEHERAN
KABUL
DAMASK
BAGHDAD
PERZIJA
KAIRO
DELHI
SJEVEROZAPADNA INDIJA (KRAJ I DRUGA POLOVINA PRVOG TISUĆLJEĆA)
RIAD
CENTRALNA INDIJA (PRVA POLOVINA PRVOG TISUĆLJEĆA)
NAGPUR
MECCA
MUMBAI